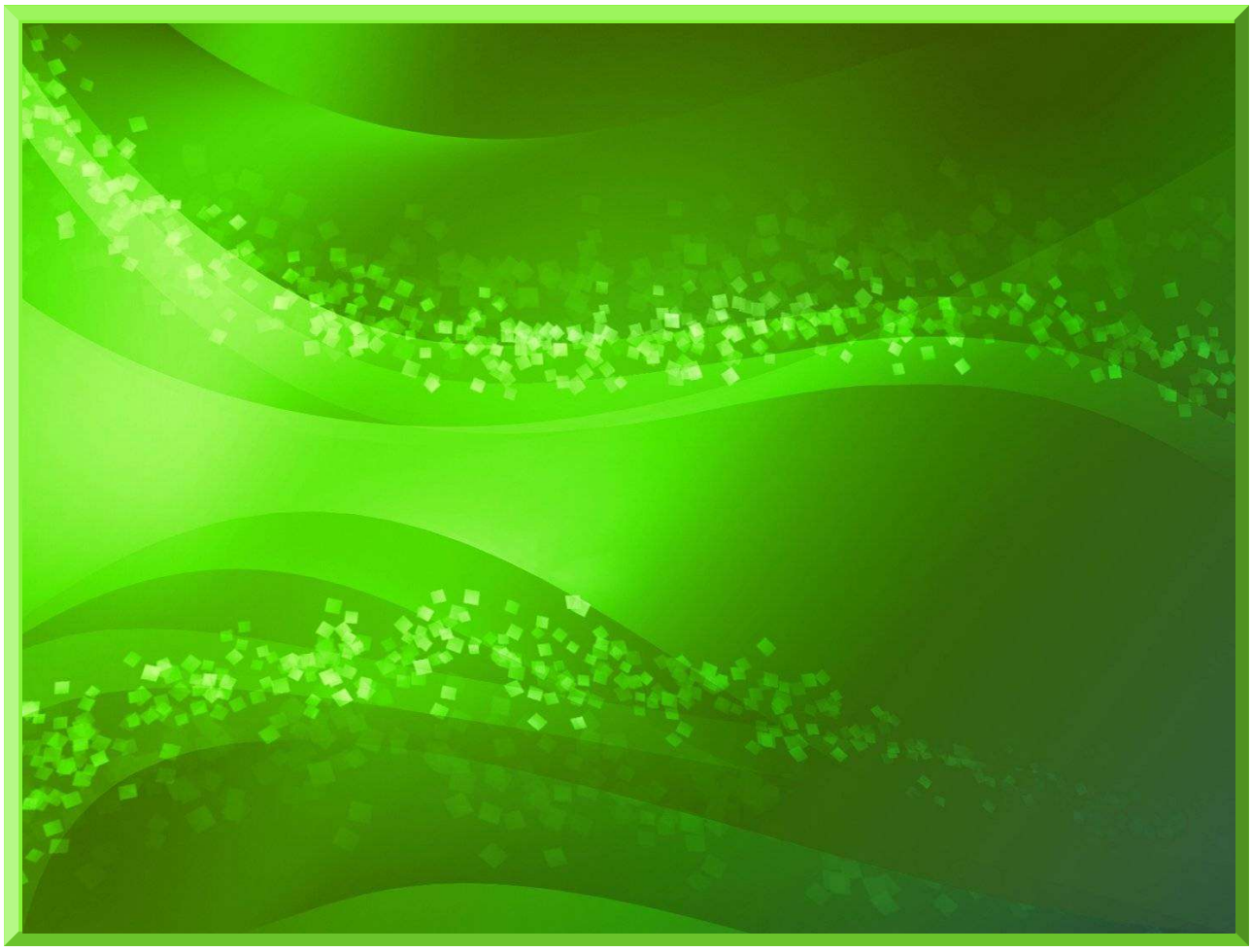

Г. О. Горбань, Н. О. Губа, Н. О. Мосол, А. О. Неманежина

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА З ПСИХОЛОГІЇ

Навчально-методичний посібник
для здобувачів вищої освіти другого магістерського рівня

Запоріжжя
2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Г. О. Горбань, Н. О. Губа, Н. О. Мосол, А. О. Неманежина

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА З ПСИХОЛОГІЇ

Навчально-методичний посібник
для здобувачів вищої освіти другого магістерського рівня

Затверджено
Вченою радою ЗНУ
Протокол № ___ від _____ р.

Запоріжжя
2025

УДК 378.147.091.33-027.22:159.9(075.8)
Г 671

Рекомендовано вченою радою
Запорізького національного університету
протокол № ___ від _____ р.

Рецензент:

Л.М. Коробка, канд. психол. наук, доцент, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник відділу мас і спільнот Інституту соціальної та політичної психології НАПН України

Г 671 Горбань Г. О., Губа Н. О., Мосол Н. О., Неманежина А. О. **Кваліфікаційна робота з психології** : навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти другого магістерського рівня, освітньо-професійна програма «Психологія». 2-е вид., оновлене. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2025. 139 с.

Навчально-методичний посібник містить загальні положення, правила й вимоги до написання, оформлення та захисту кваліфікаційних робіт магістра, рекомендації щодо написання наукових текстів, організації та проведення дослідження, довідкові матеріали. Рекомендовано для здобувачів вищої освіти, які навчаються за освітньо-професійною програмою «Психологія».

УДК 378.147.091.33-027.22:159.9(075.8)

© Горбань Г. О., Губа Н. О., Мосол Н. О.,
Неманежина А. О., 2025
© Запорізький національний університет, 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА 5
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНА МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ 9
1.1. Етапи виконання кваліфікаційної роботи 9
1.2. Вибір теми кваліфікаційної роботи 10
1.3. Складання плану підготовки кваліфікаційної роботи 14
1.4. Вибір і пошук інформаційних наукових джерел 15
1.5. Структурні частини й обсяг кваліфікаційної роботи 17
РОЗДІЛ 2 ХАРАКТЕРИСТИКА СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ . 19
2.1. Титульний аркуш 19
2.2. Завдання на кваліфікаційну роботу 19
2.3. Реферат 20
2.4. Резюме (Summary) 21
2.5. Зміст 22
2.6. Вступ 22
2.7. Основна частина кваліфікаційної роботи 27
2.8. Висновки 33
2.9. Список використаних джерел 35
2.10. Додатки 36
2.11. Типові помилки написання кваліфікаційних робіт 37
РОЗДІЛ 3 ОФОРМЛЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ 39
3.1. Загальні вимоги до оформлення 39
3.2. Оформлення структурних частин 41
3.3. Загальні правила нумерації 44
3.4. Правила подання таблиць 49
3.5. Правила подання рисунків 51
3.6. Правила розміщення формул 52
3.7. Правила цитування й посилання на використані джерела 53
3.8. Правила оформлення списку використаних джерел 58
3.9. Правила оформлення додатків 58
РОЗДІЛ 4 ОСНОВИ АКАДЕМІЧНОГО ПИСЬМА 60
4.1. Академічне письмо як компонент професійної підготовки здобувача освіти .. 60
4.2. Особливості підготовки наукового тексту 63
4.3. Мовні формули й кліше 68
4.4. Академічна доброчесність у науковій роботі 71
4.5. Вимоги до написання наукових тез 75
РОЗДІЛ 5 СПЕЦИФІКА ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ В ПСИХОЛОГІЇ 79
5.1. Організація і проведення експериментального дослідження 79
5.2. Вибір методів психологічного дослідження 83
5.3. Вимірювання як метод психологічного дослідження 84
5.4. Методи аналізу результатів психологічного дослідження 87
5.5. Методи збору інформації в психологічному дослідженні 89
РОЗДІЛ 6 ЗАХИСТ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ 93
6.1. Загальні вимоги 93
6.2. Підготовка до захисту кваліфікаційної роботи 93
6.3. Підготовка доповіді 97
6.4. Порядок захисту роботи 99
ПІСЛЯМОВА 103
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 105
ДОДАТКИ 109

ПЕРЕДМОВА

Основним завданням вищої освіти є формування творчої особистості фахівця, здатного до саморозвитку, самоосвіти, інноваційної діяльності. Самостійна робота здобувачів освіти стає однією з найважливіших складових освітнього процесу. Незалежно від рівня вищої освіти майбутній фахівець має володіти фундаментальними знаннями, уміннями й навичками професійної діяльності, досвідом творчої та дослідної діяльності з вирішення нових проблем, а також досвідом соціально-оцінної діяльності. Магістр із психології має розвинути здатність вирішувати складні завдання й проблеми в процесі навчання та професійної діяльності в галузі психології, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій і характеризується комплексністю й невизначеністю умов і вимог.

Усі ці складові освіти формуються під час самостійної роботи, що передбачає максимальну індивідуалізацію діяльності кожного студента й може розглядатися як засіб удосконалення його творчої індивідуальності.

Законом України «Про освіту» зафіксовано, що метою вищої освіти є здобуття особою високого рівня наукових та/або творчих мистецьких, професійних і загальних компетентностей, необхідних для діяльності за певною спеціальністю чи в певній галузі знань.

Відповідно до Стандарту вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» (з листопада 2024 р.: спеціальністю С4 – «Психологія», галузь знань С – «Соціальні науки, журналістика та інформація»), кваліфікаційна робота передбачає самостійне розв’язання складної задачі або комплексної проблеми у сфері психології, що супроводжується проведенням досліджень та/або застосуванням інноваційних підходів і характеризується невизначеністю умов і вимог. У кваліфікаційній роботі не може бути академічного плагіату, фабрикації і фальсифікації. Кваліфікаційна робота має бути розміщена на сайті закладу вищої освіти або його структурного підрозділу, або в репозитарії закладу вищої освіти.

Атестація випускників освітньо-професійної програми «Психологія» ЗНУ проводиться у формі атестаційного екзамену й публічного захисту кваліфікаційної роботи магістра, завершується здобуттям диплома державного зразка про присудження випускнику ступеня магістра з присвоєнням освітньої кваліфікації магістр психології.

Кваліфікаційна робота є науково-дослідною роботою, яку здобувач вищої освіти самостійно виконує згідно з вимогами освітньо-професійної програми й за навчальним планом на завершальному етапі навчання. Вона передбачає:

1) систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань зі спеціальності та їхнє застосування під час вирішення актуальних практичних та/або наукових завдань;

2) презентацію здатності до самостійної науково-пошукової роботи й рівня оволодіння методологією дослідження в межах теми кваліфікаційної роботи магістра;

3) демонстрацію здатності аналізувати складні проблемні ситуації, вирішувати комплексні психологічні задачі, що є основою оцінювання рівня досягнення здобувачем програмних результатів навчання;

4) висвітлення вільного застосування набутих компетентностей і підтвердження досягнення відповідного рівня результатів навчання.

Кваліфікаційна робота як комплексне, самостійно виконане й логічно завершене навчально-наукове дослідженням має підтверджувати обсяг і рівень знань, умінь, компетентностей на етапі закінчення циклу професійної підготовки здобувача вищої освіти магістерського рівня. Якісна підготовка кваліфікаційної роботи магістранта передбачає ґрунтовне оволодіння ним системою базових знань і вмінь з методології та організації наукової творчості в галузі психології, усвідомлення різноманіття теоретичних, прикладних і практичних проблем психології, розуміння психологічних особливостей психічних явищ у контексті власних дослідницьких пошуків задля ефективної психологічної практики. Її виконання є завершальним етапом навчання в закладі вищої освіти, своєрідним підсумком підготовки здобувача освіти.

Найважливіші вимоги, які висуваються до кваліфікаційної роботи магістра, зумовлюють необхідність констатувати, що вона має:

– бути актуальною, містити наукову та/або практичну новизну, відповідати рівню сучасних досягнень науки і техніки та перспективам розвитку певних галузей психології;

– базуватися на системному опрацюванні спеціальної наукової і методичної літератури, містити критичний аналіз монографічної та періодичної наукової літератури з досліджуваної проблеми;

– розкривати історичний контекст досліджуваної проблеми й визначати актуальний стан її розробки;

– містити чітке визначення об'єкта, предмета, гіпотези (припущення), мети, завдань і методів дослідження, опис і аналіз проведених у межах роботи емпіричних пошуків;

– презентувати способи вирішення практичних завдань майбутньої професійної діяльності;

– демонструвати хід творчого пошуку здобувача освіти щодо нових наукових і науково-практичних рішень;

– висвітлювати здобуті рішення на основі застосування статистичних і математичних методів з використанням сучасних засобів обчислювальної техніки;

– містити узагальнення отриманих результатів, обґрунтування сформульованих висновків і розроблених рекомендацій;

– давати уявлення про науково-дослідницькі вміння здобувача й оволодіння ним методикою теоретичних, експериментальних і науково-практичних досліджень;

– відповідати вимогам академічної доброчесності здобувача освіти.

Рівень узагальнення та особливості вирішення фахових завдань визначаються відповідністю кваліфікаційної роботи другому (магістерському) рівню вищої освіти, що передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності до вирішення завдань дослідного та/або інноваційного характеру в певній галузі професійної діяльності.

Отже, найголовніше завдання автора кваліфікаційної роботи за освітньо-професійною програмою «Психологія» Запорізького національного університету – **продемонструвати рівень своєї професійної підготовки, уміння самостійно вести науковий пошук і вирішувати конкретні наукові проблеми та досягнення програмних результатів навчання.**

Навчально-методичний посібник містить розкриває методику підготовки кваліфікаційної роботи здобувача освіти, який навчається за освітньо-професійною програмою «Психологія», та визначає вимоги до структури, змісту, обсягу й порядку виконання такої роботи, а також містить рекомендації до ефективної організації дослідницької діяльності й тайм-менеджменту її реалізації.

РОЗДІЛ 1
ЗАГАЛЬНА МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

1.1. Етапи виконання кваліфікаційної роботи

Процес проведення дослідження й підготовки кваліфікаційної роботи можна поділити на п’ять основних етапів.

1-й етап – *організаційний* – передбачає ознайомлення з процесом виконання кваліфікаційної роботи, методичним забезпеченням і основними вимогами до її написання.

2-й етап – *підготовчий* – складається з вибору здобувачем напряму (тематики, проблематики) дослідження, узгодження й обговорення з науковим керівником і остаточного формулювання теми кваліфікаційної роботи, підготовки плану й визначення основних завдань індивідуальної роботи здобувача освіти.

3-й етап – *пошуково-дослідний* – це безпосередня дослідна діяльність здобувача освіти, що передбачає:

а) обґрунтування теми, вибір об’єкта, предмета й визначення мети, гіпотези, завдань, методів дослідження;

б) визначення наукової новизни й практичного значення роботи;

в) теоретичний аналіз сучасної наукової літератури з проблеми дослідження;

г) проведення відповідного емпіричного дослідження;

д) опрацювання й аналіз результатів проведеного дослідження, підготовка висновків і рекомендацій, розкриття прикладних можливостей отриманих результатів у певній психологічній практиці;

4-й етап – *прикінцевий* – має на меті узгодження основних структурних складових і змісту роботи з науковим керівником, остаточне оформлення роботи відповідно до вимог, перевірка унікальності тексту на плагіат, отримання відгуку наукового керівника й проходження рецензування, представлення підготовленої роботи на передзахисті;

5-й етап – *завершальний* – передбачає підготовку доповіді для захисту, розробку ілюстративних матеріалів або презентації (за необхідності), безпосередній захист, оголошення результатів захисту.

1.2. Вибір теми кваліфікаційної роботи

Вибір теми дослідження – важливий етап науково-дослідної роботи, від ступеня успішності проходження якого значною мірою залежить доцільність і результативність самого дослідження.

Тема роботи має бути лаконічною, відповідати змісту обраної наукової проблеми, вказувати на предмет дослідження. Тут бажано не вживати ускладнену, маловживану термінологію, а також **не використовувати слів** «Дослідження …», «Дослідження питання…», «Дослідження шляхів…», «Деякі питання…», «Матеріали до вивчення…», «До питання…», «Проблема …», оскільки ці слова є зайвими й відображають дію (дослідження) або характеристику (проблема), вже закладену в самому форматі кваліфікаційної роботи.

Якщо тема дослідження обрана невдало, то робота дослідника «приречена» на невдачу. Це пов'язано з тим, що існують теми, працюючи над якими можна здобути новий важливий науковий та/або практичний результат, а є й такі, за якими зробити це в межах кваліфікаційної роботи магістра дуже складно, зокрема через відсутність ефективних методичних засобів і умов, обмеженість у часі тощо. Іншими словами, не все, що видається досліднику цікавим, має наукову або науково-практичну цінність і надає здобувачу освіти змогу повною мірою розкрити власні досягнення й набуті освітні результати в межах магістерського дослідження.

Вибір напряму наукових або науково-практичних пошуків для підготовки кваліфікаційної роботи є прерогативою здобувача вищої освіти з урахуванням таких складових:

– власних наукових інтересів та/або актуальних аспектів дослідження, які пропонуються науковим керівником і дають змогу здобувачу освіти зорієнтуватися, уточнити формулювання теми з урахуванням можливостей та інтересів кожного;

– особливостей бази практики або місця постійної роботи, які становитимуть основу ресурсів виконання дослідження;

– можливостей отримання необхідної інформації і проведення запланованих дослідницьких пошуків.

Вибір теми кваліфікаційної роботи має ґрунтуватися на розумінні рівня розвитку сучасної психології, актуальних напрямів

наукових досліджень, а також відповідати реальним завданням психологічної практики й теорії. Тут важливо зважати на загальний рівень теоретичної і практичної підготовки здобувача, сферу його наукових інтересів, здібностей і можливостей. Але за будь-яких бажань і спрямувань наукових та/або практикоорієнтованих інтересів тема має містити саме психологічний контекст пошуків здобувача.

Необхідно враховувати, що обрана здобувачем тема кваліфікаційної роботи затверджується наказом ректора й не може бути змінена та/або уточнена ним на власний розсуд під час її виконання, оформлення й представлення на захисті. Слід чітко знати її формулювання, оскільки навіть незначні зміни в назві будуть вважатися невідповідністю затвердженій наказом темі, що може спричинити недопущення здобувача до захисту. Також важливо пам'ятати, що від формулювання теми залежить рівень складності роботи. Тому обрана тема має бути збалансованою: не бути сформульованою занадто широко, оскільки це ускладнить організацію дослідження, та не бути дуже конкретною, оскільки це може обмежити можливості теоретичного обґрунтування досліджуваної проблеми.

Отже, чим ширшою є тема дослідження, тим більше здобувачеві доведеться докладати зусиль для її розкриття й стикатися з труднощами визначення, організації та проведення відповідного емпіричного дослідження. Навіть при сумлінному ставленні здобувачеві буде складно розкрити її повною мірою. З іншого боку, надто вузька й специфічна тема може призвести до того, що здобувач виявиться неспроможним її виконати. Запобігти можливим проблемам під час формулювання теми допоможе плідна робота й консультація з науковим керівником, який має обов'язково погодити її основне формулювання.

Високопродуктивними науково-дослідними роботами часто є ті дослідження, які є логічним продовженням курсових робіт, виконаних здобувачами протягом попередніх років навчання, або їхньої активної діяльності в наукових групах, гуртках і/або клубах.

Існують окремі прийоми, які допомагають обрати тему дослідження.

1. Перегляд каталогів захищених робіт і ознайомлення з уже виконаними на кафедрі науковими роботами й дослідженнями.

Тематика магістерських робіт не може повторюватися з року в рік, тож вивчення тематики вже проведених досліджень попередить можливе відхилення сформульованої теми й необхідність здійснювати пошук іншої.

2. Перегляд аналітичних оглядів досягнень психології в певній галузі, підготовлених провідними фахівцями. Часто такі огляди містять перелік невирішених наукових проблем і перспектив розвитку цієї галузі (наукові звіти провідних наукових установ). Тут доречним буде вивчення здобувачем напрямів досліджень Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.

3. Вибір науково-дослідної теми за принципом повторення раніше проведених досліджень, але з використанням нових, більш досконалих методів, які дають нові результати.

4. Експериментальна перевірка однієї з гіпотез, що були висунуті, але досі не підтверджені (і не спростовані) науковцями.

5. Консультації з провідними науковцями для виявлення маловивчених проблем і питань, які мають актуальне наукове значення.

6. Участь у наукових, науково-практичних конференціях, форумах із психологічної проблематики.

7. Ознайомлення з науково-дослідною тематикою кафедри й науковими здобутками керівника.

Обрана тема кваліфікаційної роботи має відповідати вимогам новизни й актуальності. Актуальність має вказувати на наявність невирішених чи недостатньо досліджених питань і проблем психології, відповідати сучасному стану певного наукового напряму та векторам його розвитку, а також передбачати, які очікувані результати відповідатимуть реальним потребам суспільства й наскільки вони можуть бути впроваджені в психологічні практики.

Розкриття актуальності дослідження – обов'язкова вимога до будь-якої науково-дослідної роботи. Вона є важливим критерієм, за яким здійснюється її оцінювання, тому цілком природно, що вступ до роботи має містити обґрунтування актуальності обраної теми.

Актуальність теми – це важливість, суттєве значення, відповідність теми дослідження потребам сучасної психології та перспективам її розвитку, практичним завданням, які вона

вирішує у відповідних сферах життєдіяльності людини. Тут здобувач має пояснити, чому важливо досліджувати саме цю тему, до якої сфери діяльності можуть бути впроваджені результати дослідження. Доцільно зазначити сутність проблеми дослідження; її значення для подальшого розвитку психологічної науки; соціальну значущість; її особливість і відмінність порівняно з відомими фактами вирішення проблеми. Викладається актуальність стисло, у межах однієї сторінки.

Ступінь новизни наукового дослідження перевіряють у процесі різнобічного опрацювання літературних та інформаційних джерел, їхнього аналізу й узагальнення.

Умберто Еко виокремлює чотири вимоги до вибору теми.

1. Тема має відповідати уподобанням здобувача, тобто відповідати темам наукових і самостійних робіт і пошуків, прочитаних книг, а також політичної, ідейної, духовної культури.

2. Основні тексти, присвячені визначеній проблемі, мають бути досяжними, тобто фізично доступними саме для цього здобувача.

3. Основні тексти мають бути зрозумілими, тобто інтелектуально доступними для здобувача, який із ними працюватиме.

4. Обрана методологія має реально відповідати можливостям здобувача, який буде здійснювати дослідження.

Після конкретизації теми та узгодження з науковим керівником її подають для затвердження. Офіційне затвердження тем кваліфікаційних робіт і призначення наукових керівників відбувається відповідно до поданих заяв здобувачів освіти (Додаток А) й затверджується наказом ректора у встановлені терміни.

Вибір теми є вихідною основою здійснення кваліфікаційного дослідження, його першим кроком. Після затвердження теми дослідження рекомендуємо не робити зупинок і перерв, а активно розпочинати дослідницькі пошуки, вивчення й аналіз наявних інформаційних джерел. Здобувачі мають пам’ятати, що підготовка кваліфікаційної роботи має жорсткі часові обмеження.

1.3. Складання плану підготовки кваліфікаційної роботи

Структура робочого плану виконання магістерського дослідження визначається обсягом і складністю науково-дослідної роботи здобувача: чим ширшим є коло питань, які розглядає автор, тим детальнішим має бути план, оскільки саме деталізація забезпечить внутрішню узгодженість дослідження й синхронність виконуваних робіт.

Робочий план визначає загальну спрямованість і послідовність виконання завдань роботи, а його якість є запорукою успішного та своєчасного її завершення. План розробляють, спираючись на обрану тему дослідження, його предмет, а також на сформульовані мету, гіпотезу й завдання. Він має відображати системне уявлення здобувача про роботу, проведення якої планується.

Найважливішим є те, щоб логіка та послідовність виконуваних дій були доцільними й виправданими. План може складатися з остаточно сформульованих назв розділів і підрозділів, які повністю відображають змістове наповнення кваліфікаційної роботи, або шляхом формулювання коротких тез, що в загальних рисах характеризують позицію автора, робочу гіпотезу, основні положення дослідження. Зазвичай план доцільно будувати відповідно до структурної схеми майбутньої роботи.

Планування наукового дослідження важливе також для оптимізації робіт, щоб за найменших часових витрат отримати найкращі результати. Для цього потрібно спланувати кожен етап дослідження, визначити його зміст і терміни виконання з урахуванням наявного ресурсу часу. Рекомендуємо ознайомитися з Додатком Б.1.

Отже, відповідно до обраної теми, здобувач вищої освіти самостійно та/або в співпраці з науковим керівником має ознайомитися з відповідними нормативними документами, науковою й навчальною літературою, скласти розгорнутий план підготовки кваліфікаційної роботи. Робочий план кваліфікаційного дослідження магістра необхідно обов’язково погодити з науковим керівником. Рекомендації щодо оформлення плану роботи наведено в Додатку Б.2.

1.4. Вибір і пошук інформаційних наукових джерел

Науково-дослідна робота магістранта – це передусім *самостійне наукове дослідження*, основу якого становить авторський теоретико-методологічний аналіз проблеми, власні думки й погляди щодо обраної теми (проблеми). Ефективним цей аналіз може бути лише тоді, коли він спирається на досягнення сучасної науки, на здобутки її теорії та практики. Тож у кваліфікаційній роботі обов'язково мають бути представлені погляди, позиції різних дослідників, які займалися розробкою окресленої автором проблеми.

Першим кроком пошуку літературних та інформаційних джерел є свідомі відповіді на такі запитання:

1) «Що шукати?» (запитання стосовно видів інформації, на які буде спрямований пошук);

2) «Де шукати?» (запитання щодо джерел та інформаційних ресурсів пошуку);

3) «Як шукати?» (запитання щодо послідовності й глибини пошуку);

4) «Де записувати?» (запитання щодо засобів фіксації знайденої інформації);

5) «Як записувати?» (запитання стосовно структури та правил бібліографічного опису наукового джерела).

Бібліографічна інформація про використане джерело – це сукупність відомостей, що становлять його опис відповідно до заданих національним стандартом вимог і є необхідними й достатніми для його загальної характеристики й ідентифікації. Під час оформлення інформації про використане джерело необхідно спиратися на вимоги Національного стандарту України (ДСТУ) 3008:2015 «Інформація та документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура та правила оформлювання».

Пошук інформаційних джерел може здійснюватися на підставі перегляду як спеціальних бібліографічних видань, так і первинних наукових документів (статей, монографій, звітів тощо).

До джерел бібліографічної інформації належать зокрема такі:

– довідники, словники, енциклопедії;

– бібліографічні видання, списки (у бібліотеках складають списки літератури за найбільш актуальними темами в різних

галузях науки, тож дослідник може звернутися з відповідним проханням до бібліографа, і якщо в бібліотеці є списки літератури з відповідної теми, то час пошуку літературних джерел може значно скоротитися);

– реферативні журнали, індекси (у реферативних журналах надають не лише бібліографічні відомості про джерело (прізвище та ініціали автора, назва, місто, рік видання тощо), а й коротку інформацію щодо його змісту;

– алфавітні, предметні й систематичні каталоги та електронні каталоги бібліотек;

– огляди, звіти.

Глибина пошуку необхідної інформації під час підготовки кваліфікаційної роботи має охоплювати період від 5-ти до 10-ти попередніх років досліджень із проблеми, що вивчається.

Знайдену бібліографічну інформацію можна фіксувати у вигляді робочого списку джерел за темою дослідження, який необхідно відрізняти від списку використаних джерел у кінці остаточно оформленої роботи. Робочий список має сенс лише в поєднанні з інформаційно-пошуковою системою за досліджуваною темою і зазвичай є більш об'ємним, ніж список використаних у роботі джерел.

Змістове опрацювання зібраної інформації слід розпочинати з урахуванням того, що не можна зводити науково-дослідну роботу здобувача до простого реферування літературних джерел або обмежуватись різнобічним описом досліджуваної проблеми. Обов'язково мають бути сформульовані власні узагальнення та висновки автора роботи щодо аналізованих джерел. ***Найважливішим завданням*** автора наукової кваліфікаційної роботи магістра під час теоретичного опрацювання відомих та/або дискусійних фактів, дотичних до теми роботи, є самостійне глибоке вивчення теорії та історії досліджуваної проблеми відповідно до напрацьованих у сучасній науці теоретичних і емпіричних результатів, а також даних власних експериментів і спостережень.

1.5. Структурні частини й обсяг кваліфікаційної роботи

Незалежно від обраної теми структура кваліфікаційної роботи є усталеною та відображає логічну послідовність викладу матеріалу відповідно до мети й завдань дослідження, визначених магістрантом на етапі планування роботи. Кваліфікаційна робота складається з таких основних структурних елементів, розміщених у чітко визначеній послідовності:

– титульний аркуш (перша сторінка роботи; її враховують у загальній нумерації, але номер сторінки на ній не проставляють);

– завдання на кваліфікаційну роботу (друга й третя сторінки роботи, їх також враховують у загальній нумерації, але номер сторінки не проставляють);

– реферат (четверта сторінка роботи, її так само враховують у загальній нумерації, але номер сторінки не проставляють);

– резюме англійською мовою – Summary (п’ята сторінка роботи; її враховують у загальній нумерації, але номер сторінки не проставляють);

– зміст (шоста сторінка роботи; її враховують у загальній нумерації, але номер сторінки не проставляють);

– вступ (починається на сьомій (восьмій) сторінці роботи; це перша сторінка, на якій проставляють її номер у правому верхньому куті без крапки після цифри);

– основна частина (текстова частина роботи, яка включає необхідний ілюстративний і графічний матеріал та складається не менше ніж із двох розділів, кожний розділ може бути поділений не менше ніж на два підрозділи);

– висновки й рекомендації (загальним обсягом від трьох сторінок відповідно до завдань, сформульованих на початку роботи);

– список використаних джерел (джерела, на які є посилання в текстовій частині роботи);

– додатки (за необхідності).

До роботи окремо додають:

– електронний її варіант;

– декларацію академічної доброчесності;

– відгук наукового керівника;

– рецензію;

– за вимогою – короткий звіт подібності (результат перевірки кваліфікаційної роботи на ознаки академічного плагіату).

Рекомендований обсяг основного тексту кваліфікаційної роботи другого (магістерського) рівня вищої освіти становить 55–80 сторінок.

Під час підрахунку загального обсягу кваліфікаційної роботи не враховують завдання, реферат, відгук наукового керівника, рецензію, додатки, декларацію академічної доброчесності, короткий звіт подібності.

РОЗДІЛ 2
ХАРАКТЕРИСТИКА СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

2.1. Титульний аркуш

Титульний аркуш (його враховують у загальній нумерації сторінок, але номер сторінки на ньому не проставляють). Форма титульного аркуша наведена в Додатку В.

На титульному аркуші здобувач освіти послідовно зазначає:

– міністерство: МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ;

– назву закладу вищої освіти: ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ;

– назву факультету: ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ;

– назву кафедри, де виконана робота: КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ;

– вид виконаної роботи: КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА;

– тему кваліфікаційної роботи, яка має точно відповідати назві, затвердженій наказом ректора (великими літерами напівжирним шрифтом);

– шифр групи, спеціальність, прізвище, ім’я, по батькові здобувача освіти (автора роботи);

– науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім’я, по батькові наукового керівника;

– науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім’я, по батькові рецензента;

– місто: Запоріжжя;

– рік виконання роботи (без написання слова «рік»).

2.2. Завдання на кваліфікаційну роботу

Завдання на кваліфікаційну роботу (не нумерується, але входить до загальної кількості сторінок роботи). Індивідуальне завдання підписує науковий керівник і здобувач, візує завідувач кафедри й гарант освітньо-професійної програми, нормоконтролер. Індивідуальне завдання розміщують після

титульної сторінки кваліфікаційної роботи. Усі складові завдання на кваліфікаційну роботу відповідно до її змісту (перелік основних питань), термінів виконання окремих етапів і завдань заповнює здобувач освіти за формою, наведеною в Додатку Г.

2.3. Реферат

Реферат кваліфікаційної роботи (номер сторінки не проставляють, але він входить до загальної кількості сторінок роботи) подають державною мовою. Реферат призначений для експрес-ознайомлення з кваліфікаційною роботою. Він має бути стислим і достатньо інформативним.

На початку реферату вказують відомості про обсяг кваліфікаційної роботи, кількість розділів у її структурі, а також кількість ілюстрацій, таблиць, додатків, джерел згідно зі списком використаних джерел. Важливо: тут наводять усі відомості з урахуванням даних, що містяться в додатках.

Текст реферату має відображати інформацію, подану у кваліфікаційній роботі. Здебільшого в ньому обов'язково подають такі частини роботи:

– об'єкт дослідження;

– предмет;

– гіпотезу й мету дослідження;

– методи дослідження з визначенням результатів, отриманих за їхньою допомогою.

Виклад матеріалу в рефераті має бути стислим і точним. Потрібно використовувати синтаксичні конструкції наукової мови, уникати складних граматичних зворотів.

Наприкінці реферату подають ключові слова кваліфікаційної роботи. Ключові слова – це слова, що мають істотне смислове навантаження та є найчастіше вживаними словами в змісті кваліфікаційної роботи. Їх подають у називному відмінку, наводять послідовно в рядок через кому за алфавітом. Рекомендована кількість ключових слів – від п'яти до семи.

Обсяг реферату – 250–350 слів (1 сторінка).

Зразок реферату наведено в Додатку Д.

2.4. Резюме (Summary)

Резюме кваліфікаційної роботи (номер сторінки не проставляють, але враховують у загальній нумерації сторінок) подають англійською мовою.

Summary (резюме) – це стислий виклад кваліфікаційної роботи, який має ґрунтовно розкривати її зміст. Обсяг резюме кваліфікаційної роботи магістра має складати не менше 1800 друкованих знаків із пробілами.

Резюме зазвичай містить таку інформацію, подану послідовно:

– прізвище та ініціали здобувача освіти, тема кваліфікаційної роботи, відомості про обсяг роботи, кількість розділів, а також ілюстрацій, таблиць, додатків, джерел за списком використаних джерел (усі відомості повторюють інформацію, надану в рефераті);

– короткий вступ, який визначає формулювання проблеми та уточнює її важливість;

– об’єкт дослідження;

– предмет дослідження;

– мета дослідження;

– назва й коротка характеристика кожного розділу роботи;

– короткий опис методів дослідження та результатів, тобто опис проведеного дослідження (це найбільша частина резюме, у якій мають бути розкриті ключові питання, методи дослідження й найважливіші висновки емпіричної частини);

– висновок подають у завершальному абзаці, у якому зазначають лише найважливіші результати й висновки, можна додати короткі рекомендації;

– ключові слова – до 7-ми слів (повторюють ключові слова, наведені в рефераті).

Матеріал у резюме слід подавати на високому рівні узагальнення, стисло й без зайвих слів і синтаксичних конструкцій.

Рекомендації.

1. Чітко формулюйте результати проведеного дослідження.

2. Коротко та змістовно опишіть розділи кваліфікаційної роботи магістра.

3. Зверніть увагу на важливі дані й факти, щоб викласти їх у резюме.

4. Викладайте матеріал стисло, використовуйте психологічні терміни.

Зразок резюме англійською мовою наведено в Додатку Е.

2.5. Зміст

Зміст складається з найменувань основних складових роботи й номера їхньої початкової сторінки, а саме: вступу, розділів, підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Зауважимо, що недоцільним є включення до змісту пунктів і підпунктів як складових певних підрозділів.

Усі розділи й підрозділи, що є в роботі, мають бути виділені в тексті як заголовки та підзаголовки. Зміст презентує роботу як єдину структурно-логічну систему, у якій кожен наступний пункт розвиває і доповнює попередні, тобто це складові розгортання теми дослідження. Важливо враховувати, що у кваліфікаційній роботі не може бути менше двох розділів, а кожен розділ має бути поділений щонайменше на два підрозділи. Окремий розділ може не містити підрозділів, якщо немає потреби детальніше структурувати його зміст. Назви структурних елементів у змісті й тексті роботи мають бути тотожними. Зміст подають на початку роботи (Додаток Ж).

Для оформлення змісту найчастіше використовують стандартне форматування документа («Посилання» → «Зміст» → визначення структури автоматичного форматування змісту) або формат таблиці, для якої застосовують налаштування «Без меж».

2.6. Вступ

Вступ розкриває зміст і стан наукової розробленості проблеми дослідження, її значущість, вихідні дані для вивчення теми, обґрунтування необхідності проведення дослідження. Тобто у *Вступі* презентують загальну характеристику кваліфікаційної роботи магістра, яку організовують у такій рекомендованій послідовності:

– актуальність теми дослідження;

– короткий аналіз останніх досліджень і публікацій;

– об’єкт і предмет дослідження;

– гіпотеза дослідження;

– мета й завдання дослідження;

– методи дослідження (із зазначенням конкретного застосування кожного методу);

– наукова новизна одержаних результатів дослідження;

– практичне значення результатів дослідження;

– надійність і достовірність результатів дослідження;

– апробація результатів дослідження, перелік публікацій автора (здобувача освіти) за темою дослідження;

– структура та обсяг роботи.

Загальний обсяг Вступу має складати від 3-ох до 5-ти аркушів тексту.

Актуальність теми передбачає визначення проблеми, відповідно до якої формулюється загальне завдання роботи, обґрунтування актуальності дослідження, теоретичної та практичної значущості наукового пошуку щодо вирішення означеного завдання. Зазвичай актуальність і доцільність дослідження кваліфікаційної роботи обґрунтовують шляхом критичного аналізу проблеми, що існує, та порівняння з відомими підходами до її вирішення, акцентуючи особливу увагу на її актуальності для України.

Під час обґрунтування актуальності роботи необхідно передовсім окреслити недостатньо вивчені аспекти проблеми, які зумовили вибір досліджуваної теми. Далі слід подати короткий *аналіз актуальних досліджень і публікацій*, у яких започатковано розв’язання виявленої проблеми, із зазначенням авторів і їхнього наукового внеску, на які спирається автор, виокремити раніше не вирішені аспекти загальної проблеми, яким присвячено кваліфікаційну роботу. Тут важливо наголосити на доцільності аналізу ***саме сучасних*** (за останні 5–10 років) здобутків і підходів до вирішення поставлених у роботі завдань.

Етика презентації аналізу досліджень передбачає, що під час згадування сучасних дослідників, які зробили значний внесок у розробку проблеми, сформульованої автором роботи, слід вказувати їхні ініціали та прізвища (наприклад, у круглих дужках),

а не наводити перелік номерів відповідних наукових джерел зі списку використаних джерел.

Об'єкт і предмет дослідження як категорії його методологічного апарату співвідносяться між собою як загальне й часткове. В об'єкті виділяють ту його частину, яка є предметом дослідження. Предмет дослідження є складовою або аспектом об'єкта, що безпосередньо виокремлюється в ньому крізь призму пізнавальної проблеми, тобто предмет конкретизує проблемну ситуацію в межах об'єкта дослідження й підлягає безпосередньому вивченню у кваліфікаційній роботі. Саме на нього має бути спрямована увага автора, оскільки предмет дослідження визначає тему кваліфікаційної роботи, вказану на титульному аркуші як її назва.

Мету й завдання дослідження формують за результатами аналізу літературних та інформаційних джерел і визначення актуальності теми. Мету розкривають шляхом визначення переліку завдань, вирішення яких і дає змогу сформувати зміст кваліфікаційної роботи.

Мета – це очікуваний (прогнозований) результат дослідної роботи здобувача, який фіксує спрямованість досліджень і за змістом відповідає темі роботи. Змістова точність і лаконічність є головними вимогами до формулювання мети. Мета роботи тісно пов'язана з її назвою та має чітко вказувати, що саме вивчається в роботі. Не слід формулювати мету, починаючи зі слів «Дослідження…», «Вивчення…», оскільки вони вказують на засіб досягнення мети, а не на саму мету.

Завдання – це визначена послідовність етапів дослідження, яка дає змогу досягти поставленої мети. Саме завдання конкретизують мету й указують на шляхи її послідовного досягнення.

Завдання дослідження мають включати як теоретичний, так і практичний аспекти роботи, чітко висвітлювати, що має бути зроблено (які теоретичні аспекти й підходи буде проаналізовано; на які теоретичні моделі буде спиратися дослідження; прогнозовані емпіричні дані; сталі та змінні, які мають бути враховані; способи аналізу, що мають бути застосовані для опрацювання отриманих даних; рекомендації, що мають бути розроблені на основі отриманих результатів). Відтак завдання

дослідження формулюють у категоріях запланованої дії: «порівняти», «визначити» (ознаки, критерії, показники, параметри, категорії, характеристики); «побудувати» (модель, класифікацію, типологію, схему), «розробити» (зміст діяльності, програму, методику, стратегію, рекомендації); «апробувати» (програму, методику, техніку) тощо.

Гіпотеза – це наукове припущення, яке базується на теоретичних знаннях і емпіричних даних і до сьогодні не має підтвердження чи спростування.

Гіпотеза є первинним припущенням про закономірності, характер процесу або взаємозв'язок певних компонентів досліджуваного предмета. Вона завжди відображає або необхідні закономірні етапи процесу, тобто причинно-наслідкові зв'язки, або вплив одного компонента на якийсь інший компонент. Відзначимо, що для побудови гіпотези бажано виходити з того, що для її перевірки необхідно здійснити дослідження. Гіпотеза не має бути очевидною.

Гіпотезу формулюють як найбільш оптимальне вирішення окресленої дослідником проблеми. У випадку, коли гіпотезу не підтверджено або ж, що ймовірніше, підтверджено частково (не повністю), не варто намагатися фальсифікувати результати дослідження. У науці негативний результат – це також цінний результат, який дає змогу побудувати нову модель досліджуваного явища, висунути нові гіпотези й провести нові дослідження, які стають основою знаходження повних і остаточних відповідей на поставлені питання.

Методи дослідження (із чітким зазначенням застосування кожного методу) становлять методологічну базу дослідження. Здобувач має:

– зазначити фундаментальні положення, що сформували теоретико-методологічну основу кваліфікаційної роботи;

– представити характеристику досліджуваної вибірки (склад, контингент, вік, стать тощо), термін проведення дослідження;

– ґрунтовно презентувати перелік використаних методів і методик дослідження;

– коротко й змістовно визначити, що саме досліджували тим чи іншим конкретним методом;

– відзначити, які результати були отримані за допомогою цих методів, методик.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження – це визначення рівня авторського наукового доробку стосовно досліджуваної проблеми. Отже, необхідно зазначити конкретні нові положення, що вносить подана робота в психологічну науку й досліджувану проблему, а також показати відмінність одержаних результатів від відомих раніше, описати ступінь новизни (*вперше одержано, встановлено, удосконалено, продемонстровано*).

Кожне наукове положення чітко формулюють, відокремлюють його основний зміст і зосереджують особливу увагу на рівні досягнутої при цьому новизни.

Сформульована наукова новизна результатів дослідження має прочитуватися та сприйматися легко й однозначно, тобто не містити нагромадження дрібних, несуттєвих деталей і уточнень. У жодному разі не можна вдаватися до простої констатації зробленого обсягу роботи, оскільки це не відображає новизни дослідження.

Практичне значення результатів дослідження – це відомості про нові можливості використання результатів дослідження або рекомендації з їхнього використання. Практична цінність одержаних результатів подається шляхом надання інформації про ступінь їхньої готовності до використання, шляхи та масштаби використання. Тут необхідно за наявності надати відомості про впровадження результатів дослідження на практиці, зазначити організації, у яких здійснювалося таке впровадження, форми реалізації та реквізити відповідних документів.

Надійність і достовірність результатів дослідження визначаються репрезентативністю вибірки (кількістю та складом учасників дослідження, які б мали повністю відтворювати сутнісні характеристики обраної для вивчення генеральної сукупності), узгодженістю й релевантністю застосованих методів до встановлених у дослідженні теоретичних і експериментальних завдань, адекватністю цих методів сучасній соціокультурній ситуації.

Апробація результатів дослідження й перелік публікацій здобувача освіти за темою дослідження розкривається шляхом надання інформації про участь у конференція, «круглих столах»,

конгресах, симпозіумах тощо, на яких були оприлюднені окремі результати кваліфікаційного дослідження. Також здобувач освіти має навести кількість опублікованих статей і тез доповідей за матеріалами роботи. Для здобувача ступеня магістра ***публікація є обов'язковою*** (не менше ніж 1 публікація).

Наприкінці Вступу подають відомості про структуру й обсяг роботи, зокрема наводять інформацію про загальний обсяг тексту в сторінках, кількість використаних джерел і додатків. Приклад оформлення «ВСТУПУ» подано в Додатку И.

Поширені помилки, яких слід уникати під час підготовки Вступу:

• відсутність фокусу на мету та/або напрям досліджуваної проблеми;

• занадто багато зайвого описового тексту й побудова довгих абзаців;

• надмірна або недостатня передмова, згадування джерел і теорій;

• представлення матеріалу, який міститься або має міститися в основній частині або у висновках;

• використання завеликої кількості текстів у лапках.

2.7. Основна частина кваліфікаційної роботи

Основна частина роботи складається з двох-трьох розділів, які задля більш чіткого структурування тексту поділяють на підрозділи; лише за нагальної необхідності можна виокремлювати пункти й підпункти.

Сутність, зміст і результати кваліфікаційної роботи викладають логічно, послідовно, аргументовано, уникаючи бездоказових тверджень і розпливчатих формулювань.

У розділах основної частини роботи подають такі матеріали:

– стислий критичний огляд-аналіз наукових літературних та інформаційних джерел за темою роботи;

– узагальнення результатів теоретичного дослідження з поданням обґрунтованої власної ідеї (моделі, припущення);

– виклад і обґрунтування загальної методики й методів дослідження;

– особливості експериментального (емпіричного) дослідження, його етапи й отримані результати;

– аналіз і узагальнення результатів експериментальних досліджень;

– розроблені за результатами дослідження рекомендації, техніки, програми.

Під час роботи з текстом основної частини необхідно дотримуватися загальних правил написання академічного тексту (див. Розділ 4. Основи академічного письма), а саме:

– писати текст слід у науковому стилі з дотриманням норм сучасної української літературної мови відповідно до нової редакції «Українського правопису» (2019);

– на початку роботи сформулювати основну ідею тексту;

– здійснити підбір і аналіз необхідних джерел;

– структурувати текст;

– уникати плагіату й дотримуватися принципів академічної доброчесності, обов'язково зазначати посилання на використані джерела;

– викладати зміст наукової роботи шляхом демонстрації репрезентативності її результатів;

– враховувати технічні вимоги до оформлення роботи.

Найбільш адекватною формою подання результатів наукової роботи вважають трикомпонентний формат, який забезпечує цілісність роботи через поєднання трьох однаково важливих частин:

1) введення в проблему дослідження (літературний огляд) з постановкою цілей і завдань, розробкою програми дослідження;

2) опис і аналіз власних результатів;

3) обговорення результатів відповідно до заданих на початку мети й завдань.

Іноді роботу розділяють на теоретичну й практичну складові, що не відповідає логіці наукового викладу, оскільки важливими є не стільки способи та шляхи отримання наукового результату, скільки його наукова новизна, яка передбачає, що було здійснене певне теоретичне узагальнення емпіричних даних. Виклад має охопити три сторони досліджуваної проблеми:

– *минуле* (стан проблеми);

– *сьогодення* (що отримано й створено автором);

– *майбутнє* (як результати змінюють стан проблеми дослідження).

Авторка досліджень у сфері академічного письма І. Б. Короткіна пропонує тріадний підхід до організації тексту наукової роботи. Вона зауважує, що тріада передбачає не стільки виокремлення трьох компонентів, скільки їхню систематизацію, тобто узагальнення й упорядкування. Очевидно, що організувати думку за принципом тріади не завжди легко, проте можливо. Наприклад, нам необхідно проаналізувати всі чинники, що впливають на розвиток людини. Застосування принципу тріади для такого аналізу дає змогу попередньо об'єднати чинники в три групи: 1) мікрочинники; 2) мезочинники; 3) макрочинники. А далі диференціювати кожен із чинників за цим же принципом.

Розуміння принципу тріади дає змогу легко розшифрувати структуру наукової роботи, а саме:

1) здебільшого наукова робота складається з трьох розділів;

2) кожен розділ наукової роботи складається з трьох пунктів;

3) кожен пункт складається з трьох блоків.

Візуально таку структуру наукової роботи можна уявити як трикутник, що розростається. Умовно його називають «дисертаційний трикутник», отже він може бути застосовний для кваліфікаційної роботи магістра, наприклад, для підрозділу 1.2. (рис. 2.1).

Рисунок 2.1 – Дисертаційний трикутник

Застосовування цього принципу за структурою «дисертаційного трикутника» потребує знань логічних помилок, із якими стикається дослідник і які можна поділити на три основні групи:

1. Логічні помилки в частині тези:

– «*підміна тези*» виявляється в тому, що під час доведення певної тези автор поступово переключається на доведення іншого положення, яке схоже з тезою, але має зовсім інше значення;

– «*втрата тези*» виникає тоді, коли в результаті роботи відбувається «зсув» тези, і автор починає обґрунтовувати інше положення (стан, ідею), навіть якщо воно близьке або подібне до вихідної тези.

2. Логічні помилки в частині аргументу:

– «*помилковий аргумент*» – використання помилкового твердження як аргументу;

– «*передбачення підґрунтя (основи) аргументу*» – використання недоведених міркувань, стереотипних поглядів, довільних положень, а також посилання на чутки, думки й припущення, висловлені кимось, або навіть на власний вимисел; тут доброякісність певних доказів лише передбачається, але не встановлюється достовірно;

– «*хибне коло*» – використання для обґрунтування тези аргументу, який виходить із цієї ж тези;

– «*надмірне обґрунтування*» – наведення значної кількості аргументів на користь тези для збільшення обсягу аргументації; при цьому можуть додаватися необґрунтовані, суперечливі, помилкові аргументи;

– «*безпідставний аргумент*» – підтвердження тези безпідставних, неочевидних тверджень.

3. Логічні помилки в частині демонстрування:

– «*від сказаного умовно до сказаного безумовно*» виявляється, коли аргументи, прийняті за певних умов, у подальшому обґрунтуванні тези набувають безумовного характеру;

– «*після» цього значить «унаслідок» цього*» виявляється, коли причинно-наслідковий зв’язок ототожнюється з хронологічним, часовим;

– «*хибна аналогія*» виявляється під час створення аналогії або метафори з подальшим поширенням побудованих на ній висновків на первинну проблему.

Запобігання логічним помилкам передбачає детальне продумування кожного твердження, уважність під час побудови тез, уникання перебільшення для їхнього обґрунтування.

Зміст і логіку побудови кожного розділу доцільно обговорити з науковим керівником, ретельно визначити основні тези кожного розділу й підрозділу.

У *першому розділі* роботи зазвичай подають науковий огляд літературних та інформаційних джерел, коли автор окреслює основні етапи розвитку наукової думки з досліджуваної ним теми. Здобувач має стисло, критично й тактовно висвітлювати наявні наукові праці, акцентувати увагу на раніше невирішених питаннях, визначати місце власного пошуку для розв'язання поставленої наукової проблеми. Відповідно, назва й зміст першого розділу мають відтворювати стан розробки досліджуваної проблеми в сучасній психології.

За правилами в першому підрозділі першого розділу роботи автор аналізує поставлену проблему, так би мовити, ближче до об'єкта дослідження, а в другому підрозділі – до предмета, що й має бути відтворено в назвах відповідних підрозділів.

Під час підготовки й написання першого розділу необхідно враховувати, що загальний обсяг теоретичного аналізу та огляду літератури не має перевищувати 20-25% обсягу основної частини роботи.

У *другому розділі* традиційно обґрунтовують вибір напряму й стратегії дослідження, наводять методи вирішення поставлених завдань та їхні порівняльні оцінки, розробляють загальну методику проведення дослідження. Так, у першому підрозділі другого розділу доцільно обґрунтувати обрану стратегію експериментального (емпіричного) дослідження та її відповідність і адекватність наведеним у першому розділі роботи теоретичним положенням. Другий підрозділ зазвичай містить загальний опис відповідних методик дослідження й детальний опис процедури його проведення.

Якщо методики стандартизовані й поширені, то можна обмежитися посиланням на автора методики та її джерело. Але якщо автором розроблено свою методику (анкету, опитувальник чи план бесіди), то доцільно описати її детально, а повний текст навести повністю в додатках.

Процедуру дослідження необхідно описувати ретельно: коли і за яких умов його було проведено, які чинники впливали на результати, які особливості враховувалися.

Побудова психологічного дослідження безумовно вимагає відповідної культури й дотримання етичних вимог до його проведення, а саме:

– експерименти, які проводять із дослідною метою, не мають шкодити взаєминам і психологічному комфорту співробітників організації, учнів і вчителів, студентів і викладачів;

– у роботі необхідно дотримуватися принципу конфіденційності інформації про окремі характеристики досліджуваних (їхні імена, прізвища, посада й місце роботи (навчання) обов'язково мають бути зашифровані);

– за умови користування стандартними процедурами дослідження слід виготовити й роздати респондентам індивідуальні бланки для відповідей; коли ж процедура здійснюваного дослідження не стандартизована, доцільно підготувати необхідні матеріали, щоб заощадити час проведення дослідження й обробки його результатів.

У *третьому розділі* з вичерпною повнотою автор роботи подає аналіз результатів проведеного ним дослідження з висвітленням того нового, що він вносить у розробку проблеми. Зокрема, автор описує проведені ним експерименти й спостереження, наводить одержані емпіричні результати, подає всебічний аналіз зібраного фактичного матеріалу із залученням методів статистичної обробки даних, здійснює інтерпретацію та узагальнення.

Неупереджено й критично здобувач освіти має оцінити повноту вирішення поставлених у кваліфікаційній роботі завдань, достовірність одержаних результатів (характеристик, показників, параметрів тощо), порівняти їх із аналогічними результатами інших вітчизняних і зарубіжних дослідників. Залежно від специфіки отриманих результатів необхідно також навести обґрунтування доцільності або, навпаки, недоцільності подальших досліджень за обраним напрямом.

Наприкінці кожного розділу/підрозділу формулюють короткі висновки зі стислим викладом наведених у ньому результатів.

2.8. Висновки

Висновки – це підбиття підсумків кваліфікаційного дослідження, фіксування здобутих результатів. У висновках викладають основні плоди проведеної науково-дослідної роботи, висвітлюють найважливіші наукові й практичні результати, що містять формулювання вирішеної автором наукової проблеми, її значення для науки та практики. Тобто висновки є відповідями на поставлені на початку роботи завдання. У них також мають бути сформульовані шляхи розв'язання проблемних питань, які досліджувалися в роботі; наведено позитивний ефект, який очікується від їхнього вирішення.

Висновки подають як окремі лаконічні положення чи рекомендації. Їхня головна мета – висвітлити підсумки проведеного дослідження. Зазвичай висновки складаються з коротких узагальнених тверджень, що послідовно оцінюють такі елементи дослідження:

– стан досліджуваного питання;

– розкривають методи вирішення поставленої в роботі проблеми;

– фіксують шляхи й засоби досягнення поставлених завдань;

– наголошують на кількісних і якісних показниках здобутих результатів;

– презентують їхнє порівняння з результатами інших дослідників і авторів;

– містять рекомендації щодо використання отриманих результатів.

Формулювання загальних висновків потребує насамперед детального окреслення результатів, отриманих у емпіричній частині роботи (другому-третьому розділі). Висновки є виключно результатами власної роботи та власних думок здобувача освіти, тому не мають містити цитувань чи повторювати чужі думки.

Під час підготовки висновків важливо враховувати, що вони мають співвідноситися зі сформульованими у вступі завданнями. Вони мають містити своєрідні «відповіді» на всі завдання, які були поставлені у вступі, що дає змогу послідовно розкривати результати дослідження за всіма пунктами завдань. Така побудова висновків свідчить, що поставлена на початку дослідження мета

досягнута. Варто також окремо наголосити на певних значущих результатах, отриманих під час дослідження. При формулюванні висновків доцільно вживати дієслова в минулому часі (довели, визначили, з'ясували, виокремили тощо). Якщо цього немає, то робота вважається не виконаною і не може бути оцінена позитивно.

Поширені помилки, що можуть вплинути на загальне сприйняття кваліфікаційної роботи, яких слід уникати у висновку.

1. Введення нової інформацію, яка не була обговорена в основній частині роботи.
2. Наявність тверджень, які не можуть бути підкріплені доказами проведеного дослідження.
3. Формулювання широких узагальнень, які не підтверджуються дослідженнями, а зазвичай є поширеними (стереотипними) поглядами на проблему.
4. Висловлювання особистих думок, які не були метою дослідження й не підтверджуються його результатами.
5. Наявні вибачення за певні недоліки або обмеження дослідження.
6. Просте повторення того, що ви вже є в основній частині кваліфікаційної роботи.
7. Використання розпливчастих або неточних формулювань, які можна тлумачити по-різному.

Отже, у висновках мають бути презентовані найважливіші наукові й практичні результати кваліфікаційного дослідження магістра. Тут обов'язково зазначається, чи виконані завдання дослідження, чи підтвердилася висунута гіпотеза.

Найважливіша вимога до висновків – максимальна стислість і докладність викладу. У висновках не слід повторювати зміст вступу або основної частини роботи. Не припустимо також переносити (повторювати текст) висновків, зроблених у тексті розділів. Доцільно завершувати висновки потужним твердженням, щоб підкреслити важливість вашого дослідження.

Наприкінці узагальнення результатів проведеної дослідної роботи зазначають про можливість їхнього впровадження в практику й окреслюють перспективи подальшої роботи над темою.

Обсяг висновків становить 2–3 сторінки.

2.9. Список використаних джерел

Список використаних джерел – елемент бібліографічного апарату, який містить бібліографічні описи використаних літературних та інформаційних джерел відповідно до вимог стандарту (ДСТУ 3008:2015) й розміщується після висновків.

Список використаних джерел, який формує автор наукової роботи подається за алфавітом (за прізвищем першого автора або заголовком, якщо наукова праця підготовлена авторським колективом). Правило побудови списку джерел, що містить посилання, записані кириличними й латинськими літерами, таке: спочатку потрібно подавати за алфавітом джерела, записані кирилицею, а потім, також за алфавітом, – джерела латиницею. Список має складатися лише з тих джерел, на які є посилання в роботі.

Під час написання кваліфікаційної роботи позначення авторів досліджень і посилання на їхні публікації, із яких запозичені матеріали або окремі результати, є обов'язковим і необхідним. Це є ***безумовною вимогою*** до всіх наукових робіт у контексті етичних норм і принципів академічної доброчесності. У разі використання запозиченого матеріалу без посилання на автора та джерело представлену на захист роботу вважають такою, що містить плагіат, а здобувача не допускають до захисту.

Відповідно до Наказу ректора ЗНУ № 40 від 03.02.2023 «Про недопущення використання російської мови в освітньому процесі» та Рекомендації Комітету з питань етики НАЗЯВО щодо припинення (обмеження) використання джерел інформації держави-агресора в наукових публікаціях від 30.11.2023 неприпустимо використовувати інформаційні та літературні джерела мовою країни-агресора та видані на її території.

Поширені помилки оформлення «Списку використаних джерел».

1. Неузгоджене форматування: непослідовне наведення складових опису джерела, помилкове використання крапок, ком і курсиву.

Важливо: усі бібліографічні описи джерел мають бути представлені в однаковому форматі; приділено пильну увагу пунктуації, вживанню великих літер і порядку інформації.

2. *Неточна інформація про джерело.*

Важливо: ретельно перевірити всі деталі опису джерела (імена авторів, дати публікації, назви й номери сторінок) та переконатися в точності надання інформації.

3. *Неправильне використання курсиву й лапок.*

Важливо: сумлінно дотримуватися вимог стандарту виокремлення курсивом назв книг і журналів, застосування лапок у описі джерела.

4. *Недотримання стилю посилань і цитування.*

Важливо: усі посилання подаються у квадратних дужках, у яких цифрами позначається номер джерела, у разі наведення прямої цитати поряд із номером джерела позначаються сторінки.

Бібліографічний опис списку використаних джерел оформлюють відповідно до вимог Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». Приклади оформлення інформаційних і літературних джерел наведено в Додатку К. Список використаних джерел у кваліфікаційній роботі має налічувати 40–70 найменувань.

2.10. Додатки

Додаток до наукової роботи – це розділ, який може бути включений наприкінці наукової роботи. Додатки не є обов'язковим структурним елементом роботи, їх використовують для надання важливих матеріалів, які не є обов'язковими для основного аргументу або висновків, представлених у роботі. Додатки зазвичай містять таблиці, діаграми, графіки, первинні дані, стенограми інтерв'ю, анкети, зображення та інші підтверджувальні докази. Мета додатку – надати вагомі деталі й підкріпити результати дослідження, представлені в роботі, які за своїм обсягом можуть відволікати увагу читача від основного аргументу.

Отже, за необхідності, яку визначає автор, кваліфікаційна робота може мати один чи кілька додатків, які розміщують після списку використаних джерел. Додатки оформлюють як самостійний структурний елемент роботи. До додатків доцільно включити допоміжний матеріал, який є великим за обсягом, але

необхідним для повноти сприйняття роботи. Сторінки нумерують як продовження роботи. Додатки також можуть бути подані як самостійна складова роботи у вигляді окремої її частини (книги).

До додатків зазвичай включають такий допоміжний матеріал:

– використані в роботі тести й методики (приклади стимульного матеріалу, індивідуальних бланків);

– проміжні формули й статистичні розрахунки;

– таблиці допоміжних статистичних даних;

– протоколи окремих досліджень і акти впровадження;

– інструкції та методики, опис алгоритмів, які не є основними результатами роботи;

– розгорнутий зміст програм, технік, методик, які розроблено в процесі дослідної роботи й у загальному плані презентовано в основному тексті;

– таблиці та ілюстрації допоміжного характеру;

– інші матеріали, які автор роботи вважає необхідним надати для повного забезпечення доказової бази дослідження.

Додатки позначають великими літерами української абетки за винятком літер Ґ, Є, З, І, Ї, Й, О, Ч, Ь. Наприклад: Додаток А, Додаток Б тощо. Один додаток позначають як Додаток А. На кожен представлений наприкінці роботи додаток має бути посилання в тексті роботи. Посилання оформлюють у дужках, наприклад, (Додаток А). Додаток, який згадують у тексті, оформлюють за змістом речення, а слово додаток пишуть із великої літери, наприклад, … наведено в Додатку А. *Повторне згадування* того ж додатка оформлюють із додаванням скороченого слова «дивитися» і слова «додаток» без скорочень, наприклад, (див. Додаток Б).

2.11. Типові помилки написання кваліфікаційних робіт

Найбільш поширеними (типовими) помилками під час написання кваліфікаційних робіт, є такі:

1) тема кваліфікаційної роботи містить слова «дослідження» та/або «проблема»;

2) зміст роботи не відповідає темі дослідження й не розкривається в назвах розділів (підрозділів) кваліфікаційної

роботи; сформульовані назви розділів (підрозділів) і їхній зміст не відповідають меті й завданням роботи;

3) мета дослідження не пов'язана з темою кваліфікаційної роботи, сформульована абстрактно й не відображає специфіки об'єкта і предмета дослідження або взагалі відсутня;

4) відсутня гіпотеза (припущення) дослідження, або вона сформульована як певний доведений факт, що не викликає сумнівів;

5) робота є плагіатом текстів із Інтернету, згенерована штучним інтелектом (який дуже часто «шуткує» з джерелами) або складається з компіляції праць 2–3-ох авторів;

6) розділи роботи жодним чином не пов'язані між собою і є скоріше окремими дослідженнями, ніж частиною цілісного дослідження;

7) розділ має лише один підрозділ, що призводить до протиріччя стосовно його назви, яка має відображати зміст того, про що йдеться в тексті;

8) не проведено глибокого та всебічного аналізу сучасних досліджень, нової спеціальної літератури (за останні 5–10 років) із теми дослідження;

9) робота є описовою, тобто не містить висновків і власної думки здобувача стосовно проблеми, що досліджується;

10) кінцевий результат не відповідає меті дослідження;

11) висновки є загально-абстрактним текстом і не відповідають поставленим завданням;

12) у роботі немає посилань на першоджерела, вказані не ті, із яких запозичений матеріал, або виявляється невідповідність посилань у тексті та в списку використаних джерел;

13) оформлення роботи повністю або частково не відповідає вимогам;

14) бібліографічний опис джерел у списку представлено без дотримання вимог державного стандарту, вони наведені або довільно, або з використанням різних форматів оформлення.

РОЗДІЛ 3
ОФОРМЛЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

3.1. Загальні вимоги до оформлення

Оформлення наукової роботи є важливим елементом якості презентації її змісту й одним із багатьох факторів, який враховує екзаменаційна комісія під час її оцінювання. Оформлення роботи має відповідати Національному стандарту України ДСТУ 3008:2015 «Звіти у сфері науки і техніки: структура та правила оформлювання[1]». Змістова сторона викладу матеріалу: логічність і послідовність, повнота й загальна грамотність, відповідність науковим стандартам і вимогам, огорнена в якісне зовнішнє оформлення структурних складових, надає роботі завершеного вигляду та сприяє легкості орієнтування в тексті.

Випускну кваліфікаційну роботу виконують українською мовою за винятком списку джерел, де використане джерело записують мовою оригіналу (українською, англійською чи іншою мовою). Текст випускної кваліфікаційної роботи має бути стислим, точним і логічно послідовним, а також відповідати нормам чинного українського правопису та стилю наукового й ділового мовлення. У тексті роботи потрібно користуватися усталеною лексикою, наявною в академічних словниках, дотримуватися прийнятої наукової термінології, умовних символів і скорочень, уникати діалектизмів, використання художніх засобів, нових іншомовних запозичень тощо.

Випускну кваліфікаційну роботу друкують на аркушах білого паперу формату А 4 (210х297 мм), друк має бути чітким.

Основні формати роботи:

1) текст роботи друкують із одного боку аркуша через 1,5 комп'ютерних інтервали;

2) використовується шрифт TimesNewRoman, розмір шрифту – 14, колір – чорний (авто);

3) абзацний відступ – 1,25 мм;

4) поля тексту мають бути таких розмірів: ліве – 30 мм, праве – 15 мм, верхнє та нижнє – 20 мм.

---

[1] Національному стандарту України ДСТУ 3008:2015 «Звіти у сфері науки і техніки: структура та правила оформлювання» URL: https://library.znu.edu.ua//site/obyavlenia/3659_3008-2015.pdf.

У тексті документа необхідно дотримуватись рівномірної щільності, контрастності, чіткості зображення та єдності форматування сторінки впродовж усієї роботи. Помилки, описки й графічні неточності, виявлені після друку роботи, допускається виправляти підчищенням або зафарбуванням білим «коректором» і нанесенням на тому самому місці виправленого тексту (графіки) від руки. Виправлення має бути акуратним, чорного кольору.

Готова й оформлена відповідно до вимог робота подається для перевірки нормоконтролю. Нормоконтроль кваліфікаційної роботи магістра є обов'язковою процедурою її перевірки на відповідність певним нормативам і вимогам щодо структурного, стилістичного, шрифтового оформлення. Він проводиться для того, щоб переконатися, що оформлення роботи відповідає затвердженим вимогам і стандартам. Основні положення й вимоги до оформлення подані в цьому розділі посібника.

Для вдалого проходження перевірки нормоконтролю потрібно приділити оформленню тексту скрупульозну увагу. Перед перевіркою роботи необхідно виконати такі кроки:

– уважно вивчити надані рекомендації щодо оформлення роботи;

– коректно дотриматися вимог до розташування заголовків розділів і підрозділі, розміру й типу шрифту, міжрядкових інтервалів, абзацних відступів, оформлення рисунків і таблиць, відповідності правилам нумерації списку;

– ретельно скласти список використаних джерел, перевірити достовірність посилань і правильність назв;

– уважно стежити за стилем викладу й грамотністю.

Усе це скоротить час перевірки й гарантуватиме успішне проходження нормоконтролю та підтвердження, що кваліфікаційна робота відповідає всім стандартам, нормам і правилам. Здобувачам освіти слід враховувати, що перевірка оформлення роботи потребує певного часу, а також часу на виправлення зауважень нормоконтролера. Нормоконтроль має бути завершений за три тижні до захисту.

Роботу подають до захисту в зброшурованому («переплетеному») вигляді.

3.2. Оформлення структурних частин

Текст основної частини кваліфікаційної роботи поділяють на розділи й підрозділи; за нагальної необхідності підрозділи можна поділяти на пункти й підпункти.

Структурні частини роботи: ЗМІСТ, ВСТУП, РОЗДІЛ, ВИСНОВКИ, СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ, ДОДАТКИ завжди починають друкувати з нової сторінки, великими літерами напівжирним шрифтом по середині сторінки симетрично до загального тексту роботи. Заголовки структурних частин не нумерують. Виняток стосується лише нумерації РОЗДІЛІВ. Після назв структурних частин необхідно пропустити два рядки (інтервали) (рис. 3.1).

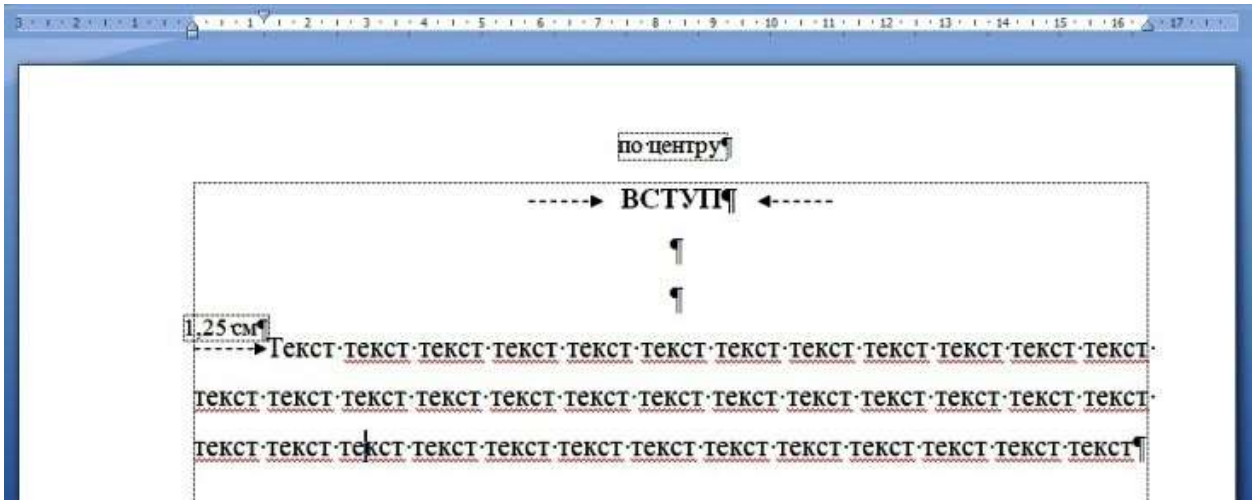

Рисунок 3.1 – Оформлення структурних частин

Для запобігання зсувів у межах сторінок назв структурних частин доцільно використовувати функцію «Розрив сторінки» (вкладення «Вставлення» → «Розрив сторінки» або за допомогою одночасного натискання Ctrl+Enter).

Заголовки розділів друкують за правилами друку структурних частин: великими літерами напівжирним шрифтом посередині сторінки симетрично до тексту роботи. На першому рядку пишуть слово «РОЗДІЛ» і його порядковий номер (наприклад, РОЗДІЛ 1), а з нового рядка великими літерами напівжирним шрифтом посередині сторінки симетрично до тексту друкують його назву (рис. 3.2). Заголовок розділу відокремлюють

від першого підрозділу або тексту, якщо розділ не поділяється на підрозділи, двома рядками.

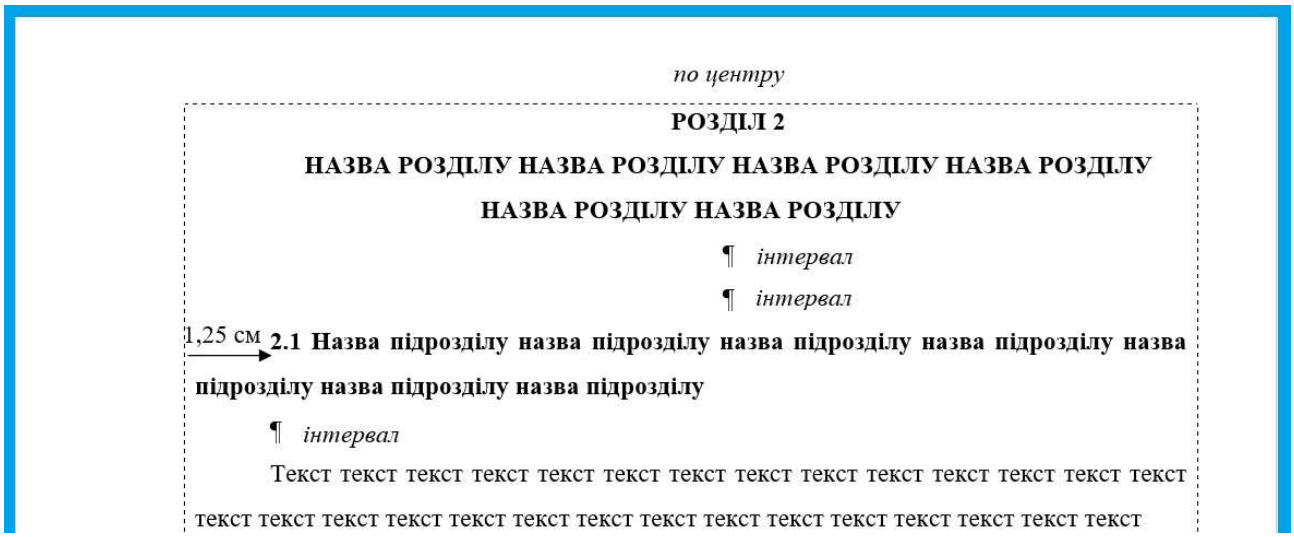

Рисунок 3.2 – Оформлення розділу й першого підрозділу

Назви підрозділів друкують маленькими літерами (крім першої великої) напівжирним шрифтом із абзацу. Нумерація підрозділів проводиться в межах розділу в такому форматі: перша цифра є номером розділу, друга – номером підрозділу; цифри розділяються крапками (наприклад, 1.2 – другий підрозділ першого розділу). У кінці назви підрозділів крапку не ставлять. Якщо заголовок складається з кількох речень, їх розділяють крапкою. Від тексту відокремлюють одним рядком до назви й після назви підрозділу (рис. 3.3).

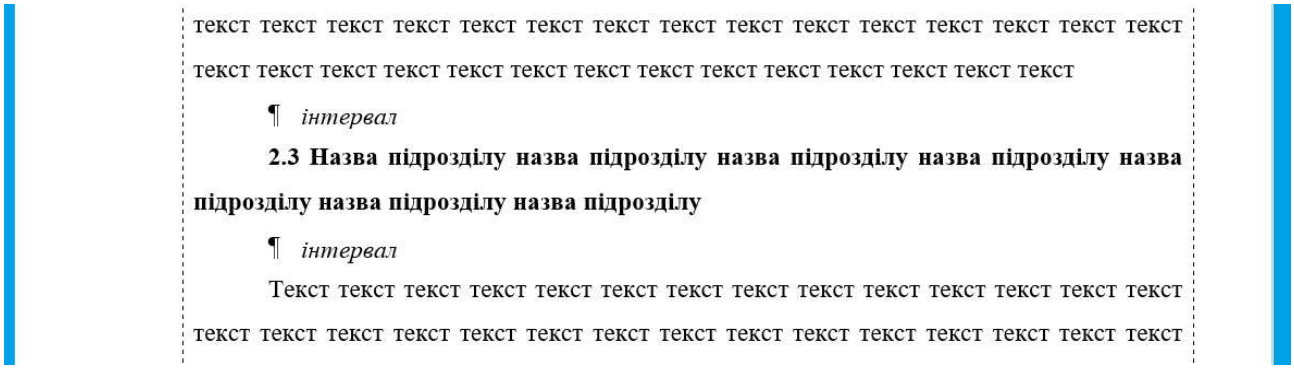

Рисунок 3.3 – Оформлення підрозділів у тексті роботи

Заголовки пунктів друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу, їх виділяють напівжирним шрифтом, однак від тексту не відривають. Тобто після назви, виділеної шрифтом товстого накреслення, ставлять крапку, а далі подають текст пункту.

Не допускається розташування назв підрозділів, а також пунктів і підпунктів у нижній частині сторінки. Після назви в нижній частині сторінки текст має займати не менше третини аркуша, тобто містити щонайменше 5–7 рядків тексту.

Остання сторінка розділу або іншого структурного елементу до розриву сторінки має бути заповненою не менше ніж на одну третину аркуша (рис. 3.4).

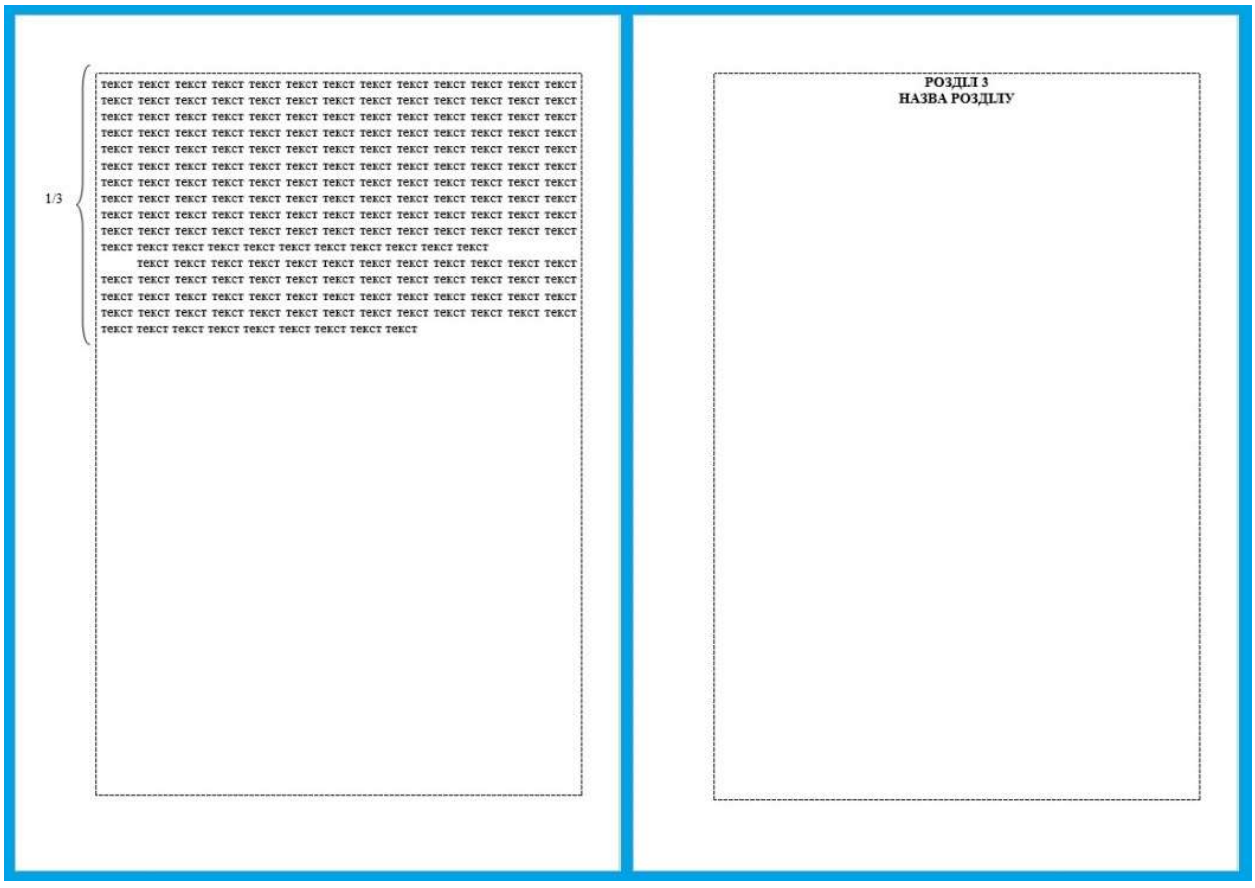

Рисунок 3.4 – Правила заповнення останньої сторінки розділу

3.3. Загальні правила нумерації

1. Під час оформлення кваліфікаційної роботи магістра будь-яка нумерація виконується арабськими цифрами.

2. *Нумерація сторінок.* Сторінки нумерують у правому верхньому куті порядковими арабськими цифрами без крапок (рис. 3.5).

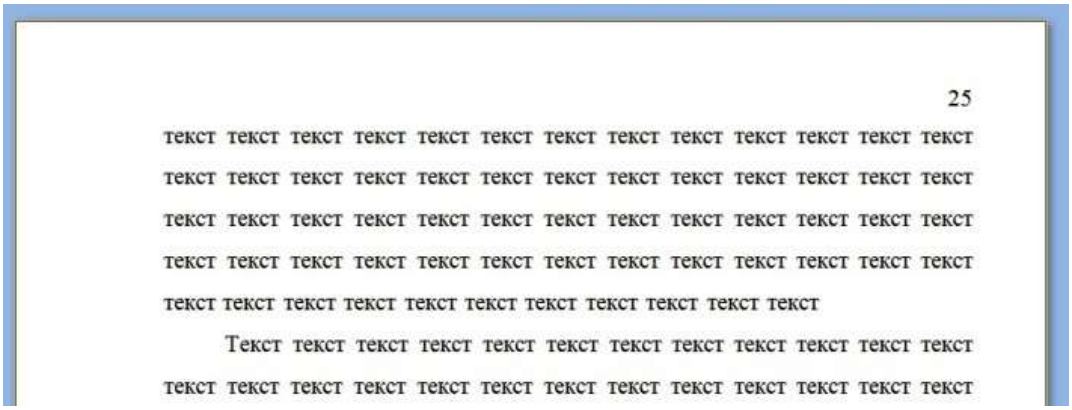

Рисунок 3.5 – Нумерація сторінок

Загальна кількість сторінок рахується з титульного аркушу роботи, але першою сторінкою роботи, на якій проставляється її порядковий номер, є ВСТУП (зазвичай це сьома або восьма сторінка роботи).

3. *Нумерація структурних частин роботи.* Такі структурні частини роботи, як «ЗМІСТ», «ВСТУП», «ВИСНОВКИ», «СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ», «ДОДАТКИ» порядкового номера не мають (наприклад, **не можна друкувати** «1. ВСТУП» або «5. ВИСНОВКИ»).

Нумерують лише розділи, підрозділи, пункти й підпункти.

Номер *розділу* ставлять після слова «РОЗДІЛ» (наприклад, РОЗДІЛ 1), після якого крапку не ставлять (див. рис. 3.2). Кількість розділів здобувач освіти визначає відповідно до змістового наповнення роботи, але їх має бути не менше ніж два. Кількість розділів доцільно обговорити з науковим керівником роботи.

Підрозділи нумерують у межах кожного розділу (наприклад, «2.3» – третій підрозділ другого розділу). Кількість підрозділів здобувач освіти визначає відповідно до логіки викладу змісту розділу, але їх також не може бути менше двох; або вони можуть бути відсутніми, якщо здобувач не поділяє розділ на підрозділи. Назви підрозділів не можуть збігатися з назвою розділу.

Нумерацію *пунктів і підпунктів* використовують за нагальної необхідності детального структурування роботи. Їх нумерують у межах кожного підрозділу. Номер пункту складається з порядкових номерів розділу, підрозділу, пункту, між якими ставлять крапку. Тобто перша цифра позначає номер розділу, друга – номер підрозділу, третя – номер пункту. Так, наприклад, позначення «3.2.1» означає перший пункт другого підрозділу третього розділу. Після номера пункту в тому самому рядку пишуть його заголовок, а далі після крапки – текст пункту. Наприклад, «3.2.1 Методика дослідження. Далі текст, текст, текст». Пункт може не мати заголовка. Підпункти нумерують у межах кожного пункту за такими самими правилами, що й пункти.

Нумерацію розділів, тобто основного тексту роботи, можна подати як нумерацію різного рівня. Кожна попередня цифра визначає відповідний рівень структурної частини. Подана на рисунку 3.6 структура є прикладом, тобто не є обов'язковою для кожної роботи.

Рисунок 3.6 – Приклад нумерації структурних частин РОЗДІЛУ 2

4. Нумерація та оформлення *списків* (нумерованих або маркованих). Швидким способом створення *маркованого або нумерованого* списку є вибір типу списку на панелі керування документом. Тут є можливість вмикати або вимикати режим

списку, а також переключатися між маркованим і нумерованим списком.

Важливим моментом оформлення таких списків є дотримання правил абзацу й розташування тексту по всій ширині сторінки. Це вимагає додаткового налаштування маркованого або нумерованого списку, оскільки автоматичне вставлення нумерації зазвичай змінює параметри абзацу. Тож застосування формату «Список» потребує ручного налаштування або зміни загального налаштування параметрів друку. Бажано використовувати єдиний формат оформлення списку.

Головне правило оформлення маркованого або нумерованого списку полягає в тому, що мають бути збережені абзацний відступ (1,25 см) та інтервал між рядками (1,5) в такий спосіб:

• текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст;
1) текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст.

Правила оформлення *маркованого* списку:

– у кваліфікаційній роботі використовують єдиний тип маркера;

– тип маркера має відповідати діловому формату роботи, зазвичай використовують такі символи: «•», «–», «▪», «-»;

– перше слово завжди пишеться з малої літери;

– перелік завершується крапкою з комою («;») і лише останній абзац переліку – крапкою.

Приклад:

• текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст;
• текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст;
<…>
• текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст.

Нумеровані списки мають два формати: цифра з крапкою (наприклад, «1.») або цифра з дужкою (наприклад, «1)»). Використання цих форматів має свою специфіку.

Оформлення *нумерованого списку «цифра з крапкою»* передбачає об’ємність і відокремленість змістів нумерованих

абзаців. Текст у такому форматі починається з великої літери, абзац закінчується крапкою.

Приклад:

1. Текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст <…> текст текст текст текст.

2. Текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст <…> текст текст текст текст.

Оформлення *нумерованого списку «цифра з дужкою»* передбачає певний перелік властивостей, характеристик або коротко сформульованих ознак. Текст у такому форматі починається з малої літери, абзац закінчується крапкою з комою, крапка ставиться лише наприкінці всього списку.

Приклад:

1) текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст;

2) текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст;

<…>

8) текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст.

В окремих випадках використовують поточні списки з використанням літер як маркерів. Правила використання літер у списках схоже на оформлення нумерованого списку.

Оформлення *нумерованого списку великими літерами алфавіту* подібне до оформлення списку у форматі «цифра з крапкою», а оформлення *нумерованого списку малими літерами алфавіту* – «цифра з дужкою». У таких списках використовують літери українського алфавіту за виключенням літер Ґ, Є, З, І, Ї, Й, О, Ч, Ь.

Приклади:

А. Текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст <…> текст текст текст текст.

Б. Текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст <…> текст текст текст текст.

або

а) текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст;

б) текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст;

<…>

ж) текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст текст.

5. Нумерацію *таблиць, рисунків і формул* здійснюють послідовно в межах розділу. Номер має складатися з номера розділу й порядкового номера таблиці або рисунка (ілюстрації). При цьому таблиці й рисунки мають окрему послідовну нумерацію (кожен свою). Сторінки, які містять лише таблицю або рисунок, обов'язково включають до загальної нумерації сторінок.

Таблиці, рисунки та формули подають безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або одразу ж на наступній сторінці.

Таблиці нумерують послідовно в межах розділу. Номер таблиці має такий формат: слово «Таблиця» без скорочень із великої літери, далі – номер розділу й порядковий номер таблиці в цьому розділі, крапка ставиться лише між цифрами (наприклад, «Таблиця 1.2» – друга таблиця першого розділу). Якщо в роботі одна таблиця, то її нумерують за загальними правилами (наприклад, Таблиця 3.1 – перша таблиця третього розділу).

Посилання на таблицю в тексті є обов'язковим і оформлюється за одним із форматів:

1) як продовження речення (наприклад, «… у таблиці 2.3 наведено….»);

2) як додаткова інформація до тексту, яку подають у дужках зі скороченням (наприклад, (табл. 2.3).

Рисунки нумерують послідовно в межах розділу, номер рисунка має складатися з номера розділу й порядкового номера рисунка в цьому розділі, між якими ставиться крапка (наприклад, Рисунок 1.2 – другий рисунок першого розділу). Під час оформлення в роботі будь-яких ілюстрацій, фотографій, креслень, схем, графіків, діаграм тощо використовують лише слово – рисунок (рис.).

Формули в роботі нумерують також у межах розділу. Номер формули складається з номера розділу й порядкового номера формули в розділі, між якими ставлять крапку. Формулу виносять на окремий рядок, а її номер пишуть біля правого поля аркуша в круглих дужках у рядку, де розміщена формула (рис. 3.7).

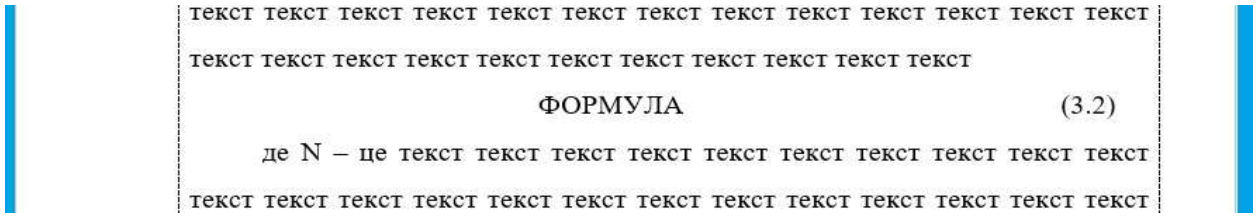

Рисунок 3.7 – Нумерація формул

Наприклад, (3.2) – це друга формула третього розділу. Значення кожного символу у формулі чи рівнянні треба подавати з нового рядка. Перший рядок пояснення починають зі слова «де» без двокрапки.

3.4. Правила подання таблиць

Цифровий матеріал здебільшого оформлюють у вигляді таблиць. Таблицю подають безпосередньо після тексту, у якому її згадано вперше, або на наступній сторінці. На кожну таблицю має бути посилання в тексті звіту із зазначенням її номера. Якщо в тексті кваліфікаційної роботи подано лише одну таблицю, її нумерують.

Назва таблиці має відображати її зміст, бути конкретною та стислою. Назву таблиці друкують з великої літери і розміщують над таблицею з абзацного відступу. Слово «Таблиця» та її номер розміщують перед назвою таблиці (рис. 3.8).

Таблицю з великою кількістю рядків можна переносити на іншу сторінку, при цьому слово «Таблиця» з її номером і назву таблиці розміщують тільки на початку таблиці, а після перенесення на нову сторінку з абзацу пишуть слова «Продовження таблиці» і вказують номер таблиці (наприклад, «Продовження таблиці 3.1») (рис. 3.9).

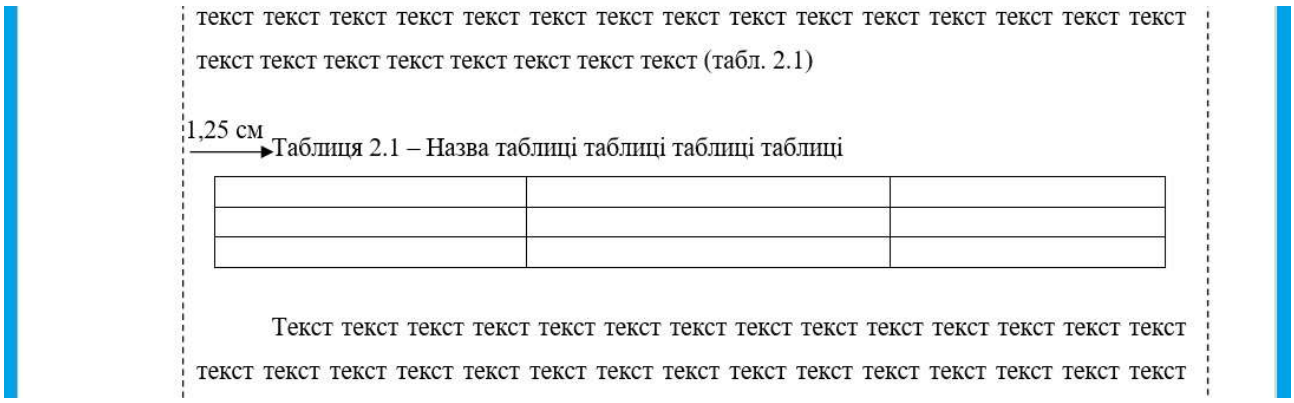

Рисунок 3.8 – Приклад оформлення таблиці

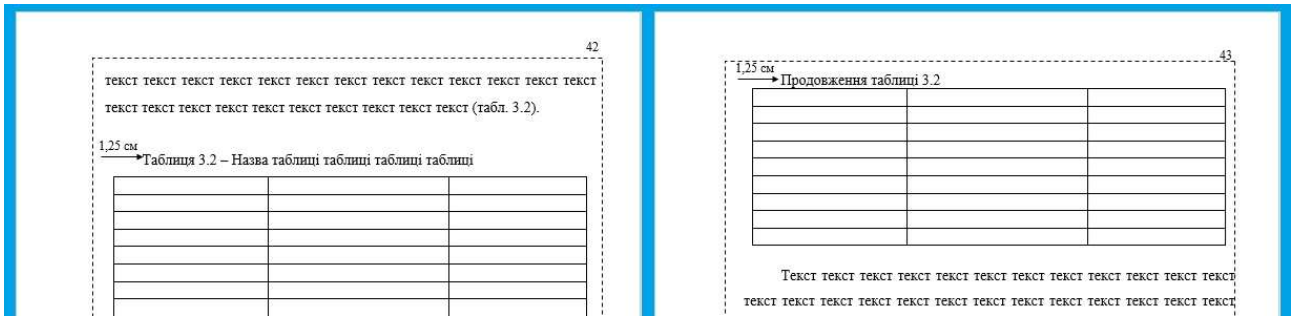

Рисунок 3.9 – Приклад оформлення таблиці з продовженням

Таблицю з великою кількістю граф можна ділити на частини й розміщувати одну частину під іншою в межах однієї сторінки.

Заголовок кожної графи в голові таблиці має бути максимально коротким. Заголовки граф мають починатися з великих літер, підзаголовки – з маленьких, якщо вони становлять одне речення із заголовком, і з великих, якщо вони є самостійними.

У таблиці допускається використання шрифту Times New Roman розміром 12 пт. Висота рядків має бути не менше ніж 8 мм. Графу з порядковими номерами стовпчиків до таблиці включати не треба. Таблицю розміщують після першого згадування про неї в тексті в такий спосіб, щоб її можна було читати без повороту роботи або з поворотом за годинниковою стрілкою.

3.5. Правила подання рисунків

Ілюстративний матеріал зазвичай оформлюють у вигляді рисунків. До кожного рисунку подається номер, назва й пояснювальні підписи, які розташовують одразу після рисунку. Усі елементи опису рисунку розташовують посередині симетрично до тексту. Підпис «Рисунок» стосується всіх видів ілюстративного матеріалу, які найчастіше подають у роботі, а саме: креслення, технічний рисунок, схема, фотографія, діаграма, графік, модель тощо. Якщо в роботі міститься лише одна ілюстрація, то її нумерують за загальними правилами.

Ілюстрації у кваліфікаційній роботі магістра обираються за певним загальним задумом автора, який має бути підпорядкований правилу «необхідно–достатньо», що допомагає уникнути надмірних і випадкових ілюстрацій. Кожна ілюстрація має відповідати тексту, а текст – ілюстрації. Нумерують ілюстрації в межах відповідного розділу («Рисунок 3.1» – перший рисунок третього розділу). Назву ілюстрацій подають одразу після її номеру. За необхідності ілюстрації доповнюють пояснювальними даними (рис. 3.10, рис. 3.11).

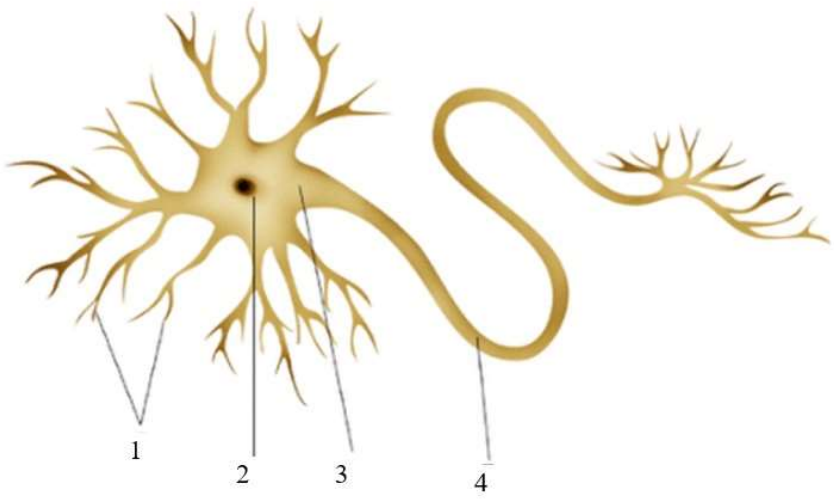

Рисунок 2.1 – Модель нейрона

1 – дендрити; 2 – ядро; 3 – сома; 4 – аксон

Рисунок 3.10 – Приклад оформлення рисунка

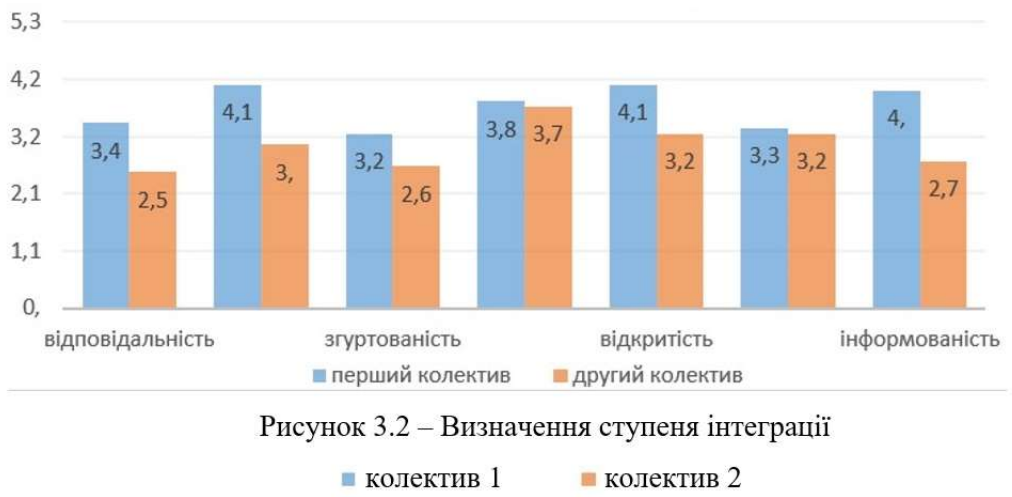

Рисунок 3.11 – Приклад оформлення діаграми

Підпис під ілюстрацією (рисунком) складається з чотирьох основних елементів:

1) слова «Рисунок»;

2) номер розділу й порядковий номер ілюстрації в межах цього розділу;

3) назва (тематичний заголовок), що має містити текст із якомога стислішою характеристикою зображеного;

4) експлікація, яка будується так: деталі сюжету позначають цифрами, які виносять у підпис, супроводжуючи їх відповідним текстом (див. рис. 3.10, рис. 3.11).

У тому місці тексту, де викладено думку (пояснення, тему), пов'язану з ілюстрацією, вказують посилання на рисунок. Посилання може бути оформлене в дужках, наприклад, (рис. 3.1), або з використанням певних мовних форм, наприклад, «… як це видно з рисунка 3.1» або «… як це показано на рисунку 3.1». ***Не слід*** оформлювати посилання на ілюстрації як самостійні фрази (речення), у яких лише повторюється те, що міститься в підпису до рисунка. Якість ілюстрацій має забезпечувати їхнє чітке відтворення.

3.6. Правила розміщення формул

У разі використання формул необхідно дотримуватися певних правил їхнього технічного оформлення. Найбільші, а також довгі й громіздкі формули, котрі мають у складі знаки суми,

добутку, диференціювання, інтегрування, розміщують на окремих рядках. Це стосується також і всіх нумерованих формул.

Для економії місця кілька коротких однотипних формул, відокремлених від тексту, можна подати в одному рядку, а не одну під одною. Невеликі й нескладні формули, що не мають самостійного значення, вписують всередині рядків тексту. Пояснення значень символів і числових коефіцієнтів треба подавати безпосередньо під формулою (або в тексті за формулою) в тій послідовності, у якій вони в ній подані. У такому випадку після формули ставлять кому, а нижче (з нового рядка) подають значення кожного символу й числового коефіцієнта, починаючи пояснення зі слова «де», після якого двокрапку не ставлять. Рівняння й формули треба виділяти з тексту вільними рядками. Вище й нижче від кожної формули потрібно залишити щонайменше один вільний рядок.

За загальним правилом пунктуації в тексті з формулами формула входить до речення як його рівноправний елемент. Тому в кінці формул і в тексті перед ними розділові знаки ставлять відповідно до правил пунктуації. Двокрапку перед формулою ставлять лише у випадках, передбачених правилами пунктуації: а) у тексті перед формулою є узагальнювальне слово; б) цього вимагає побудова тексту, що передує формулі.

Розділовими знаками між формулами, котрі йдуть одна за одною й не відокремлені текстом, можуть бути кома або крапка з комою безпосередньо за формулою до її номера.

3.7. Правила цитування й посилання на використані джерела

Написання наукової праці неможливе без обов’язкових посилань на джерела, матеріали або окремі результати, наведені в роботі, або на ідеї та висновки, які становлять основу дослідження визначеної автором проблеми. Такі посилання дають змогу відшукати документи й перевірити достовірність відомостей про цитування, дають необхідну інформацію щодо нього, допомагають з’ясувати його зміст, мову тексту, обсяг. Подання в тексті роботи цитат чи ідей інших авторів як своїх називається ***плагіатом***. Тому використання будь-якого джерела для запозичення ідей чи цитат потребує обов’язкового посилання на нього.

Посилання на використані джерела здійснюються в різних формах і з різною метою залежно від контексту й завдань роботи. У кваліфікаційній роботі магістра зазвичай використовують посилання на глобальні, методологічні, загальновідомі принципи, підходи, теорії, що застосовуються для обґрунтування актуальності дослідження, для визначення його методологічних засад, для окреслення кола дослідників, які вивчали певну проблему.

Посилатися слід на останні видання публікацій (до 10-ти років від дати видання). На більш ранні видання можна посилатися в тих випадках, коли в них міститься матеріал, який не включено до останнього видання, або відсутні відповідні актуальніші видання.

Посилання в тексті на використані джерела подається у квадратних дужках, у яких зазначається його порядковий номер у списку використаних джерел. Основними правилами технічного оформлення посилань є такі:

1) посилання стосується певного джерела – номер джерела у квадратних дужках (наприклад, [26]);

2) посилання поєднує кілька джерел – між цифрами, що позначають відповідні джерела, ставлять крапу з комою («;»), а нумерацію джерел розташовують у бік збільшення (наприклад, [7; 12; 28; 39]);

3) посилання, що супроводжує пряму цитату, обов'язково має окрім номера джерела містити сторінку, на якій вона розміщена в певній науковій праці, тут між номером джерела й сторінкою ставиться кома («,»). Наприклад, [34, 115], де перша цифра – номер джерела, а друга цифра – номер сторінки.

4) якщо речення закінчується посиланням, то крапка в реченні ставиться після квадратних дужок.

У кваліфікаційній роботі використовують два підходи до подання думок інших дослідників: узагальнене тлумачення певних думок і пряме цитування з наведенням дослівних уривків із авторитетних джерел. Це здійснюється з такою метою:

– для обґрунтування, підтвердження або доповнення власних припущень і аргументів;

– для розкриття сутнісних і змістових складових поглядів (думок, ідей) цитованого джерела;

– для критичного аналізу певного джерела.

Доцільно під час аналізу думок, тверджень та/або висновків певного дослідника або групи дослідників згадувати прізвище автора (авторів) хоча б на початку аналізу чи цитування, тут зазвичай спершу подаються ініціали, а потім прізвище дослідника.

Науковий етикет під час прямого цитування вимагає точно відтворювати цитований текст, найменше перетворення оригіналу може спотворити зміст, закладений автором. Текст прямої цитати беруть у лапки й наводять без жодних змін зі збереженням особливостей авторського написання, зокрема орфографії, пунктуації та шрифтових виділень. Пряме цитування вимагає обов'язково вказувати сторінку видання, на якій розташовано цитований текст.

За прямого цитування допускаються певні пропуски слів, речень, абзаців без викривлення авторського тексту, які позначаються так званими «купюрами» (<...>). Їх ставлять у будь-якому місці цитати (на початку, всередині, наприкінці). Якщо перед наведеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається. Якщо доводиться цитувати не все речення, а лише окремі слова чи фрази (за умови, що думка автора не буде спотворена), то такі вислови беруть у лапки, пропуск позначають «купюрами» (<...>) та вказують джерело, звідки запозичена думка. При цьому можна змінювати відмінки в слові чи словосполученні, якщо цитата не є повною й підпорядковується синтаксичній будові фрази, частиною якої вона стає.

Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, лапками не виділяють, за винятком тих випадків, коли вони зумовили розгортання загальної дискусії. Тоді використовують вираз «так званий». Наприклад, Безперечно, для наукової психології положення В. Райха мають важливе теоретичне значення, якщо звісно не абсолютизувати його провідну ідею щодо залежності емоційної рівноваги людини від так званого «сексуального звільнення».

Цитати з іншомовних джерел наводять у тексті роботи лише українською мовою.

Приклади оформлення посилань:

1. Посилання на групу авторів, праці яких подано в списку використаних джерел за послідовною нумерацією:

Проблема <...> всебічно висвітлюється в наукових працях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників [1–7].

2. Групове посилання на різні праці авторів:

Питання <...> ґрунтовно проаналізовано в працях вітчизняних і зарубіжних авторів [1; 9; 15; 24; 36; 58].

3. Посилання на представників певної думки, напряму, підходу (зазвичай подається до змістовного розкриття думки):

Слід відзначити, що представники психоаналітичного підходу [11; 23; 38; 59; 73] відзначають, що <...>.

4. Посилання під час цитування думок, тверджень та/або висновків певного дослідника зазвичай подається після прізвища дослідника:

Л.М. Карамушка [12] у своєму дослідженні відзначає, що переселенці мають цілу низку проблем …

5. Узагальнені посилання під час аналізу різних явищ (феноменів):

Систематизація напрямів дослідження явища … з точки зору його ґенези [10; 52; 77] та етіології [18; 20; 25; 64] свідчить про неоднозначність наукового тлумачення феномена <...> як психічного процесу, стану й властивості.

6. Пряма цитата, що фіксує певну думку науковця, яка аналізується в роботі або використовується як підтвердження певної тези, подається лише з першоджерела із зазначенням джерела та сторінки з цитатою:

Акцентуючи увагу на функціональному характері афективних явищ і проявів, Е. Клапаред зазначав: «Емоція здатна надати значущості ситуації, яка її викликала» [28, 135].

7. В окремих випадках, коли першоджерело є недоступним, можна скористатися цитатою, опублікованою в іншому виданні; тоді перед номером джерела вказують «цитується за:» або «цит. за…»:

«ґрунтується на принципових положеннях, а саме: 1) принципі аналізу за одиницями; 2) принципі єдності біологічного й соціального; 3) принципі креативності; 4) принципі рефлексивного релятивізму; 5) принципі єдності генетичної й соціальної ліній розвитку» [цит. за 10, 64–67].

8. Пряма цитата, але з пропусками слів, речень, абзаців під час цитування без викривлення авторського тексту, супроводжується позначками, які називають «купюрами» (<…>):

> Слід погодитись із тим, що вплив психоемоційної напруженості на адаптивне функціонування особистості не має виключно дезорганізуючого характеру, оскільки, як встановлено, «(<…>) об'єктивній неадаптивності може відповідати суб'єктивна корисність» [28, 136].

9. Цитування іншомовного джерела з самостійним перекладом тексту супроводжується позначенням у дужках, наприклад, (переклад наш. – *М. С.*), де М.С. – ініціали автора роботи, які подаються курсивом.

Отже, загальні вимоги до цитування такі:

– кожну пряму цитату обов'язково супроводжують посиланням на джерело з позначенням сторінки, на якій вона розміщена у відповідному джерелі;

– текст цитати виокремлюють лапками й наводять у тій граматичній формі, у якій він поданий у джерелі, зі збереженням особливостей авторського написання;

– при непрямому цитуванні (переказі, викладі думок інших авторів своїми словами), що дає значну економію тексту, слід бути гранично точним у викладенні думок автора, коректним щодо оцінювання його результатів і давати посилання на відповідні роботи автора (авторів);

– теоретичний аналіз не має обмежуватися лише посиланнями на авторів, які вивчали досліджуване питання; необхідно надавати стисле узагальнення отриманих певними авторами результатів із виділенням напрямів, тенденцій, підходів до пізнання проблеми, із зазначенням посилань на відповідні роботи; не допускається простий перелік прізвищ науковців;

– цитування має бути обґрунтовано виваженим і достатнім, надмірне цитування обмежує простір авторських міркувань, а робота набуває характеру компіляції та перетворюється на хрестоматію «розумних ідей».

3.8. Правила оформлення списку використаних джерел

Наведений у роботі список використаних джерел свідчить про обсяг використаних у кваліфікаційній роботі наукових літературних та інформаційних ресурсів, про рівень вивчення стану досліджуваної проблеми й навичок роботи з науковими документами.

Бібліографічний опис використаних джерел (див. Додаток К) складають відповідно до чинних стандартів із бібліотечної та видавничої справи (з обов'язковим наведенням прізвищ та ініціалів авторів, назв праць, назв видань, кількості сторінок тощо). Бібліографічний опис списку використаних джерел оформлюють відповідно до вимог Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

Додаткову інформацію з прикладами оформлення списку використаних джерел можна отримати на сайті Наукової бібліотеки Запорізького національного університету http://library.znu.edu.ua (у розділі «Інформація для науковців») та в Додатку К.

3.9. Правила оформлення додатків

Додатки оформлюють як продовження роботи після списку використаних джерел або як окрему частину. Додатки розміщують у порядку появи посилань у основному тексті. Кожен додаток починатися з нової сторінки й позначається словом «Додаток» із додаванням великої літери в послідовності української абетки (за винятком літер Ґ, Є, З, І, Ї, Й, О, Ч, Ь), наприклад, «Додаток А», «Додаток Б», «Додаток В».

Заголовок (назву) додатка друкують угорі аркуша з вирівнюванням назви по центру сторінки з першої великої букви напівжирним шрифтом. На першому рядку пишуть слово «Додаток» і додають відповідну літеру, на наступному рядку – назву додатка (Додаток Л).

Якщо в роботі є лише один додаток, то його позначають як «Додаток А».

Додатки, які містять тексти стенограм, інтерв'ю, анкет, опитувальників і мають значний обсяг, можуть бути виконані меншим розміром шрифту Times New Roman, але не менше ніж 10 пт.

Ілюстрації, таблиці й формули, розміщені в додатках, нумерують у межах кожного додатка за основними правилами оформлення цих складових, але замість номера розділу використовують букву «Д» з крапкою, після якої йде порядковий номер, наприклад, «табл. А.2» – друга таблиця Додаток А, «рис. Д.1» – перший рисунок Додаток Д.

Додатки розміщують у кінці роботи. Сторінки, на яких розміщені додатки, також підлягають загальній нумерації. У змісті роботи додатки позначаються лише як структурний компонент, назви окремих додатків не наводять.

РОЗДІЛ 4
ОСНОВИ АКАДЕМІЧНОГО ПИСЬМА

4.1. Академічне письмо як компонент професійної підготовки здобувача освіти

Академічним письмом називають усі види письмових робіт здобувачів освіти, завдяки яким вони навчаються письму як творчій продуктивній мовленнєвій діяльності в межах спеціальності, яку опановують.

Основою академічного письма є металінгвістичні вміння та навички, тобто вміння читати й розуміти текст, аналізувати його, читати написане критично, формулювати індивідуальну, авторську й конкретну позицію тощо.

У країнах Західної Європи та США викладають спеціалізовані дисципліни академічного письма. Курси включають академічне письмо й академічне читання, студентів навчають тому, як розробити презентацію, написати тези, есе, резюме і інші наукові роботи. В англомовних країнах для науковців опубліковано сотні посібників із академічного письма й стилістичної майстерності. Це як загальнонаукові, так і спеціалізовані видання для біологів, медиків, фізиків, психологів. Серед таких видань – «Положення з академічного письма» різних університетів, «Поради зі структурування тексту», «Як перетворити дослідження на статтю», «Як писати, щоб перемогти» й багато інших. У практичній стилістиці англомовних країн сформувався цілий напрям під назвою «риторика науки».

Для навчальних планів українських вишів дисципліна «Академічне письмо» є досить новою, і викладають її не на всіх спеціальностях. Водночас усі здобувачі вищої освіти за період навчання обов'язково виконують навчальні й наукові роботи різних жанрів (реферат, есе, тези, курсова робота, кваліфікаційна робота тощо).

У науковому тексті немає місця переконанням, суб'єктивним переживанням або віруванням. Кожне слово тут має бути обґрунтованим, зваженим, усі дані – підкріплені достовірною інформацією або перевірені експериментально. Кожне джерело інформації має бути подане в посиланнях, відповідати вимогам

надійності й об'єктивності. Автор наукового та/або академічного тексту має переконувати не гаслами й не закликами, а логікою та послідовністю доказів. Такий текст неупереджений, він надає читачеві змогу критично оцінити й обдумати наведену інформацію.

Основними характеристиками наукового мовлення (згідно з О. М. Семеног) є логічна послідовність викладу, однозначність, точність, стислість за інформативної насиченості змісту, конкретність, об'єктивність викладу.

Головними особливостями наукового стилю є насиченість термінами, наукова фразеологія, превалювання абстрактної лексики, застосування форми однини в значенні множини, вживання переважно іменників, багатокомпонентних складних речень.

Теоретично основною формулою академічного письма є формула «Три П», яку за аналогією з англійською мовою можна сформулювати українською в такий спосіб:

процес – практика – продукт
(process – practice – product)

Дослідниця І. Б. Короткіна розширює та уточнює цю формулу до «П'яти П»:

персональний процес – практика – *публічний* продукт
(personal process – practice – *public* product)

Так, написання тексту – це завжди *персональний* (*індивідуальний) процес*, який у кожного має свою специфіку. *Практика* – це результат протікання персональних процесів із аналізом результату й відгуків колег і рецензентів. Чим більша практика, тим більш чітким і зрозумілим є процес. І, нарешті, кожна наукова праця – це *публічний продукт*. Автор, який створює публічний продукт, має розуміти, що його читатимуть ті, хто розділений з ним у часі та просторі, має різні освітні й культурні характеристики. Тут важливими є відповіді на такі запитання:

– Чому я пишу? (Мета)

– Що я пишу? (Зміст)

– Як я пишу? (Ефективне спілкування).

В академічних текстах визначають як загальні правила, так і внутрішньогалузеву специфіку. Розрізняють такі види письма:

1) письмо в навчальному плані – *Writing across the Curriculum (WAC)*;

2) міжгалузеве письмо – *Writing in the Disciplines (WID).*

Наразі під час оприлюднення праць із гуманітарних і економічних наук міжгалузеве письмо домінує.

Міжгалузеве письмо забезпечує:

– зрозумілість тексту для широкої аудиторії;

– єдиний підхід до наукових комунікацій;

– сприяння кращій комунікації між різними дисциплінами як важливий фактор системного розвитку науки;

– сприяння комунікаціям між різними спеціалістами;

– максимальну публічність як загальний результат.

Західні фахівці виділяють три підгрупи вмінь, що є необхідними для успішного оволодіння навичками академічного письма:

– *академічна грамотність* (читання, усна й письмова мова з урахуванням мети висловлювання; вираження думок за допомогою інструментарію дискусій і досліджень);

– *інформаційна грамотність* (визначення інформаційних потреб і пошук джерел інформації; їхня оцінка й опрацювання);

– *міжкультурна грамотність* (знання про різні культури, зокрема про традиції та цінності).

Одним із найважливіших умінь під час створення академічного тексту є оволодіння академічною грамотністю, що становить складний і комплексний процес формування певних навичок на різних етапах освіти.

За визначенням Б. Гріна (B. Green, C. Beavis), *академічна грамотність* складається з трьох компонентів:

1) *операційна грамотність* – володіння мовленнєвими системами, методами й інструментами побудови та інтерпретації тексту (зокрема, письмова – *Academic Writing*);

2) *культурна грамотність* – використання операційної компетенції в автентичному соціальному або професійному контексті й участь у різних соціальних дискурсах (наприклад, мова психолога, літератора чи фізика);

3) *критична грамотність* – трансформація й активне відтворення дискурсивних практик задля розвитку здатності оцінювати, піддавати критичному осмисленню та інтерпретації ті

ресурси, за допомогою яких ці практики здійснюються (наприклад, розуміння того, що має на увазі автор письмового тексту – *Critical Reading*).

Концепція академічного письма має дві нерозривно пов'язані сторони:

– уміння породжувати власні оригінальні думки й обґрунтовувати їх за допомогою логіки та аргументації;

– уміння структурувати письмову роботу (на будь-яку тему, різними стилями) як єдине ціле з застосуванням правильного оформлення й систематизації як гіпотетичного, так і фактичного матеріалу.

4.2. Особливості підготовки наукового тексту

Орієнтовна схема роботи над текстом.

1. Зрозуміти тему, зміст, мету, призначення тощо.
2. Сформулювати основну ідею тексту.
3. Визначити основні аспекти теми (дисциплінарні, предметні).
4. Обрати й опрацювати необхідні джерела.
5. Визначити необхідну інформаційну підтримку даних із різних джерел.
6. Обрати належну (відповідну) структуру тексту.
7. Написати основну частину згідно з обраною структурою.
8. Організувати й написати вступ.
9. Організувати й написати висновки.
10. Критично прочитати увесь текст. Переписати невдалі моменти.
11. Уважно вичитати увесь текст, виправити помилки.

Одна з базових систем академічного письма, котра демонструє цілісність і цілеспрямованість тексту, називається *«Фокус – Організація – Механіка».* Вона охоплює текст у його металінгвістичній і мовленнєвій складності.

Фокус академічного тексту визначає предмет дослідження, що передбачає такі дії:

– підкоряти весь текст головній меті (думці, ідеї);

– зосереджувати увагу на основних ідеях;

– логічно поєднувати різні частини тексту.

Організація будується навколо фокусу та допомагає логічно впорядкувати й організувати виклад, а саме:

– задавати структуру й послідовність;

– задавати баланси між текстом і метатекстовими блоками (рисунки, формули, таблиці);

– вибудовувати ієрархію думок, цілей, ідей.

Механіка – це слова, якими користується автор, синтаксис, граматика й частково стилістика, що означає:

– задавати правильну лексику й синтаксис;

– задавати необхідні стилі та стилістику;

– забезпечувати граматику, орфографію, пунктуацію.

Науковий текст – це логічно впорядкована й організована система доведення. Доведення будують на аргументах. Аргументи підтверджують фактами, але автор висуває їх на основі логіки відправних ідей, логіки тексту й основної процедури, що утримує *Фокус*. Діапазон аргументації в науковому й академічному тексті широкий: від аргументів, що ініціювали дослідження, до інтерпретації принципових деталей отриманих результатів. Вкрай бажано, щоб аргументи були пов'язані й підтримували головну ідею.

Тест як публічний продукт має бути поданим так, щоб його зрозуміли та прийняли. Саме тому важливими є вдала організація і структура, а також синтаксис і пунктуація. Основу *Механіки* наукового тексту визначають такі критерії:

– *точність* – реалізується шляхом вживання відповідних термінів і однозначних слів;

– *абстрактність* – високий рівень узагальнення, притаманний науковому стилю, забезпечує максимальну переконливість і наближає особисту думку до факту;

– *авторитетність* – дуже важливий спосіб впливу на адресата (читача), тут успішність наукових комунікацій значною мірою залежить від того, наскільки його вдається переконати в достовірності інформації, яку обговорюють, а спектр мовленнєвих прийомів досить широкий;

– *прихована емоційність* – науковий текст як інструмент інтелектуальної комунікації намагається відображати об'єктивну реальність через чітке й логічне викладення фактів; водночас дослідник інтерпретує факти, а отже, висловлює особисту думку,

тому матеріал набуває латентного емоційного забарвлення. Крім того, наявність наукового дискурсу передбачає відстоювання власної думки.

Ознаками наукового дискурсу називають такі (згідно з В.В. Сидоренко):

– професійна спрямованість – відповідність повідомлень і текстів вимогам учасників спеціальної комунікації;

– креативність – реалізація творчих можливостей мовлення особистості;

– верифікативність – істинність інформації;

– полілогічність – текст як фрагмент професійного полілогу;

– селективність – виокремлення конкретного адресата для інформації;

– замкненість – рівень професійної компетенції мовця як ключ для доступу до інформації;

– нециклічність – максимальна вичерпність у викладі інформації;

– мовленнєва нормативність;

– стилістична розшарованість тощо.

Науковий текст – це система взаємопов'язаних елементів, процедур і кроків, відповідей на такі запитання: «Хто?», «Що?», «Про що?» і зрештою «Як і навіщо?» пише текст. Перед процесом написання проводять роботу дослідного й творчого характеру, що є визначальною для тексту. Щоб створити цілісний текст, важливо вибудовувати цю цілісність поетапно, елемент за елементом, тобто так, щоб текст був логічним і аргументованим, адже аргумент є логічним обґрунтуванням вашої ідеї.

Найбільш типовими видами логічного порядку організації тексту є хронологічний порядок, логічний поділ ідей, причинно-наслідковий зв'язок і порівняння та/або протиставлення.

В академічному тексті може використовуватися кілька процедур, але важливо пам'ятати, що цілісність тексту досягається за рахунок єдиної ідеї, яка його об'єднує, ключового питання або завдання, яке утримує *Фокус* тексту. Ця ідея виражається в підході автора до теми й вказується в тезі як головна процедура.

Теза – це твердження, у якому сформульовано центральну ідею всього тексту. Правильно сформульована теза дає змогу утримати *Фокус* тексту від вступу до завершальної частини.

Важливо, щоб у тезі чітко й лаконічно була сформульована ідея всього тексту (роботи). Її викладають у 1–2 реченнях, зміст яких детально відображається в основній частині тексту (статті, кваліфікаційній роботі) за допомогою прикладів, фактів і цифр.

Для побудови зв'язного логічного тексту важливо оволодіти навичками написання його найменшої одиниці – абзацу. Головною функцією абзаців є сприяння логічності побудови тексту. *Абзац* – це група тематично взаємопов'язаних речень, у яких може обговорюватися одна основна думка, висуватися нова теза, продовжуватися висвітлення теми попереднього абзацу з іншої точки зору тощо. Абзац може складатися з одного або кількох речень, однак їхня кількість не важлива для якісної подачі мікротеми, що розкривається в абзаці.

Використання чіткої описової мови покращує й чіткість абзацу. Це допомагає читачеві зрозуміти текст. Необхідно уникати неясних, загальних і незрозумілих слів, наприклад: «гарний результат», «значний ефект», «важливе значення» тощо.

У науковій літературі завершальне речення абзацу в тексті дає змогу зробити висновок з нього, що може бути дуже зручно для побудови завершальної частини всього тексту – загального висновку. Ці проміжні висновки дають змогу скласти повну картину й допомагають читачеві сприймати текст як ціле через дотримання логіки автора.

Науковий текст – це складний і багатогранний продукт, який потребує творчого натхнення, копіткої праці й академічної та фахової компетентності. Процес становлення навичок правильного академічного письма є поступовим і багатоетапним. Він прискорюється через комунікації (консультації, обговорення), метою яких є вдосконалення насамперед не тексту, а безпосередньо вмінь автора.

Існують різні типи роботи з текстом. Так, типовим є метод тотальних правок (*maximal marking*) – вичитування науковим керівником/тьютором і виправлення тексту. Інший метод редагування наукового тексту (*minimal marking*) передбачає систему позначення помилок на роботі біля тексту, на який автор має ще раз звернути увагу. Перший підхід – *maximal marking* – є корисним у процесі *peer review,* тобто рецензування колегою, рівним за статусом, адже автор не зобов'язаний беззаперечно

погоджуватись і може шукати додаткові аргументи або вдаліші докази. Другий підхід – *minimal marking* – реалізує два важливі принципи: по-перше, керівник може використати час для коментарів більш важливих питань наукового тексту; по-друге, здобувачам буде надана змога самостійно виправити помилки.

Наявність критеріїв оцінювання – це важливий фактор розвитку автора академічних текстів, що виховує здатність до конструктивної самокритики й розуміння очікувань потенційної читацької аудиторії.

Об'єктивною та стійкою до індивідуальних особливостей експертів є *автономна модель оцінювання академічного тексту*. Її можна використовувати як робочий інструмент. Складовими автономної моделі оцінювання академічного тексту є:

– розуміння предмета й постановка завдання (Identification and treatment of subject);

– структура й організація тексту (Structure and organisation);

– фактичний матеріал і його трактування (Evidence and reading);

– аргументація й висновки (Argument and conclusion);

– повнота розкриття змісту предмета (Coverage of Subject);

– стиль і рівень академічної грамотності (Style and grammar Writing as academic literacies);

– подання теми й матеріалу (Presentation);

– інші коментарі (Other comments);

– загальна оцінка (Overall assessment);

– пропозиції щодо подальшого розвитку (Suggestions for future development).

Дотримання загальних рекомендацій щодо підвищення чіткості, ефективності та якості академічного письма дає змогу свідомо ставитися до самого тексту та його оцінювання. Пропонуємо загальні правила академічного письма.

Загальні правила академічного письма.

1. *Чіткість і точність*: використання чіткої та лаконічної мови, уникнення двозначних або розпливчастих тверджень, прагнення до побудови логічного потоку ідей у тексті.

2. *Використання ділової (професійної) мови*: використовуйте словниковий запас, що відповідає академічному контексту

шляхом використання спеціалізованої термінології; академічне письмо вимагає офіційного тону та мови, тобто необхідно уникати розмовної мови, сленгу й надто неформальних виразів.

3. *Структура й організація*: текст має бути побудований логічно та послідовно; необхідно використовувати чіткі заголовки, підзаголовки й абзаци, щоб уникнути суперечностей між абзацами або розділами.

4. *Аргументованість тексту:* аргументи й твердження мають бути підкріплені достовірними доказами; важливим є наведення авторитетних джерел із належним їх цитуванням, використання емпіричних даних наукових досліджень, що посилює надійність і достовірність тексту.

5. *Правильне оформлення посилань і цитування:* дотримання вимог академічної доброчесності, точне цитування віддає належне авторам і оригінальним ідеям, використаним у тексті, дає змогу звернутися до джерел і демонструє прихильність до наукової чесності.

6. *Доопрацювання й коректура:* обов’язкова перевірка тексту на чіткість, зв'язність, граматику, технічні й орфографічні помилки та невідповідності; уточнюйте використання окремих слів і фраз у фахівців або звертайтеся до корисних словникових інформаційних ресурсів, щоб підвищити якість своєї роботи.

7. *Критичне мислення:* розвиток і використання критичного мислення задля аналізу й визначення сильних і слабких місць у аргументах, оцінювання альтернативних поглядів, актуалізація сумнівів щодо наведених припущень і аргументів.

8. *Упізнаваність аудиторії*: врахування цільової аудиторії, її фонових знань і обізнаності з теми, адаптація свого стилю написання й рівня технічності для доступності та зрозумілості тексту.

4.3. Мовні формули й кліше

Для полегшення сприймання тексту досвідчений автор використовує спеціальні, випрацювані в науковому стилі способи й засоби впливу на читача, фокусування його уваги на певних моментах змісту, що були перевірені з погляду ефективності та здатні зорієнтувати реципієнта в інформаційному просторі тексту.

Мовні формули – це закріплені традицією набори мовних оборотів (штампів, кліше), вживання яких є обов'язковим у тих чи інших ситуаціях певної сфери діяльності. Клішованість мовних засобів наукового стилю пояснюється тим, що науковий текст орієнтований на оптимальне сприйняття змісту повідомлення, а саме наукове спілкування є колективною мовною діяльністю.

На відміну від побутових мовних формул, більшість із яких відзначається яскраво вираженим національним характером, мовні формули наукового стилю тяжіють до інтернаціоналізації, що пояснюється надмовним характером наукового пізнання: *in conclusion* – на закінчення; *in a few words* – кількома словами, коротко кажучи; *in fact* – по суті, фактично, насправді.

Засвоєння мовних формул становить одну з умов долучення окремої особистості до колективних здобутків у певній сфері, а отже, є необхідною умовою успішної діяльності в ній.

Для оптимізації написання текстів доцільним є вживання існуючих мовних кліше – готових мовних зворотів, які дають змогу економно висловити думку й сприяють швидкості передачі інформації. Визначимо найбільш поширені з них.

1. Для формулювання актуальності теми.

Проблема є актуальною… Проблема є дискусійною…

Проблема є мало розробленою / недослідженою…

Проблема / назване явище заслуговує на особливу увагу …

2. Для формулювання мети.

Мета статті – проаналізувати, описати, охарактеризувати, виявити, порівняти, узагальнити, систематизувати…

У статті вивчено, виявлено, з'ясовано…

3. Для формулювання завдань.

Проаналізувати (методику, закономірності, тенденції, проблеми, роль, можливості, реалії та перспективи)…

Розглянути (проблеми, особливості, параметри, ознаки, структуру, зв'язок, сутність, основні принципи, засади, характер, аспекти, механізми)…

Обґрунтувати (теорію, тезу, погляди науковців на…, концепцію, перспективи, систему, шляхи вирішення проблеми)…

Узагальнити (досвід, висновки, результати попередніх досліджень, результати експерименту, експериментальні дані, статистичні дані, матеріали дослідження)…

4. Для формулювання висновків.

Результати здійсненого аналізу дають змогу зробити висновок…

Сформулюємо основні висновки…

Проведене дослідження дало змогу сформулювати такі висновки:…

У ході експерименту вирішено поставлені завдання й підтверджено основні положення запропонованої гіпотези, а саме:…

5. Формулювання перспективи подальших розробок.

Перспективи подальшого вивчення заявленої проблеми вбачаємо в дослідженні…

Подальше дослідження цього аспекту полягає в…

Рекомендуємо створювати власний список мовних форм, які вам подобаються та є прийнятними для вашої читацької аудиторії. Перелік мовних кліше для створення наукових текстів наведено в Додатку М.

Теорія та практика академічного мовлення й наукового письма продовжують активно розвиватися, публікуються посібники з української наукової мови, з'являються спеціалізовані сайти. Так, матеріали щодо культури академічного письма, норм і принципів побудови наукових текстів, а також вимоги щодо якісного оформлення наукових публікацій на засадах академічної доброчесності містять численні ресурси для науковців.

Відповідальний підхід до публікації науково-дослідних робіт є запорукою конкурентоспроможності фахівця в професійному середовищі та сфері міжнародних наукових комунікацій.

Отже, у науковій спільноті існують чіткі правила для підготовки публікацій, яких дотримуються всі науковці. Це правила академічного письма, які допоможуть:

– писати тексти правильною і красивою науковою мовою;

– організовувати процес наукового дослідження й публікації його результатів;

– сформулювати основну ідею тексту;

– виконати підбір і аналіз необхідних джерел;

– структурувати текст;

– уникнути плагіату й дотримуватися академічної доброчесності;

– коректно оформити наукову роботу.

4.4. Академічна доброчесність у науковій роботі

Академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів і визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання й провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень (Закон України «Про освіту»).

Дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти передбачає:

– самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного й підсумкового контролю результатів навчання (для осіб із особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей);

– посилання на джерела інформації в разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;

– дотримання норм законодавства про авторське право й суміжні права;

– надання достовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерел інформації.

Формування академічної культури загалом і академічної доброчесності як її складової зокрема є важливою складовою трансформації вищої освіти в Україні.

З 2016 р. Запорізький національний університет є одним із десяти вітчизняних закладів вищої освіти – учасників Проєкту сприяння академічній доброчесності в Україні *(Strengthening Academic Integrity in Ukraine Project – SAIUP)*. Проєкт реалізовували Американські ради з міжнародної освіти в партнерстві з Міністерством освіти і науки України та за підтримки Посольства США. Впродовж втілення проєкту в життя його учасниками стали 15 вітчизняних закладів вищої освіти.

У Запорізькому національному університеті в 2018 р. було затверджено Кодекс академічної доброчесності ЗНУ. Він визначає правила й норми академічної доброчесності, етичної поведінки, професійного спілкування працівників і осіб, які навчаються в Запорізькому національному університеті.

Основними формами порушення академічної доброчесності є:

– обман – надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу; формами обману є, зокрема, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування;

– академічний плагіат – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства;

– самоплагіат – оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів;

– фабрикація – вигадування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях;

– фальсифікація – свідома зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень;

– списування – виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, окрім дозволених для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання;

– приписування результатів колективної діяльності одній або окремим особам;

– необ’єктивне оцінювання – свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти;

– надання недостовірної інформації про результати власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації;

– хабарництво – надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна, послуг, пільг чи будь-яких інших благ матеріального або

нематеріального характеру з метою отримання неправомірної переваги в освітньому процесі;

– надання здобувачам освіти під час проходження ними оцінювання результатів навчання допомоги чи створення перешкод, не передбачених умовами та/або процедурами проходження такого оцінювання.

У Кодексі академічної доброчесності ЗНУ визначено, що за порушення правил академічної доброчесності особи, які навчаються в університеті, можуть бути притягнуті до таких форм відповідальності: попередження; повторне проходження оцінювання (контрольної роботи, іспиту, заліку тощо); позбавлення академічної стипендії; повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми; відрахування з університету.

Закон України «Про вищу освіту» (ст.6) визначає: «У разі виявлення фактів порушення здобувачем вищої освіти академічної доброчесності, зокрема наявності у кваліфікаційній роботі академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації, заклад вищої освіти припиняє дію рішення про присудження ступеня вищої освіти та присвоєння відповідної кваліфікації в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України».

Для виявлення плагіату в університеті використовують сертифіковані антиплагіатні програми. З метою контролю якості наукових робіт і впровадження принципів академічної доброчесності *передбачено обов'язкову процедуру перевірки* кваліфікаційної роботи магістра на плагіат перед захистом.

Вивчення й застосування керівних принципів академічної доброчесності є найкращим методом запобігання плагіату. Необхідно використовувати власні академічні здібності, щоб уникнути небажаних порушень і зробити гідну кваліфікаційну роботу. Здобувач має переконатися, що всі посилання точні, а прості перефразування відсутні.

Види плагіату:

- *повний плагіат* – представлення чужого тексту як свого власного, тобто відсутність посилань і позначення в списку використаних джерел; це крадіжка (інтелектуальна крадіжка);

- *плагіат на основі джерел* – посилання на неправдиве або неіснуюче джерело; це шахрайське цитування та/або маніпуляція з даними;
- *прямий плагіат* – складається з дослівного копіювання контенту з іншого документа; це схоже на повний плагіат, але відрізняється обсягом, тобто копіюванням не суцільного тексту, а окремих його частин;
- *самоплагіат або автоплагіат* – пряме копіювання частини власної роботи, представленої в іншій публікації та/або іншому проєкті;
- *перефразовування* – на основі текстів інших авторів вносяться скромні зміни у вигляді незначних граматичних і мовленнєвих модифікацій, щоб зробити їх своїми; це найбільш поширена форма плагіату;
- *мозаїчний плагіат* – поєднання творів багатьох авторів зі своїми текстами, що робить плагіат малопомітним; це навмисна дія, яку також називають компіляцією;
- *випадковий плагіат* – ненавмисне перефразування або копіювання, викликане недбалістю та звичайною неповагою до авторства.

Для уникнення плагіату у кваліфікаційній роботі та під час виконання академічних завдань бажано дотримуватися певних правил.

1. Замість прямого копіювання важливо обговорювати ідеї або відкриття інших людей. Тут варто не просто повторювати прочитане (переказ), а висловлювати власне ставлення й бачення ідеї, погодження або дискутування з нею, при цьому важливим є посилання на автора або джерело.

2. Під час роботи недоцільно спиратися на одне джерело, бажано об'єднувати обговорення концепцій із різних джерел, що демонструє здатність до смислового читання й генерування власних думок на основі прочитаного.

3. Доцільним є підтвердження певних тез авторитетною думкою за допомогою прямих цитат, які обов'язково виокремлюються лапками. Такі цитати не мають бути об'ємними, містити багато матеріалу, натомість вони мусять бути чіткими й конкретними стосовно тези, ключової концепції або певної ідеї. Важливим є також посилання на джерело з зазначенням сторінки.

4.5. Вимоги до написання наукових тез

Оприлюднення наукових результатів – важливий етап дослідної роботи. Згідно з вимогами до кваліфікаційної роботи магістра необхідною є публікація й апробація результатів дослідження. Магістранти мають опублікувати за темою кваліфікаційної роботи тези доповідей у матеріалах наукових і науково-практичних конференцій та/або статтю в науковому журналі (збірнику наукових праць). Апробацією результатів дослідження є також виступ на науково-практичних конференціях, круглих столах, наукових семінарах і форумах. Така участь у науковому заході має бути підтверджена його Програмою, яка містить прізвище й тему доповіді здобувача освіти.

Наявність мінімум однієї публікації є ***обов'язковою умовою допуску до захисту***. З метою створення умов для публікації та апробації результатів дослідження в Запорізькому національному університеті проводиться щорічна конференція «Молода наука». У магістрантів є змога взяти участь у конференціях, які проводить кафедра психології ЗНУ, а також необмежена можливість участі у всеукраїнських і міжнародних конференціях, які проводяться з проблем психології в Україні та за її межами, з публікацією тез і матеріалів за темою кваліфікаційної роботи.

Тези доповіді – це коротко сформульовані основні положення наукової доповіді на конференції, конгресі, симпозіумі тощо. Тези доповіді подають до відповідних організаційних комітетів, які ще до початку конференції формують збірники тез доповідей її учасників. Мета публікації тез – надати учасникам конференції змогу ознайомитися з темою й основною проблемою доповіді. Загальний обсяг тез традиційно складає від 0,1 до 0,3 авт. арк. (3–5 аркушів формату А4). Один авторський аркуш – це одиниця виміру обсягу текстової продукції, котра визначається як 40 тис. знаків із пробілами (1 авт.арк. = 40 000 знаків з пробілами).

Однозначних (стандартних) вимог до оформлення тез наукової доповіді (структура, обсяг, шрифт, мова тощо) немає. Їх визначають організатори наукового заходу (конференції, форуму тощо), тобто вони мають варіативну структуру. Традиційно

розрізняють тези, що висвітлюють результати *теоретичного або емпіричного дослідження.*

Матеріали, які висвітлюють результати *теоретичного дослідження,* зазвичай включають такі блоки: актуальність дослідження із теоретико-методологічним обґрунтуванням проблеми; мета дослідження; результати теоретичного аналізу проблеми; висновки. Матеріали, що висвітлюють результати *емпіричного дослідження або розроблених психологічних технологій,* організовуються за такою структурою: актуальність дослідження з теоретико-методологічним обґрунтуванням проблеми; мета дослідження; характеристики методики й організації дослідження; результати дослідження; висновки.

Найбільш поширена структура тез доповіді має такі елементи: 1) назва; 2) автори (ім'я та прізвище повністю); 3) установа, у якій виконана робота; 4) основний текст тез доповіді.

Основний текст поділяють на такі елементи: вступ; матеріали й методи; результати; висновки; література (список використаних джерел). Зазвичай тези за своїм форматом не передбачають використання будь-яких джерел, бо вони презентують власні дослідження автора, але іноді організатори конференції це вимагають.

Вступ. У вступі доцільно дуже коротко висвітлити актуальність теми, за необхідності вказати мету дослідження, якщо це не очевидно з назви. Актуальність доцільно обґрунтувати лаконічним (до 5-ти рядків) оглядом сучасних наукових джерел (наукових статей і монографій, а не навчальної літератури). Не варто наводити у вступі загальновідомі факти або надавати перелік науковців, які «займалися вивченням проблеми».

Матеріали й методи. Тут слід визначити гіпотезу та/або мету дослідження, лаконічно описати об'єкт і явища, які досліджено, а також використані методи. Якщо методику розробили саме Ви, то слід описати її детально, але конкретно, без «води» й загальновідомих фактів.

Результати. Ця складова тексту є найбільшою за обсягом і становить близько 2/3 тез. Головна мета – донести до читача одержані в ході дослідження факти й висвітлити виявлені закономірності та залежності. Поширеними *помилками* є

ставлення до тез як до звіту про виконану роботу або складання простого переліку певних тверджень із теми.

Висновки. У висновках не потрібно повторювати те, що написано в попередніх частинах тексту. Це 1–2 коротких завершальних речення ваших тез. У висновках можна наголосити на науковій новизні або цінності отриманих результатів, а також на тому, де їх можна використати.

Література (Список використаних джерел). Рекомендовано посилатися лише на сучасні наукові джерела. Це насамперед наукові статті та монографії (одноосібні та/або колективні). Недоречно включати до переліку джерел підручники, навчальні посібники, стандарти, патенти, популярні сайти, видання тощо. Найкращий спосіб довести, що ваша тема є актуальною, – це навести в списку використаних джерел кілька сучасних зарубіжних статей.

Спеціальні системи пошуку наукових відомостей:

- *Google Академія* – http://scholar.google.com.ua;
- *ResearchGate* – www.researchgate.ne;
- *Science Direct* – www.sciencedirect.com та ін.

У процесі написання роботи рекомендовано опанувати й використовувати сервіси для полегшення укладання бібліографії, бібліографічні менеджери (збирання, зберігання, організації, форматування інформації): EndNote, Bibus, JabRef, Papers, Paperpile, ReadCube, Referencer, Zotero, Mendeley та ін.

Для здобувачів освіти різних рівнів рецензування тез науковим керівником є обов'язковою процедурою.

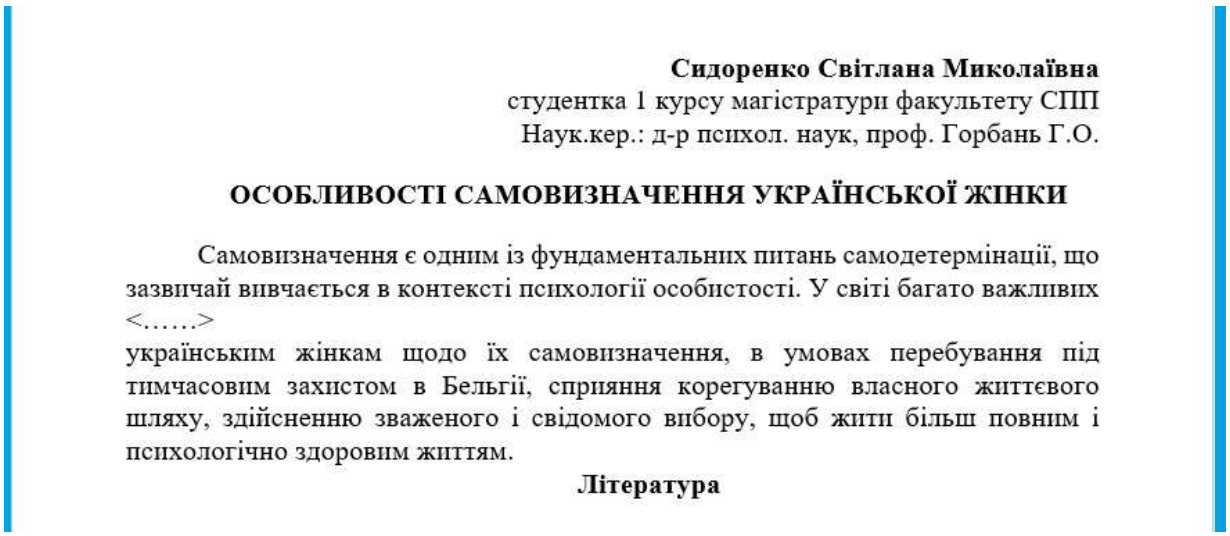
Традиційна конференція «Молода наука» в Запорізькому національному університеті проводиться в травні, наприкінці навчального року. Основними вимоги до оформлення тез доповіді для участі в цьому заході (їх кожного року уточнюють і вдосконалюють) є зазвичай такі:

- обсяг тез – до 2-ох сторінок;
- шрифт Times New Roman,
- розмір шрифту – 14 пт;
- міжрядковий інтервал – 1;
- абзацний відступ – 1,25;
- усі поля – 2 см;
- лапки тільки зразка «»;

- у тексті розрізняти символи дефісу (-) й тире (–);

  Примітка: дефіс – це орфографічний знак, що є елементом складного слова, який використовується для поєднання слів і не виокремлюється пробілами; тире – це пунктуаційний знак між словами, який виділяється пробілами

- посилання на джерела в тексті тез подаються у форматі, коли сторінка прямої цитати позначається малою літерою «с» з крапкою: [2, с. 4];
- кількість використаних джерел – до 5-ти;
- текст вирівнюється за шириною сторінки без додаткового форматування (застосування ущільнення шрифту й переносів, зменшення/збільшення інтервальних відступів, форматування відступів до/після абзацу);
- ім'я, по батькові та прізвище здобувача освіти подається повністю (рис. 4.1).

Сидоренко Світлана Миколаївна
студентка 1 курсу магістратури факультету СПП
Наук.кер.: д-р психол. наук, проф. Горбань Г.О.

ОСОБЛИВОСТІ САМОВИЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЖІНКИ

Самовизначення є одним із фундаментальних питань самодетермінації, що зазвичай вивчається в контексті психології особистості. У світі багато важливих
<……>
українським жінкам щодо їх самовизначення, в умовах перебування під тимчасовим захистом в Бельгії, сприяння корегуванню власного життєвого шляху, здійсненню зваженого і свідомого вибору, щоб жити більш повним і психологічно здоровим життям.

Література

Рисунок 4.1 – Приклад оформлення тез на конференцію «Молода наука»

Тези доповіді здобувача освіти мають бути оформлені відповідно вимог і погоджені науковим керівником. До організаційного комітету на факультеті остаточний варіант тез відправляє науковій керівник.

РОЗДІЛ 5
СПЕЦИФІКА ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ В ПСИХОЛОГІЇ

5.1. Організація і проведення експериментального дослідження

Дослідження на відміну від стихійних форм пізнання навколишнього світу базується на нормі діяльності – науковому методі. Підготовка, організація та проведення наукових досліджень передбачає усвідомлення й фіксацію мети дослідження, його засобів (методологію, підходи, методи, методики), орієнтацію дослідження на відтворюваність результату. Розрізняють емпіричне й теоретичне дослідження, але більшість досліджень має теоретико-емпіричний характер. Важливо усвідомлювати, що будь-яке дослідження здійснюється не ізольовано, а в рамках цілісної наукової програми або з метою розвитку наукового напряму. Тобто дослідження певних психологічних феноменів здебільшого вже проводили.

Дослідження як невід'ємна частина академічної діяльності зумовлені необхідністю здобуття нових знань, ідей і рішень. Однак не всі дослідження однакові. Методологія, яка використовується в науковому дослідженні, часто визначається саме його типом; кожне дослідження проводиться з певною метою, передбачає певний обсяг і має справу з особливим типом аналізованих даних. Тож залежно від цих характеристик можна класифікувати дослідження в різний спосіб.

1. Класифікація за призначенням:

– *теоретичні дослідження* – проводяться задля розробки нових теорій, концепцій і рамок, які можуть бути застосовані в різних областях; *метою* є розширення знань і розуміння того чи іншого предмета; передбачає перевірку теорій і гіпотез, що існують, створення нових теорій, побудову моделей для пояснення явищ;

– *прикладні дослідження* – проводяться задля вирішення практичних проблем і поліпшення нашого розуміння реального світу, вони зосереджені на отриманні практичних результатів, які можуть бути використані в різних умовах; *мета* – покращити здатність передбачати, контролювати й маніпулювати реальними

явищами; розрізняють такі прикладні дослідження: оцінювальне дослідження; науково-дослідні розробки (створення нових продуктів, процесів або технологій); дослідження дій (вирішення проблем у режимі реального часу);

2. Класифікація за глибиною застосування:

– розвідувальні дослідження – передбачають попередній підхід до дослідження, спрямований на збір інформації та уявлень про тему чи проблему;

– описові дослідження – складаються з опису й аналізу певного явища або групи явищ для створення детальної й точної картини цього явища;

– пояснювальні дослідження – передбачають пояснення й перевірку причинно-наслідкових зв'язків між змінними шляхом проведення експерименту, опитування, спостереження;

– кореляційні дослідження – складаються з вивчення взаємозв'язку між щонайменше двома змінними, відповідають на питання про те, наскільки сильно й у якому напрямі пов'язані змінні.

3. Класифікація за типом даних, що аналізуються:

– якісні дослідження – спрямовані на розуміння й інтерпретацію людської поведінки, досвіду та соціальних явищ шляхом інтерв'ю, фокус-групи, тематичних досліджень тощо; зібрані дані часто не є числовими й використовуються для виявлення тем, шаблонів і значень у даних;

– кількісні дослідження – спрямовані на вимірювання й аналіз числових даних для перевірки гіпотез, виявлення закономірностей і прогнозування; зібрані дані часто мають числовий характер і аналізуються за допомогою статистичних методів;

– змішані методи – передбачають поєднання якісних і кількісних методів збору даних для отримання більш повного розуміння того чи іншого явища.

4. Класифікація за типом маніпулювання змінними:

– експериментальні дослідження – використовуються для встановлення причинно-наслідкових зв'язків між змінними шляхом маніпулювання незалежною змінною і спостереженням за впливом цих дій на залежну змінну за умов збереження контролю сторонніх змінних;

– неекспериментальні дослідження – реалізуються шляхом спостереження й вимірювання змінних без маніпулювання ними; забезпечують отримання цінної інформації про природу змінних, визначення потенційних напрямів для подальших досліджень;

– квазіекспериментальні дослідження – поєднують у собі елементи експериментального й неекспериментального дослідження; використовуються в дослідженнях, що включають перервані часові ряди, нееквівалентні конструкції контрольних груп і конструкції регресійних розривів.

5. Класифікація за типом джерел інформації:

– первинні дослідження – передбачають збір вихідних даних безпосередньо з джерел, які можуть мати якісний або кількісний характер і надають точну й детальну інформацію з наявних даних;

– вторинні дослідження – передбачають аналіз наявних даних та інформації, яка вже була зібрана іншими, а також оперують нечисловими даними.

Експеримент – це формальний дослідний процес, під час якого експериментатор у контрольованих умовах здійснює систематичні спостереження за реакціями досліджуваних на змінювані фактори (маніпулювання незалежною змінною та фіксація залежної).

Під час підготовки власного дослідження рекомендуємо актуалізувати знання з дисципліни «Експериментальна психологія». Експериментальне дослідження в психології, як і в будь-яких інших науках, організовують і проводять кількома етапами, причому їхня послідовність має значення. Збереження послідовності етапів зменшує можливість помилок і робить дослідження більш якісним.

Емпіричне дослідження проводять у трьох основних випадках:

– перевірка гіпотези про існування явища;

– перевірка гіпотези про існування зв’язку явищ;

– перевірка гіпотези про причинну залежність явища А від явища В.

Під час організації експерименту важливо дотримуватися основних вимог до психологічного дослідження, а саме: використання надійних і валідних діагностичних методів,

створення адекватних умов проведення дослідів і діагностування, забезпечення достатньої репрезентативності вибірки досліджуваних груп.

С. Д. Максименко та Е. Л. Носенко пропонують послідовність нормативного процесу наукового дослідження.

1. Ідентифікація проблеми.
2. Огляд літератури з проблеми.
3. Висунення гіпотези (гіпотез).
4. Планування дослідження.
5. Проведення дослідження.
6. Інтерпретація даних.
7. Спростування або підтвердження гіпотези (гіпотез).
8. У разі спростування попередньої гіпотези, висування нової та її перевірка.
9. Підготовка наукового звіту.

В. В. Горбунова виокремлює шість основних етапів психологічного експериментального дослідження.

1. Постановка наукової проблеми.
2. Теоретичний аналіз проблеми.
3. Формулювання гіпотез.
4. Планування й проведення дослідження.
5. Аналіз та інтерпретація отриманих результатів.
6. Формулювання висновків.

Організація дослідження потребує ретельного вибору експериментального інструменту, визначення вибірки, яка має моделювати певну генеральну сукупність. Найбільш відповідальною частиною магістерського дослідження є безпосереднє проведення експерименту: умов його реалізації, уточнення інструкцій для учасників дослідження, їхнє мотивування й виконання ними дослідницьких завдань. Вибір методів статистичної обробки, її проведення й інтерпретація результатів є складною та відповідальною роботою, яка дає основу для перевірки гіпотези. Завершується дослідження формулюванням висновків, що є загальним підсумком і підтвердженням або спростуванням.

5.2. Вибір методів психологічного дослідження

Кожна наука має свій арсенал методів дослідження для вивчення власного предмета. Метод – це сукупність прийомів і операцій практичного чи теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих вирішенню конкретного завдання.

Вибір методів дослідження визначають характером наукової проблеми та її головним змістом. Він спрямований на пошук оптимальних способів вирішення поставленої проблеми, підтвердження чи спростування дослідної гіпотези.

Методи проведення наукового дослідження дослідник обирає свідомо. Цей вибір здійснюється серед відомих науці методів дослідження із передбаченням як змісту, так і можливостей застосування визначеного способу для конкретного наукового завдання.

Під час вибору методів дослідження слід враховувати:

– поставлену проблему дослідження, його основну ідею, гіпотезу;

– реальні умови застосування обраного наукового методу на практиці;

– можливості й обмеження обраного методу щодо отримання найбільш достовірних результатів;

– сферу «методологічної компетенції» та досвід дослідника.

Отже, необхідно визначити, чи дійсно обраний метод забезпечує можливість з'ясування змісту досліджуваної проблеми. Саме від вибору системи методів і від методичного забезпечення наукової роботи в цілому залежать результати дослідження.

Сьогодні активне застосування системного підходу під час планування й моделювання дослідження надає досліднику змогу широкого вибору методологічно доцільного сполучення взаємодоповнювальних методів і прийомів.

З позицій системного підходу виокремлюють такі види аналізу:

– системно-структурний аналіз – передбачає вивчення й розгляд психічного явища як цілісного утворення зі власною внутрішньою організацією, представленою інтегративною сукупністю взаємопов'язаних елементів, що взаємодіють між

собою; цей вид аналізу дає змогу проаналізувати статичну складову психологічного феномена, який досліджується;

– системно-функціональний аналіз – полягає у виявленні всіх суттєвих внутрішніх зв'язків між елементами досліджуваної системи; цей вид аналізу дає змогу визначити характеристики динамічної складової та функціонального аспекту психічного феномена, який досліджується;

– системно-генетичний аналіз – передбачає дослідження механізмів виникнення, генези й динаміки розвитку психічних явищ і процесів та встановлення ієрархії чинників, що їх детермінують; цей вид аналізу дає змогу з'ясувати джерела розгортання процесу становлення психічного феномена, який досліджується.

З огляду на те, що найбільш суттєвою властивістю складних системних явищ і процесів є цілісність, у процесі їхнього дослідження не можна обмежуватися застосуванням методів, які дають уявлення лише про розходження або динаміку окремих показників. Тобто в дослідженні психічних явищ і процесів є виправданою реалізація аналітико-синтетичного підходу з обов'язковим урахуванням обмежень, що їх накладають методи математичної статистики.

5.3. Вимірювання як метод психологічного дослідження

Психологічне вимірювання – це емпіричне виявлення психологічних властивостей і станів суб'єкта шляхом організації його взаємодії з вимірювальним приладом (тестами, методиками, психологічним інструментарієм тощо).

Вимірювання передбачає наявність таких основних елементів: об'єкта вимірювання, еталона, вимірювального приладу, методу вимірювання.

Вимірювання розвинулося з операції порівняння, проте воно є більш потужним і універсальним пізнавальним інструментом. Цінність вимірювання полягає в тому, що воно дає достатньо точну, кількісно визначену інформацію про психічні явища й процеси, а також виявляє зв'язок між досліджуваними параметрами (ознаками, характеристиками, показниками).

Розрізняють три види вимірювання:

– *нормативне* – порівняння значень показників досліджуваного з груповою нормою;

– *критеріальне* – пряме оцінювання індивідуальних якостей досліджуваного без порівняння з показниками інших людей;

– *іпсативне* – порівняння значень показників досліджуваного з його індивідуальною нормою.

Для оцінювання якості психологічного вимірювання використовують таки показники: надійність (верифікація); валідність; достовірність; репрезентативність.

Надійність відображає відносну постійність, стійкість, узгодженість показників, отриманих за допомогою одного й того самого (або еквівалентного йому) вимірювального засобу під час дослідження особливостей одних і тих самих досліджуваних. Іншими словами, застосування певного засобу забезпечує відтворення через певний часовий інтервал того самого результату для фіксованої групи досліджуваних за умови, що за цей час згідно з теоретичним припущенням вимірювана характеристика суттєво не змінюється.

Існують три головні засоби оцінювання надійності під час застосування тесту як основного засобу вимірювання:

– повторне тестування (ретестова надійність);

– паралельне тестування (еквівалентна надійність);

– розщеплення (узгодженість).

Валідність – це міра адекватності дослідних інструментів (методик проведення експериментів, процедур вимірювання, тестів тощо) тим завданням, для вирішення яких вони створені. За словами А. Анастазі, валідність тесту – це поняття, яке вказує нам на те, що саме тест вимірює й наскільки добре він це робить.

Існують різні засоби визначення валідності вимірювальної процедури. Одним із них є порівняння показників тестування з експертними оцінками однієї й тієї самої якості (якостей) у досліджуваних.

Валідність і надійність співвідносяться як предмет і об’єкт вимірювання. Якщо надійність – це показник стійкості процедури відносно об’єктів вимірювання, то валідність – це характеристика стійкості процедури відносно предмета вимірювання. Питання

про валідність процедури вимірювання вирішується лише після того, як встановлена її надійність.

Достовірність – це характеристика стійкості вимірювальної процедури до фальсифікації та лінійної залежності супутніх змінних.

Репрезентативність відображає здатність досліджуваної вибірки досить адекватно й точно відображати характеристики того контингенту досліджуваних, який вивчають.

Психодіагностичний потенціал вимірювальних процедур забезпечують комплексним застосуванням трьох основних підходів: об'єктивного, суб'єктивного та проєктивного.

Об'єктивний підхід застосовують на основі успішності (результативності) і способу (особливостей) виконання досліджуваним певної діяльності.

Суб'єктивний підхід реалізують на основі відомостей, що надають про себе досліджувані, самооцінювання особистісних особливостей, стратегій поведінки за тих чи інших умов.

Проєктивний підхід здійснюють на основі аналізу особливостей взаємодії досліджуваного із зовнішньо нейтральним матеріалом, що виступає об'єктом проєкції. Об'єктивність проєктивного дослідження визначається об'єктивованістю тих психічних змістів, які найчастіше й становлять його предмет.

Під час визначення комплексу дослідницьких методик важливо дотримуватись таких вимог:

– підбирати методики так, щоб досліджувані аспекти особистості були представлені в кількісних і якісних характеристиках, тобто в поєднанні об'єктивних даних і суб'єктивних оцінок;

– застосовувати сучасний психологічний інструментарій, що має надійне теоретико-методологічне обґрунтування;

– використовувати методики, які містять однозначні зрозумілі твердження;

– завжди враховувати відповідність методики віковим особливостям досліджуваних.

5.4. Методи аналізу результатів психологічного дослідження

Для підвищення обґрунтованості висновків експериментального дослідження обробка емпіричних даних має включати:

– *описову статистику* (групування, графічна презентація, кількісна оцінка даних);

– *теорію статистичного висновку* (передбачення результатів за даними діагностування вибірок);

– *теорію планування експерименту* (виявлення й перевірка причинно-наслідкових зв'язків між змінними).

Основним методом обробки кількісного емпіричного матеріалу для доведення взаємозалежності змінних є ***кореляційний аналіз***. У математичній статистиці кореляція є мірою залежності двох випадкових величин, коли зміна однієї з цих величин призводить до систематичної зміни іншої. Коефіцієнт кореляції – це показник характеру ймовірнісної взаємозміни двох випадкових величин.

Кореляція може бути позитивною й негативною (можлива також відсутність статистичного зв'язку, наприклад, для незалежних випадкових величин). Метод розрахунку коефіцієнта кореляції залежить від виду шкали, до якої належать змінні.

Сам факт наявності кореляційної залежності змінних не дає підстав стверджувати про існування між ними причинно-наслідкового зв'язку. У сучасній кількісній методології соціальних наук, до яких належить і психологія, фактично відкидають спроби встановити за допомогою емпіричних методів причинно-наслідкові зв'язки. Тому коли дослідники говорять про встановлення взаємозв'язку між досліджуваними змінними, йдеться саме про статистичну залежність.

Під час виявлення причин, що зумовлюють узгоджену зміну певних ознак, використовують ***факторний аналіз***. Основна ідея факторного аналізу зводиться до того, що якщо кілька ознак, які вимірюються в групі індивідів, змінюються узгоджено, то можна припустити існування однієї загальної причини цієї спільної мінливості, тобто фактора (чинника) як прихованої (латентної) вимірюванню змінної. Фактор розуміється як причина спільної мінливості кількох вихідних змінних.

Основними задачами факторного аналізу є такі:

– зменшення розмірності вихідних даних для стислого опису з мінімальними втратами вихідної інформації;

– дослідження структури взаємозв'язків змінних, коли кожна група змінних буде визначатися фактором, за яким ці змінні мають максимальні навантаження;

– обчислення значень факторів для досліджуваних як нових, інтегральних змінних;

– інтерпретація факторів на основі їхньої ідентифікації через вихідні змінні.

Організацію здобутих даних за результатами дослідження в наглядні структури забезпечує ***кластерний аналіз***. Можна стверджувати, що він є певним набором різноманітних алгоритмів класифікації. Отже, коли метою дослідження є виокремлення з великого масиву інформації певних груп даних, придатних для подальшого аналізу, найбільш доцільним є кластерний аналіз. Кластеризація дає досліднику змогу охопити великий обсяг інформації про значну кількість різноманітних ознак, що характеризують сукупність об’єктів, і стисло подати її в зручних для аналізу розмірах.

В. О. Климчук зауважує, що кластерний аналіз має одну суттєву особливість, – він не є звичайним статистичним методом, оскільки до нього в більшості випадків незастосовні процеси перевірки статистичної значимості. Кластерний аналіз дає найбільш можливо-значиме рішення. Саме тому досить часто його використовують тоді, коли дослідник має набір даних, але не має жодної апріорної гіпотези про класи цих даних.

Для вивчення однієї або кількох незалежних змінних, що одночасно впливають на змінність певної ознаки, використовується ***дисперсійний аналіз***. Він дає змогу визначити не тільки вплив чинника, за яким зроблено групування значень певної ознаки, а й інших чинників, що впливають на зміну результативної ознаки й водночас допомагають об’єктивно оцінити достовірність висновків про залежність між ознаками. Дисперсійний аналіз як сукупність статистичних методів призначений для перевірки гіпотез про зв’язок між певною ознакою й досліджуваними факторами, які не мають кількісного

опису, а також для встановлення ступеня впливу факторів і їхньої взаємодії.

Основна задача дисперсійного аналізу – із загальної варіативності ознаки вичленувати варіативність троякого роду: 1) варіативність, зумовлену дією кожної з досліджуваних незалежних перемінних; 2) варіативність, зумовлену взаємодією досліджуваних незалежних перемінних; 3) випадкову варіативність, зумовлену всіма іншими невідомими перемінними.

Будь-яке *статистичне дослідження* незалежно від його мети й масштабів завжди завершується розрахунком і аналізом різних за видами й формою вираження статистичних показників, тобто зібрані первинні матеріали узагальнюють і організують узагальнені підсумкові статистичні дані. Показники, за допомогою яких статистично характеризують сукупності одиниць у цілому або окремі групи, називають ***узагальнювальними показниками***. Вони кількісно описують ознаку досліджуваної сукупності суспільних явищ у певних одиницях виміру.

Узагальнювальні статистичні показники є базою для аналізу й прогнозування змін і розвитку досліджуваних явищ, напряму та інтенсивності виявлених процесів. За допомогою цих статистичних показників створюється, передається та зберігається інформація про розміри, пропорції, зміни в часі й інші закономірності досліджуваних явищ.

Узагальнювальні показники розрізняють за способом обчислення (первинні й похідні), ознакою часу (інтервальні й моментні) та аналітичними функціями. Вони можуть бути представлені абсолютними, відносними й середніми величинами.

Важливою умовою якісного статистичного аналізу є комплексне використання всіх видів узагальнювальних показників.

5.5. Методи збору інформації в психологічному дослідженні

У дослідженні психологічних особливостей особистості широко застосовують метод опитування, який використовують у двох формах: анкетування й бесіда (інтерв'ю). Джерелом інформації в опитуванні є письмові або усні судження респондента.

Метод опитування часто критикують і висловлюють сумніви щодо його достовірності. Для отримання більш правдивої інформації розробляють спеціальні опитувальники, які дають змогу отримати саме ту інформацію, яка відповідає певній гіпотезі й має бути максимально надійною. Існують спеціальні вимоги до складання запитань, розташування їх у відповідному порядку, групування в окремі блоки тощо.

Якщо опитування відбувається письмово з використанням анкети, то йдеться про метод анкетування. Його перевага полягає в можливості залучення до дослідження великої кількості респондентів. Метод анкетування є засобом первинного орієнтування на початковому етапі дослідження, результати якого визначають напрям подальшого вивчення особистості або групи.

Отримання інформації в процесі безпосереднього спілкування дослідника з досліджуваним притаманне для методу інтерв'ю. У стандартизованому інтерв'ю формулювання запитань і їхня послідовність визначені наперед і є однаковими для всіх без винятку опитуваних. Досліднику не можна переформульовувати запитання, вводити нові та змінювати встановлену послідовність.

Натомість методика нестандартизованого інтерв'ю характеризується варіативністю в досить широких межах. Дослідник, який керується лише загальним планом інтерв'ю, має право формулювати запитання та змінювати послідовність пунктів плану відповідно до конкретної ситуації. Зазвичай поєднання методу анкетування й інтерв'ю є ефективним, дає змогу дослідити велику кількість людей за порівняно короткий термін і отримати матеріал для необхідного аналізу.

Доцільність використання проєктивного методу в психологічному дослідженні визначають насамперед тим, що проєктивні методики містять цінний для дослідника «експліфікаційний» потенціал.

Проєктивні методики ґрунтуються на припущенні про те, що під час «зустрічі» з малоструктурованим стимульним матеріалом особистість проєктує на нього свій внутрішній світ і спосіб бачення життя, проблеми, певного явища. Мистецтво проєктивного тестування власне й передбачає створення такого стимульного матеріалу, який дійсно виявляє ті психологічні особливості досліджуваного, що становлять інтерес для дослідника.

Вибір на користь застосування проєктивних методів у психологічному дослідженні зумовлюється тим, що ці техніки мають, окрім диференційно-діагностичних, цілий ряд додаткових переваг. На матеріалі вербалізації особистісних значень і сенсів можна встановити реальний простір існування досліджуваного, його суб'єктивний погляд на життя, що за допомогою інших процедур досить важко об'єктивувати. Проєктивні методи є специфічним способом здобуття індивідуально орієнтованого анамнезу й одночасно дають змогу узагальнювати результати тестування значної кількості досліджуваних і встановлювати загальні тенденції.

Ще однією з безумовних переваг проєктивних методик є те, що напрям інтерпретації отриманих з їхньою допомогою результатів не є очевидним для досліджуваних, що нівелює можливі спроби фальсифікації. Так само, як і ситуаційні тести й тести дій, проєктивні методики зазвичай маскують мету дослідження, що мінімізує шанси досліджуваного спеціально створити бажане враження.

Моделювання проєктивної ситуації може здійснюватися так, щоб увага досліджуваного спеціально була сфокусована на чомусь іншому, що прямо не пов'язане з предметом вивчення. Це дає йому змогу проявити неконтрольовані в конкретний момент особистісні змісти. Навіть якщо досліджуваний ознайомлений із загальним смислом конкретної методики, малоймовірно, щоб він зміг передбачити складні способи інтерпретування її показників. Експериментальні порівняння об'єктивних і проєктивних засобів вимірювання залежності свідчать, що існує зв'язок між очевидною валідністю тесту й мірою, якою його показники піддаються фальсифікації.

За логікою створення проєктивного методу завдання виявляється в розумінні самої структури проєктивної поведінки, у якій згорнуте як минуле, так і інтенції майбутнього. Засвоюючи структуру ідентифікацій, їхню ієрархію, можна реконструювати самосвідомість, яку вивчають.

На сьогодні доведено, що в проєктивних тестах можливе застосування об'єктивної системи показників. Окрім показників надійності, валідності, достовірності й репрезентативності

критеріями об’єктивності проєктивних тестів виступають зокрема такі:

– дискримінативність (досягнення задовільного розподілу показників);

– наявність нормативних даних, можливість їхнього опису за критеріями, встановленими експертами.

Для того, щоб проєктивний тест відповідав цим критеріям об’єктивності, він має піддаватися стандартизації, якою передбачається встановлення єдиної процедури проведення й оцінювання результатів проєктивного тестування.

Отже, проєктивний тест – це корисний психологічний засіб за умови об’єктивної обробки його результатів і адекватної інтерпретації відповідно до предмету вивчення.

РОЗДІЛ 6
ЗАХИСТ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

6.1. Загальні вимоги

За тиждень до захисту студент подає на кафедру для реєстрації такий перелік документів:

– зброшурований примірник кваліфікаційної роботи з висновком завідувача відповідної кафедри про допуск до захисту;

– остаточний електронний варіант кваліфікаційної роботи;

– декларацію академічної доброчесності (Додаток Н);

– письмовий відгук наукового керівника з характеристикою діяльності магістранта під час виконання кваліфікаційної роботи;

– письмову рецензію на кваліфікаційну роботу.

Контрольні терміни (дедлайни):

Основні етапи	*Термін (до першого дня роботи екзаменаційної комісії)*
Отримання відгуку керівника роботи	за місяць
Передзахист	за три тижні
Погодження нормоконтролю	за три тижні
Подання роботи з додатками на кафедру	за тиждень

6.2. Підготовка до захисту кваліфікаційної роботи

Процедура підготовки роботи до захисту перед екзаменаційною комісією включає кілька кроків:

1) остаточне узгодження змісту роботи з науковим керівником;

2) попередній захист роботи;

3) зовнішнє рецензування роботи;

4) перевірка роботи на відповідність вимогам оформлення (нормоконтроль);

5) подання зброшурованого примірника роботи на кафедру.

Виконану в чорновому варіанті роботу студент віддає на перегляд керівнику кваліфікаційної роботи. За наявності

зауважень, зроблених керівником, автор вносить у роботу необхідні зміни, уточнення й доповнення, після чого розпочинає її остаточне оформлення.

Завершальним кроком є надання науковим керівником письмового відгуку (Додаток П) на виконану кваліфікаційну роботу. Відгук наукового керівника має містити характеристику рівня виконання студентом усіх окремо розглянутих розділів роботи, інформацію про її позитивні сторони й недоліки, ступінь самостійності автора в роботі над обраною темою, обґрунтованість і цінність одержаних (теоретичних і емпіричних) результатів. Особливістю відгуку наукового керівника є письмове підтвердження готовності виконаної роботи до захисту, зосередження уваги на її ключових, найважливіших моментах. Обсяг відгуку – 1–3 сторінки.

Не пізніше ніж за місяць до першого дня роботи екзаменаційної комісії (ЕК) оформлену кваліфікаційну роботу подають на попередній захист на засіданні випускової кафедри.

Метою попереднього захисту кваліфікаційної роботи здобувача є виявлення рівня готовності роботи та ступеня її відповідності встановленим вимогам.

Для проведення попереднього захисту здобувач має подати такі документи:

– кваліфікаційну роботу в друкованому вигляді (не зброшуровану);

– декларацію академічної доброчесності;

– короткий звіт подібності (результат перевірки кваліфікаційної роботи на ознаки академічного плагіату);

– копію тексту тез доповіді на науковій конференції та/або наукової статті.

Здобувач також має бути готовий коротко доповісти про основний зміст кваліфікаційної роботи.

Під час розгляду кваліфікаційної роботи на попередньому захисті:

– перевіряють відповідність назви роботи наказу ректора, яким затверджено тематику кваліфікаційних робіт;

– перевіряють структуру, зміст кваліфікаційної роботи (відповідність індивідуальному завданню);

– звертають увагу на її оформлення, відповідність вимогам до оформлення кваліфікаційних робіт;

– заслуховують доповідь здобувача.

Під час попереднього захисту його учасники можуть надати здобувачу рекомендації щодо доопрацювання окремих розділів або кваліфікаційної роботи в цілому для підготовки її до захисту перед ЕК.

За результатами попереднього захисту, відображеними в протоколі, кафедра ухвалює рішення про допуск або недопуск до захисту кваліфікаційних робіт.

Кваліфікаційну роботу до процедури захисту подають рецензенту. Оцінка роботи в балах для рецензії не передбачена, достатнім є довільне формулювання рівня її якості (високий, позитивний, належний, достатній, задовільний тощо). У рецензії на кваліфікаційну роботу зазначають її актуальність, повноту й докладність викладу поставленої проблеми, ступінь вирішення висунутих у дослідженні мети й завдань, ефективність застосованих теоретичних та емпіричних методів вивчення теми, практичну цінність одержаних результатів і сферу їхнього використання (Додаток Р).

За своїм змістом рецензія є розгорнутим і вмотивованим висновком рецензента щодо актуальності обраної автором для дослідження теми, ґрунтовності теоретичної бази, змістовності теоретичного аналізу проблеми, адекватності застосованих методів, теоретичної та практичної цінності роботи, а також її відповідності до існуючих у психології наукових вимог. Рецензія має містити кваліфікований критичний аналіз, аргументовану об’єктивну оцінку й обґрунтовані рекомендації до рецензованої наукової роботи.

Форма написання рецензії довільна, однак вона передбачає ряд моментів, які є обов’язковими. Під час аналізу роботи, рецензент має відзначити такі складові роботи:

– актуальність і доцільність (недоцільність) виконаної роботи;

– специфіку проведеної роботи та її відмінність від інших подібних робіт;

– повноту, глибину, всебічність викладу матеріалу й розкриття теми;

– логічність зв’язку між структурними частинами роботи;

– стилістику і якість оформлення роботи, коректність використання наукової термінології;

– виваженість аргументації, формулювань і системи доказів;

– обґрунтованість достовірності отриманих емпіричних результатів;

– рівень досягнення встановлених у роботі мети й завдань;

– переконливість зроблених у роботі висновків;

– обґрунтованість розроблених рекомендацій (за наявності);

– наукову цінність (теоретичну й практичну) проведеної роботи;

– основні позитивні якості й недоліки роботи.

Зауваження та побажання рецензента щодо рецензованої роботи мають бути принциповими, обґрунтованими й чітко сформульованими.

Результатом позитивної оцінки рецензентом роботи є рекомендація до захисту.

У разі негативної оцінки роботи в цілому рецензент має обґрунтувати свої висновки коректно й тактовно. Недоліки, виявлені рецензентом під час вивчення кваліфікаційної роботи, за своїм характером і змістом можуть бути розглянуті як:

– недоліки теоретичного характеру – неповнота чи поверховість розгляду окремих питань, компілятивний характер дипломної роботи, суперечливість позицій автора, неправильна оцінка існуючих теоретичних положень, відсутність власних висновків і пропозицій тощо;

– невідповідність сучасному стану – розгляд явищ чи подій, які вже відійшли в минуле, відсутність аналізу актуальних і сучасних досліджень;

– недоліки технічного характеру – неповне чи неточне наведення у кваліфікаційній роботі назв і окремих положень нормативних актів, неточний переклад, помилки форматування;

– недоліки редакційного характеру – неправильні чи неточні посилання на літературні джерела, орфографічні, стилістичні й пунктуаційні помилки.

Окрім вказаних можуть мати місце й інші недоліки, а саме: порушення загальних вимог до оформлення роботи (перевищення

обсягу, відсутність обов'язкових складових змісту чи вступу, недоліки в зовнішньому оформленні роботи тощо), невиправдані запозичення з літератури.

Кваліфікаційну роботу без наявної рецензії до захисту не допускають. Негативний висновок рецензента не є підставою для недопущення кваліфікаційної роботи до захисту перед ЕК. Таку роботу за рішенням випускової кафедри можна подати в іншу профільну організацію для перехресного рецензування.

У термін, визначений кафедрою, студент проходить процедуру нормоконтролю з метою встановлення відповідності оформлення виконаної роботи існуючим науковим стандартам і вимогам.

6.3. Підготовка доповіді

Відправною процедурою захисту кваліфікаційної роботи є публічний виступ (доповідь) здобувача освіти на відкритому засіданні екзаменаційної комісії. Зазвичай для захисту здобувачу надають близько 10-ти хвилин. Не можна перевищувати час, відведений за регламентом на доповідь.

Доповідь обов'язково має містити такі елементи:

– чітке формулювання проблеми та обґрунтування її актуальності;

– зазначення об'єкта, предмета, гіпотези й мети дослідження;

– узагальнений перелік напрямів теоретичного пошуку;

– презентація значущих результатів дослідження;

– підсумування висновків дослідження;

– виклад загального підсумку за результатами дослідження.

Основною метою доповіді здобувача освіти під час захисту перед екзаменаційною комісією є донесення чіткого уявлення про виконане дослідження, рівень володіння проблемою дослідження й рівня самостійності у вирішенні науково-дослідних завдань.

Доповідь здобувача має розкрити основний зміст кваліфікаційної роботи, теоретичне й практичне значення результатів дослідної аналітичної роботи, тому її готують заздалегідь; зміст і основні її акценти, відповіді на зауваження рецензента (за наявності) бажано обговорити на консультації з

науковим керівником. Під час доповіді слід уникати розгорнутого представлення базових теоретичних положень, доцільно обмежитися лише переліком методологічних вихідних і ключових положень. Важливо зосередитися на розкритті результатів власного дослідження й висновків відповідно до цих результатів.

Отже, доцільно продумати свій виступ, ретельно визначити найбільш цікаві й значущі здобутки. Текст доповіді бажано викласти в письмовій формі або скласти певну послідовність основних її тез.

У процесі підготовки до виступу бажано ще раз уважно переглянути текст дослідження, зробити необхідні помітки на сторінках, покласти закладки для легкої орієнтації в роботі. Особливу увагу варто звернути на аналітичні таблиці, графіки та схеми, що в наочній і сконцентрованій формі містять найважливіші результати роботи.

Загальні рекомендації щодо побудови тексту доповіді:

– використовувати прості слова й прості стверджувальні речення;

– ефективніше повторювати іменники, ніж вживати займенники;

– не переобтяжувати текст підрядними реченнями, цифровим матеріалом;

– підкреслювати (виділяти) найважливіші фрази, словосполучення, слова;

– для роздрукування доповіді доцільно зробити широкі поля, щоб можна було доповнити написане коментарями.

Під час підготовки доповіді не рекомендується:

– викладати теоретичну частину у форматі лекції, зазначаючи загальновідомі теоретичні положення, а не результати власних висновків;

– детально зупинятися на дрібних рішеннях і діях;

– будувати доповідь на послідовних і детальних описах проміжних результатів;

– детально розкривати особливості проведення стандартних процедур діагностики;

– виходити за межі відведеного на доповідь часу.

На початку доповіді здобувач освіти має привітатися, назвати своє ім’я, ім’я керівника роботи та її тему, потім викласти

основний зміст доповіді з дотриманням регламенту виступу й подякувати за увагу.

Для кращого сприймання матеріалу членами екзаменаційної комісії та іншими присутніми здобувач освіти може підготувати візуальний супровід доповіді (презентацію, таблиці, діаграми, графіки тощо).

Презентація, яку готує здобувач освіти, має містити **лише** ілюстративні матеріали (схеми, підсумкові діаграми/таблиці), які супроводжують доповідь, але складно сприймаються на слух. Загальний обсяг презентації має складатися з 3-ох – 5-ти слайдів. Під час вибору певних елементів стилю (колірних співвідношень, розміру тексту, ілюстрацій, таблиць) рекомендовано проводити перевірку шаблону презентації на зручність читання з екрану комп'ютера, ТВ-екрану чи екранного полотна.

6.4. Порядок захисту роботи

Захист кваліфікаційної роботи магістра здійснюють публічно на відкритому засіданні екзаменаційної комісії. За своєю організацією захист має характер наукової дискусії та відбувається в обстановці високої вимогливості, принциповості й дотримання наукової етики. На захисті можуть бути присутні й брати участь у обговоренні всі охочі, але не має порушуватися загальний порядок і процедура захисту.

На захист кваліфікаційних робіт до державної комісії подають такі документи:

– зброшурований примірник кваліфікаційної роботи з висновком про допуск до захисту;

– декларацію академічної доброчесності;

– письмовий відгук керівника з характеристикою діяльності випускника під час виконання кваліфікаційної роботи;

– письмову зовнішню рецензію на кваліфікаційну роботу;

– друковані статті, тези, програми конференцій за темою роботи, у яких автор брав участь (для захисту магістерських робіт наявність друкованої статті (методичних розробок тощо) є обов'язковою);

– документи, які вказують на практичне застосування роботи.

Процедура захисту включає такі етапи:

– доповідь студента про зміст роботи;

– відповіді здобувача на запитання членів ЕК та осіб, присутніх на захисті;

– оголошення відгуку наукового керівника й рецензента (за потребою);

– рішення комісії про оцінку роботи.

Загальний результат захисту кваліфікаційної роботи залежить від цілої низки чинників: зміст і переконливість доповіді, якість проголошення доповіді; компетентні, впевнені відповіді; володіння термінологією; коментарі й реакції на дискусійні положення; загальний зовнішній вигляд здобувача.

Під час відповіді на запитання учасники захисту мають дотримуватися прийнятих у науковій спільноті правил і процедур, а саме:

– відповідь на кожне запитання слід починати фразою «Дякую за поставлене запитання»;

– відповідати слід від третьої особи множини: «Ми вважаємо…», «На нашу думку…» тощо;

– відповідати коротко, чітко та добре аргументовано з посиланням на текст роботи й достовірність результатів дослідження.

Після закінчення публічного представлення кваліфікаційних робіт члени екзаменаційної комісії на закритому засіданні підбивають підсумки захисту й ухвалюють рішення щодо оцінок для кожної роботи. Під час оцінювання захисту враховують такі його складові:

– якість виступу здобувача;

– значущість виконаної роботи й міру її впровадження в практику;

– повноту відповіді на поставлені запитання;

– рівень теоретичної та практичної підготовки здобувача;

– змістовність кваліфікаційної роботи, якість і ілюстративність оформлення;

– відгук наукового керівника й зміст зовнішньої рецензії.

Критерії оцінювання (Додаток С) визначають за рівнями якості кваліфікаційної роботи та її захисту.

1. *Логіко-структурний рівень:* збереження логічного ланцюжка «тема – об'єкт – предмет – мета – завдання – висновки», обґрунтованість актуальності теми, відповідність побудови роботи її назві, взаємозв'язок назв розділів і підрозділів.

2. *Рівень пошукової глибини*: якість бібліографічного аналізу.

3. *Науково-теоретичний рівень*: аналіз понятійного апарату досліджуваної предметної галузі, здатність до критичних зіставлень і узагальнень різних точок зору щодо постановки й вирішення досліджуваної проблеми; наявність теоретично обґрунтованої авторської позиції щодо способу вирішення проблеми.

4. *Аналітико-методичний рівень*: глибина проведеної діагностики проблеми, відповідність використаного методичного інструментарію меті й завданням дослідження, коректність інтерпретації результатів, застосування інструментів.

5. *Конструктивний рівень*: експериментальне підтвердження пропозицій автора (моделі, практики, техніки, технології) щодо обґрунтування доцільності реалізації запропонованих рекомендацій, обґрунтування їхньої ефективності.

6. *Рівень наукової етики*: мовленнєва компетентність, оригінальність авторського стилю викладення матеріалу, дотримання в тексті правил оформлення рукопису й посилань на використані джерела, норм етики цитування.

7. *Організаційний рівень*: дотримання термінів виконання дослідження, регламенту підготовчого періоду, своєчасне виправлення недоліків, урахування зауважень наукового керівника й членів експертної комісії, рівень готовності роботи на етапі попереднього захисту.

8. *Доповідь* (логіка побудови доповіді): уміння чітко, з дотриманням регламенту, ясно та стисло викласти основні результати дослідження (його мету, положення, сформулювати робочу гіпотезу й продемонструвати висновки щодо її підтвердження).

9. *Відповіді на запитання*: повнота, глибина, обґрунтованість відповідей на запитання, уміння аргументовано захищати власні пропозиції.

10. *Організація презентації*: використання і якість підготовки ілюстративних матеріалів, володіння культурою презентації.

Оцінка оголошується головою екзаменаційної комісії в день захисту після оформлення в установленому порядку передбаченого процедурою захисту протоколу. Рішення ухвалює проста більшість голосів членів комісії, які беруть участь у засіданні. Рішення комісії є остаточним.

Екзаменаційна комісія може кваліфікувати захист роботи як незадовільний і постановити про можливість подання такої роботи до повторного захисту після необхідного доопрацювання або про вимогу розробити нову тему, яку визначає кафедра.

Отримання незадовільної оцінки під час захисту не позбавляє здобувача освіти права складати атестаційний екзамен, передбачений освітньо-професійною програмою. Здобувача, який навчається за денною формою навчання й отримав незадовільну оцінку, відраховують із закладу вищої освіти. У цьому випадку замість диплома видають академічну довідку встановленого зразка. При цьому здобувач може бути допущений до захисту протягом трьох років після закінчення університету.

ПІСЛЯМОВА

Навчальний процес підготовки за освітньою програмою «Психологія» другого (магістерського) рівня вищої освіти підпорядкований створенню умов для набуття здобувачем освіти інтегральної компетентності – здатності вирішувати складні завдання й проблеми в процесі навчання та професійної діяльності в галузі психології, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій і характеризується комплексністю й невизначеністю умов і вимог.

Змістове наповнення навчальних дисциплін, практичні заняття, організація самостійної роботи відповідає загальній стратегічній меті освітньо-професійної програми, а саме: підготовка конкурентоспроможних висококваліфікованих фахівців з психології здатних обґрунтовано та якісно розв'язувати складні актуальні завдання психологічної практики, поєднувати теорію та практику для здійснення прикладних психологічних досліджень і професійної психологічної допомоги, заради майбутнього держави сприяти повоєнному відновленню психологічного потенціалу людського капіталу України в усіх сферах життєдіяльності.

Підсумком співпраці здобувача освіти й усіх викладачів кафедри, стейкхолдерів, адміністрації факультету й університету є набуття відповідної кваліфікації зі спеціальності С4 «Психологія» (магістр психології). Підтвердження відповідності здобутого фаху освітній програмі здійснюється шляхом публічного захисту (демонстрації) кваліфікаційної роботи й атестаційного екзамену.

Кваліфікаційна робота має демонструвати вміння здобувачів освіти здійснювати теоретичний аналіз сучасних наукових досліджень. Її написання передбачає збір, систематизацію та самостійний аналіз здобувачем освіти інформації про явища й процеси, що досліджуються, а також формулювання й розроблення висновків науково-практичного та прикладного характеру з означеної проблеми; розроблення практичних рекомендації та/або програми психологічних інтервенцій (тренінг, психотерапія, консультування тощо).

Тематику кваліфікаційних робіт визначають за принципом актуальності та спрямування на вирішення фахових завдань.

Здобувачам освіти надається право вільного вибору теми шляхом самостійного її обґрунтування, тема має відповідати сучасним проблемам психологічної науки.

Кваліфікаційна робота, що подається для захисту, має ґрунтуватися на принципах наукової й академічної доброчесності, не може містити академічного плагіату, фальсифікації та фабрикації. Організація й проведення всіх заходів під час дослідження в межах кваліфікаційної роботи має відповідати етиці психологічних досліджень (Додаток Т).

До захисту кваліфікаційної роботи допускають здобувачів освіти, які успішно й повністю виконали навчальний план. Умовами допуску до захисту є наявність готової кваліфікаційної роботи з підписами випускника, керівника й нормоконтролера.

Захист кваліфікаційної роботи відбувається прилюдно на засіданні екзаменаційної комісії, склад якої затверджують у встановленому порядку. Здобувач освіти готує для виступу доповідь та ілюстративний матеріал до неї. Під час прилюдного захисту він доповідає й демонструє основні положення результатів дослідження, відповідає на запитання членів екзаменаційної комісії та інших фахівців, присутніх на захисті. Секретар комісії веде протокол процедури захисту.

Рішення щодо оцінки кваліфікаційної роботи магістра приймають на закритому засіданні екзаменаційної комісії, голова якої оголошує її на відкритому засіданні в день захисту.

Кваліфікаційна робота має бути оприлюднена на офіційному сайті або в репозитарії закладу вищої освіти.

Проведення підсумкової атестації здобувачів освіти (атестаційний екзамен і захист кваліфікаційної роботи) дає змогу повною мірою оцінити якість вирішення пріоритетних завдань університету щодо всебічного професійного, соціального й творчого розвитку особистості в освітньо-науковому середовищі, а також визначити рівень фахової підготовки спеціалістів за Освітньо-професійною програмою «Психологія».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов В. І. Методологія системного підходу та наукових досліджень : навч.-метод. посіб. Київ : КНЕУ, 2005. 178 с.

2. Академічне письмо: навч. посіб. / уклад. : С. К. Ревуцька, В. М. Зінченко. Кривий Ріг, 2019. 130 с.

3. Академічне письмо : навч. посіб. / уклад. : Т. М. Костирко, І.В. Бондар, С.В. Ларенкова, М.С. Жигалкіна. Миколаїв : НУК, 2022. 116 с. URL: https://rep.nuos.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7b717def-2ac0-454d-826f-ce62ebccef75/content.

4. Бібліосинергія: Підтримка наукових досліджень : сайт. URL: http://bibliosynergy.ula.org.ua/index.php/proekt1.

5. Білуха М. Т. Методологія наукових досліджень : підручник. Київ : АБУ, 2002. 480 с.

6. Бушуєва Т. В. Основи наукових психологічних досліджень : навч. посіб. Ніжин : ПП Лисенко М.М., 2017. 244 с.

7. Важинський С. Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.

8. Гічан І. С., Гічан О. І. Експериментальна психологія : навч. посіб. Київ : НАУ, 2014. 222 с.

9. Горбунова В. В. Експериментальна психологія в схемах і таблицях : навч. посіб. Київ : «ВД «Професіонал», 2007. 208 с.

10. Довідник з академічної доброчесності / укладачі : В.Г. Гур`янова, Л.Т. Ониксимова, Н.В. Поберій ; за заг. ред. Т. О. Маринич. Суми: Сумський державний університет, 2018. 24 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/71531.

11. Єріна А. М., Захожай В. Б., Єрін Д. Л. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 212 с.

12. Заграй Л. Д. Методи і вимоги до написання магістерських робіт : метод. рек. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2018. 61 с. URL: https://ksp.pnu.edu.ua/vymohy-do-napysannia-mahisterskoi-ro.

13. Калюжна Є. М. Методика та організація наукових досліджень : навч. посіб. Запоріжжя : Акцент, 2015. 152 с.

14. Климчук В. О. Математичні методи у психології : навч. посіб. Київ : Освіта України, 2009. 233 с. URL: http://umo.edu.ua/images/content/aspirantura/zabezp_discipl/Климчук.pdf

15. Колоїз Ж. В. Основи академічного письма : практикум. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2019. 178 с.

16. Ковальчук В. В., Моїсєєв Л. М. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : ВД “Професіонал”, 2004. 208 с.

17. Кодекс академічної доброчесності Запорізького національного університету: затв. Рішенням Вченої ради ЗНУ від 30.10.2018, № 2. URL: https://www.znu.edu.ua/docs/kodeks_akadem _chnoyi_ dobrochesnost_.pdf.

18. Колонтай С. М. Статистика: конспект лекцій. Дніпро : ПБП Економіка, 2006. URI: http://eprints.library.odeku.edu.ua/id/eprint/388.

19. Левченко О. П. Науковий стиль: культура мовлення: навч. посіб. Львів: Львівської політехніки, 2012. 204 с.

20. Малигіна В. Д., Холодова О. Ю., Акімова Л. М. Методологія наукових досліджень : монографія. Рівне : НУВГП, 2016. 247 с.

21. Максименко С. Д., Носенко Е. Л. Експериментальна психологія : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 360 с.

22. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / за заг. ред. Л. Г. Ліпич. Луцьк : Вежа Друк, 2018. 219 с.

23. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. / за ред. І. С. Добронравової. Київ : Київський університет, 2018. 606 с.

24. Методи психологічних досліджень : навч.-метод. посіб. / уклад. : В. М. Радчук, Г. С. Фесун, Т. М. Канівець. Чернівці : Рута, 2018. 199 с.

25. Методичні рекомендації до підготовки кваліфікаційної роботи здобувачам освітнього ступеня «магістр» за освітньо-професійною програмою «Психологія» зі спеціальності 053 Психологія / укладачі : А. М. Воробйов, Р. В. Павелків, В. М. Ямницький, О. В. Камінської. Рівне: РДГУ, 2022. 40 с. URL: https://psuhologia.rshu.edu.ua/images/mahistr/duplom_rob/metod_rekom_kvalifik_rob_mah_p_22-23.pdf.

26. Музика О. Л. Курсові роботи з психології : навч. посіб. Київ : Освіта України, 2009. 175 с.

27. Найдьонова Г. О., Погорільська Н. І. Експериментальна психологія : навч. посіб. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2013. 117 с.

28. Колоїз Ж.В. Основи академічного письма : навч. посіб. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2024. 143 с. URL: https://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/10679.

29. Освітньо-професійна програма «Психологія» : другого (магістерського) рівня, галузі знань «С – Соціальні науки, журналістика та інформація» за спеціальністю С4 «Психологія» / розроб. Г. О. Горбань,

Н. О. Мосол та ін. Запоріжжя : ЗНУ, 2025. 16 с. URL: https://www.znu.edu.ua/ukr/pk/4362/5172/12433.

30. Положення про порядок проведення атестації здобувачів освіти та організацію роботи екзаменаційної комісії в ЗНУ. 2023. URL: https://sites.znu.edu.ua/navchalnyj_viddil/normatyvna_basa/polozhennya_pro_poryadok_provedennya_atestats__yi_zdobuvach__v_osv__ti_ta_organ__zats__yu_roboti_ekzamenats__jnoyi_kom__s__yi_v_zapor__z__komu_nats__onal__nomu_un__versitet__.pdf.

31. Положення про організацію освітнього процесу у ЗНУ. 2020. URL: http://sites.znu.edu.ua/navchalnyj_viddil/normatyvna_basa/polozhennya_pro_organ__zts__yu_osv__tn__ogo_protsesu_v_znu.pdf.

32. Погорільська Н. І., Ходанович О. В. Математичні методи в психологічних дослідженнях : навч. посіб. Київ : Київський університет, 2015. 127 с.

33. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII : із змінами від 19.12.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text.

34. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» : наказ МОН України від 24.04.2019 р. № 564. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/053-psikhologiya-mag.pdf.

35. Про освіту : Закон України : із змінами від 04.12.2024 р. № 2145-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text.

36. Рекомендації Комітету з питань етики Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти щодо припинення (обмеження) використання джерел інформації держави-агресора в наукових публікаціях : 30.11.2023, протокол № 36 (46). URL : https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/Рекомендації-Комітету-з-питань-етики-про-використання-джерел-від-30.11.2023.pdf.

37. Сапожников С. В., Волкова Н. П., Бикова В. О. Дипломна робота магістра: організація та методика проведення науково-психологічного дослідження : навч.-метод. посіб. Дніпропетровськ : Ун т ім. Альфреда Нобеля, 2015. 43 с.

38. Соловйов С. М. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 176 с.

39. Статистичні методи у психології: курс лекцій з дисципліни для студентів денної та заочної форми навчання спеціальності 053 Психологія ОС «Магістр» / І. О. Корнієнко, О. Ю. Воронова. Мукачево: МДУ, 2019. 44 с.

40. Стеченко Д. М., Чмир О. С. Методологія наукових досліджень : підручник. Київ : Знання, 2005. 309 с.

41. Стратегія розвитку Запорізького національного університету в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України на 2023-2025 роки : затв. Рішенням Вченої ради ЗНУ від 31.01.2023, № 6. Запоріжжя: ЗНУ, 2023. 28 с.

42. Технологія наукових досліджень (схеми та приклади): навч. посіб. / уклад. М. С. Дороніна. Харків : ІНЖЕК, 2005. 64 с.

43. Ткалич М.Г. Експериментальна психологія : навч.-метод. посіб. Запоріжжя: ЗНУ, 2011. 80 с.

44. Туриніна О. Л. Методологія та методи психологічного дослідження: навч.-метод. посіб. Київ : Персонал, 2018. 206 с.

45. Шліхта Н., Шліхта І. Основи академічного письма: методичні рекомендації та програма курсу. Київ, 2016. 61 с. URL: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/Academic_Writing_Course.pdf.

46. Що потрібно знати про плагіат : посібник з академічної грамотності та етики для «чайників» / уклад. О. О. Гужва. URL: http://library.kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/biblio/PDF/books_ac-gr.pdf.

47. Як написати магістерську роботу : навч.-метод. рекомендації / упоряд. : У. Б. Михайлишин. Ужгород: УжНУ, 2018. 56 с. URL: https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/36051.

48. Abbadia J. Beyond the Main Text: The value of a Research Paper Appendix. Website : Mind the Graph. 14.03.2023. URL: https://mindthegraph.com/blog/research-paper-appendix.

49. Abbadia J. Plagiarism: What You Should Know and The Best Ways To Prevent It. Website : Mind the Graph. 29.07.2022. URL: https://mindthegraph.com/blog/plagiarism.

50. Literacy in 3D: An integrated perspective in theory and practice/ B. Green, C. Beavis (Eds.). ACER Press, 2012. 224 p.

51. Pedada S. Thesis Conclusion: Making Your Research Paper Outstanding. Website : Mind the Graph. 13.06.2023. URL: https://mindthegraph.com/blog/thesis-conclusion.

52. Salomão A. What are the types of research? Website : Mind the graph 15.05.2023. URL: https://mindthegraph.com/blog/what-are-the-types-of-research

ДОДАТКИ

Додаток А
Зразок оформлення заяви на затвердження теми кваліфікаційної роботи

Завідувачу кафедри психології
факультету СПП
Губі Н.О.
студентки гр. 80539
Кожанової Катерини Андріївни

ЗАЯВА

Прошу затвердити тему кваліфікаційної роботи в такому формулюванні: «Розвиток творчих здібностей засобами арт-терапії» та призначити науковим керівником кандидата психологічних наук, доцента Мосол Н.О.

Дата Підпис

Додаток Б.1

РЕКОМЕНДОВАНИЙ ЧЕК-ЛИСТ ДЛЯ ДОСЛІДНИКІВ[2]

Чек-лист містить ключові моменти, на які варто звернути увагу під час проведення досліджень

Перш ніж проводити дослідження, *зверніть увагу на таке.*

1. Чи стосується дослідження актуальних питань і чи має воно на меті доповнення наявних знань із досліджуваної теми або розробки методів її вивчення?
2. Чи дизайн дослідження відповідає проблемним питанням, які ви ставите?
3. Чи є у вас уміння, навички й ресурси, необхідні для проведення дослідження?
4. Чи провели ви оцінку ризиків, щоб визначити:
   а) чи торкається ваше дослідження етичних питань і чи необхідний перегляд етичних норм?
   б) які є потенційні ризики для організації дослідження або здоров'я, безпеки та благополуччя дослідників і учасників дослідження;
   в) які законодавчі норми регулюють дослідження?
5. Чи відповідатиме ваше дослідження всім законодавчим, етичним та іншим відповідним вимогам, включаючи вимоги інших організацій та/чи країн, якщо це релевантно в межах дослідження?
6. Чи відповідатиме ваше дослідження всім вимогам законодавства й добропорядних практик, які стосуються здоров'я та безпеки?
7. Чи пройшло ваше дослідження перевірку на відповідність етичним нормам (див. 4(а) вище), особливо якщо в дослідженні задіяні тварини, люди, людський матеріал або особисті дані?

Під час проведення дослідження.

1. Чи дотримуєтеся ви узгодженого проєкту дизайну дослідження?
2. Чи узгоджено будь-які зміни до дизайну дослідження?
3. Чи дотримуєтеся ви кращих практик зі збору, зберігання й управління даними?
4. Чи узгоджені ролі й обов'язки стосовно менеджменту, а супервізії належно виконуються?

На завершення вашого дослідження.

1. Чи результати вашого дослідження будуть відзвітовані безпомилково, чесно й у розумних часових межах?
2. Чи внески кожного учасника дослідження були відповідно визнані?
3. Чи було дотримано умов домовленостей стосовно інтелектуальної власності, публікацій та авторського права?
4. Чи дані, зібрані в ході дослідження, будуть зберігатись у безпечній і доступній формі впродовж потрібного часу?
5. Чи дослідження відповідатиме законодавчим і етичним вимогам.

[2] Складено за публікацією UK Research Integrity Office 2023. URL : https://ukrio.org/wp-content/uploads/UKRIO-Recommended-Checklist-for-Researchers.pdf. DOI : https://doi.org/10.37672/UKRIO.2023.08.recommendedchecklistresearchers.

Додаток Б.2
План написання магістерської роботи

1. Вибір тематики магістерської роботи й наукового напряму дослідження.

2. Узгодження напряму дослідження й теми магістерської роботи з науковим керівником (завідувачем кафедри).

3. Формулювання теми або конкретизація наукового напряму магістерської роботи з науковим керівником. Подання заяви. Затвердження теми на кафедрі (наказ).

4. Первинний огляд наукової літератури з метою формулювання проблеми й базової гіпотези дослідження. Обґрунтування загальної концепції роботи: формулювання проблеми, мети, завдань, предмета, об'єкта, методів і очікуваних результатів дослідження, складання плану магістерської роботи.

Термін: _____.

5. Поглиблене вивчення наукової літератури, складання бібліографії з теми дослідження. Можливе коректування плану магістерської роботи.

Термін: _____.

6. Аналіз теоретичних положень із теми, систематизація інформації, попередня обробка зібраних теоретичних основ дослідження. Написання й подання науковому керівнику першого розділу роботи.

Термін: _____.

7. Написання тез / наукової статті (в співавторстві).

8. Обґрунтування методології й методики практичної частини. Узагальнення результатів роботи (Розділ 2 і 3). Написання висновків за результатами роботи.

Термін: _____.

9. Урахування зауважень наукового керівника щодо цілісного тексту магістерської роботи, коригування вступу, підготовка висновків, списку використаних джерел, додатків.

Термін: _____.

10. Передзахист магістерської роботи й отримання офіційного допуску до проходження наступних етапів підготовки до захисту:

- реалізація зауважень, висловлених під час передзахисту;
- надання готової магістерської роботи науковому керівнику й рецензенту для отримання письмового відгуку й рецензії на роботу;
- технічне оформлення магістерської роботи відповідно до вимог, проходження нормоконтролю;
- отримання офіційного допуску до захисту – проходження перевірки на плагіат.

11. Вихід на захист:

- подання магістерської роботи й усіх необхідних документів на кафедру;

термін – не пізніше ніж за 5 робочих днів до захисту;

- підготовка доповіді;
- захист магістерської роботи;

термін – відповідно до графіка навчального процесу на поточний навчальний рік.

Додаток В
Зразок титульної сторінки кваліфікаційної роботи

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему: РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ

Виконала: студентка ІІ курсу,
групи 8.0539
спеціальності: 053 Психологія
освітньої програми: 053 Психологія
Кожанова Катерина Андріївна
Керівник: к.психол.н., доцент кафедри психології Мосол Н.О.
Рецензент: к.психол.н., доцент кафедри психології Гредінарова О.М.

Запоріжжя
2024

Додаток Г
Форма завдання на кваліфікаційну роботу

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет_____
Кафедра_____
Рівень вищої освіти_____
Спеціальність _____
(код та назва)
Освітня програма _____
(код та назва)
Спеціалізація _____
(код та назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри_____
«_____»_____20____року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТОВІ (СТУДЕНТЦІ)

_____
(прізвище, ім'я, по батькові)

1 Тема роботи (проєкту) _____
_____
_____
керівник роботи _____,
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом ЗНУ від «____»_____20___року №_____
2 Термін подання студентом роботи _____
3 Вихідні дані до роботи _____
_____
_____
4 Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) _____
_____
5 Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
_____
_____
_____

6 Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

Дата видачі завдання_____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка

Студент _____ _____
(підпис) (ініціали та прізвище)

Керівник роботи (проєкту) _____ _____
(підпис) (ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ _____
(підпис) (ініціали та прізвище)

Додаток Д
Приклад оформлення реферату кваліфікаційної роботи

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 98 сторінок, 5 таблиць, 2 рисунка, 75 джерел, 1 додаток.

Об’єкт дослідження – творчі здібності дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку засобами арт-терапії.

Мета роботи – теоретично обґрунтувати й експериментально дослідити особливості розвитку творчих здібностей, розробити й апробувати арт-терапевтичну програму розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку.

Гіпотеза дослідження: передбачаємо, що рівень творчих здібностей дошкільників підвищиться після проведення арт-терапевтичної програми.

Методи дослідження: теоретичні: теоретико-методологічний аналіз, класифікація й систематизація наукових джерел, порівняння й узагальнення даних досліджень; емпіричні: спостереження, тестування.

Наукова новизна полягає в розробці та впровадженні програми з розвитку творчих здібностей у дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти.

Галузь використання: навчально-виховні заклади, позашкільні навчальні заклади для дітей, загальноосвітні школи.

АРТ-ТЕРАПІЯ, ТВОРЧІСТЬ, ТВОРЧІ ЗДІБНОСТІ, ПСИХОКОРЕКЦІЯ, ДИТЯЧА ТВОРЧІСТЬ, КРЕАТИВНІСТЬ.

Додаток Е
Приклад резюме англійською мовою (Summary)

SUMMARY

Kozhanova K. A. Development of children's creative abilities by art therapy.

The qualifying work consists of Introduction, 3 Chapters, Conclusion, References (75 items, 7 of foreign origin), 1 appendix on 3 pages. The qualifying work volume is 98 pages long, 90 of them – main text. There are 5 tables and 2 illustrations.

The qualifying work gives theoretical survey and describes the experimental research of children's creative abilities, psychological aspects of creativity. The master thesis is composed of 3 chapters, each of them dealing with different aspect of children's creative abilities development.

The research object: the creative abilities of preschool children.

The research subject: the development of creative abilities of preschool children by means of art therapy.

The research goal: is to theoretically substantiate and experimentally investigate the peculiarities of the development of creative abilities, to design and probate the art-therapeutic program for the development of creative abilities of preschool children.

The research tasks are:

– to analyze the psychological literature on the problem and identify theoretical and experimental approaches to the problem of creativity in foreign and domestic psychology;

– to reveal the psychological essence of creative abilities;

– to define art therapy as a means of developing creative abilities;

– to develop and test the art-therapeutic program for the development of creative abilities of preschool children.

Chapter 1 «Theoretical basis of development of children's creative abilities by art therapy» provides theoretical analysis of the development of children's creative abilities by art-therapy means, theoretical approaches have been generalized and systematized to design the empirical research.

In the Chapter 2 «Features of the development of creative abilities in preschool age» the characteristics of creative activity of a preschooler and specifics of art therapy for preschool age are provided, the model of development of abilities by means of art therapy at preschool has been explained.

Chapter 3 «Peculiarities of development of preschool children' creative» explains the design and methods of research. The Art-therapeutic program for the development of children's creative abilities program has been described. The analysis of results has proved the effectiveness of implemented Art-therapeutic program for the for the development of creative abilities by means of art therapy

Key words: creativity, creative abilities, psychocorrection, children's creativity, art therapy.

Додаток Ж
Приклад оформлення змісту роботи

ЗМІСТ

ВСТУП 6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ 8
1.1. Арт-терапія як сучасний метод розвитку творчих здібностей 8
1.2. Види й особливості арт-терапії 18
1.3. Психологічний зміст творчих здібностей 32
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ В ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ 48
2.1. Характеристика творчої діяльності дошкільника 48
2.2. Специфіка проведення арт-терапії для дошкільного віку 52
2.3. Модель розвитку здібностей засобами арт-терапії в дошкільному віці 59
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ 64
3.1. Організація і методи дослідження 64
3.2. Арт-терапевтична програма розвитку творчих здібностей дітей 71
3.3. Аналіз ефективності програми розвитку творчих здібностей засобами арт-терапії 85
ВИСНОВКИ 88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 91
ДОДАТКИ 95

Додаток И
Приклад оформлення вступу

ВСТУП

Актуальність дослідження. Людське мислення, здатність до творчості – найбільші з дарів природи. Потреба зрозуміти природу процесу творчості виникла як наслідок необхідності впливати на творчу діяльність, щоб підвищити її ефективність. Ще давньогрецькі філософи прагнули у своїх системах навчання застосовувати методи, які розвивали б у дітях творче мислення.

У працях психологів творчість виступає як найбільш характерна, специфічна риса творчого мислення, що відрізняє його від інших психічних процесів, і в той же час розглядається її суперечливий зв'язок з репродукцією.

Дослідники підкреслюють можливість психолого-педагогічного керівництва пізнавальною діяльністю дошкільника з метою розвитку творчості. Для цієї мети в психолого-педагогічній літературі запропонований цінний інструмент у діяльності освітньої установи – арт-терапія.

Актуальність дослідження пояснюється тим, що формування творчої активної особистості, яка володіє здатністю ефективно й нестандартно вирішувати життєві проблеми, закладається в дошкільному віці і є умовою подальшого розвитку особистості людини, її успішної творчої діяльності.

Об’єкт дослідження – творчі здібності дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку засобами арт-терапії.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й експериментально дослідити особливості розвитку творчих здібностей дітей, розробити й апробувати арт-терапевтичну програму розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку.

Гіпотеза: передбачаємо, що рівень творчих здібностей дошкільників підвищиться після проведення розвивальної програми, направленої на розвиток творчих здібностей дошкільників засобами арт-терапії.

Завдання дослідження.

1. Провести аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми, що вивчається, на основі якої виявити теоретичні й експериментальні підходи до проблеми творчості в зарубіжній і вітчизняній психології.

2. Розкрити психологічний зміст творчих здібностей.

3. Проаналізувати особливості творчої діяльності дітей дошкільного віку.

4. Розглянути арт-терапію як засіб розвитку творчих здібностей.

5. Обґрунтувати ефективність арт-терапевтичної програму розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку.

Методи дослідження: теоретичні: теоретико-методологічний аналіз, класифікація та систематизація наукових джерел, порівняння й узагальнення даних досліджень; емпіричні: спостереження, тестування.

Наукова новизна полягає у визначенні необхідності застосування арт-терапевтичних занять з метою розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку.

Практична значущість полягає в розробці та впровадженні арт-терапевтичної програми з розвитку творчих здібностей у дітей в умовах закладу дошкільної освіти.

Сучасне суспільство все більше потребує творчої особистості, яка має перед собою чіткі завдання самовиховання, самовдосконалення й самоосвіти.

Креативність є характерною ознакою творчої людини, здатної за власною ініціативою реалізувати свій потенціал, обираючи для цього відповідні способи. Це потребує зміни педагогічного супроводу, спрямування його на розвиток творчого середовища в освітній установі.

Змінюється вектор психолого-педагогічного супроводу, спрямованого на формування творчого середовища освітньої установи. Саме середовище

вибудовується навколо інтересів дитини й виконує функцію адаптації дитячого садка та школи до індивідуальних особливостей і суб'єктивних потреб дітей.

Структура кваліфікаційної роботи магістра. Складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел із 75-ти найменувань і додатку на 3-ох сторінках. Загальний обсяг основного тексту – 98 сторінок. Робота містить 5 таблиць і 2 рисунка.

Додаток К
ПРИКЛАДИ ОФОРМЛЕННЯ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОПИСУ В СПИСКУ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» та поправок, внесених у ДСТУ 8302:2015

Підготувала О.В.Левчук, зав. довідково-бібліографічного відділу Наукової бібліотеки Запорізького національного університету (28.11.2024)

URL: https://library.znu.edu.ua//2024/Pryklady_oformlennia_bibliohrafichnoho_opysu.pdf

Характеристика джерела	**Приклад оформлення**
Книги: **Один автор**	1. Бондаренко В. Г. Сучасна українська та зарубіжна культура : курс лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2023. 204 с. 2. Гринь Л. О. Теорія вокальної педагогіки : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2024. 135 с. 3. Каганов Ю. О. Конструювання «радянської людини» (1953–1991): українська версія = Homo Sovieticus Identity Construction (1953-1991): Case of Ukraine. Вид. 2-ге. Запоріжжя : Гельветика, 2022. 432 с. 4. Ковпак В. А. Діловодство та документознавство : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2022. 228 с. 5. Лепський М. А. Соціологія медіації та миротворення: до питання про загальну теорію медіації : монографія. Запоріжжя : ЦНДС, 2023. 160 с.
Книги: **Два автори**	1. Бехтер Л. А., Гельман В. М. Основи кадрової політики та кадрового планування : конспект лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2022. 100 с.. 2. Городовенко В. В., Удовика Л. Г. Теорія держави і права : навч.-метод. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2024. 126 с. 3. Бура Д. М., Подобна Є. В. Лютий лютий 2022: свідчення про перші дні вторгнення. Харків : Фоліо, 2022. 189 с. 4. Масюк О. П., Заїка О. В. Соціальне партнерство : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2022. 144 с. 5. Приходько Г. І., Добровольська М. Б. Засоби вираження імпліцитної оцінки в англійськомовному художньому дискурсі: лінгвопрагматичний аспект : монографія. Львів ; Торунь : Liha-Pres, 2024. 168 с.
Книги: **Три автори**	1. Клименко М. І., Панасенко Є. В., Ткаченко І. Г. Математична економіка : конспект лекцій. Запоріжжя : ЗНУ, 2024. 114 с. 2. Лось В. О., Максишко Н. К., Макаренко О. І. Моделювання економічної динаміки : навч.-метод. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2024. 101 с. 3. Позмогова Н. В., Богдановська Н. В., Бойченко К. Ю. Основи ерготерапії : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2024. 132 с. 4. Череп А. В., Бугай В. З., Горбунова А. В. Життєздатність підприємства: від виживання до розвитку : монографія. Запоріжжя : Мокшанов В. В., 2022. 389 с. 5. Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Слижук О. А. Українська література : підруч. для 7 кл. закл. заг. серед. освіти. Київ : Грамота, 2024. 288 с.

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Книги: **Чотири і більше авторів**	1. Khorishko L. S., Kovpak V. A., Lebid N. M., Rudnieva A. O. Strategic Communications in the Formation of the Ukrainian National Security System : monograph. Riga : Baltija Publishing, 2023. 188 p. 2. Теорія бухгалтерського обліку : навч. посіб. / А. П. Макаренко, Т. О. Меліхова, Ю. В. Подмешальська, Н. С. Чакалова. Запоріжжя : ЗНУ, 2022. 516 с. 3. Фінансове планування : навч. посіб. / А. В. Череп та ін. Київ : Кондор, 2023. 292 с. 4. Transformation of digital education in the era of the fourth industrial revolution and globalisation : monograph / V. Voronkova, G. Vasyl'chuk, V. Nikitenko et al. Riga : Baltija Publishing, 2023. 220 p. 5. Державний суверенітет в умовах глобалізації: теорія та практика : монографія / Н. А. Бабарикіна, Н. В. Горло, М. Ф. Заболотна та ін. ; за заг. ред. О. М. Кіндратець. Запоріжжя, 2022. 226 с.
Книги: **Автор(и) та редактор(и)/ упорядники**	1. Кульчицький С. В. Ленінська система влади і власності в окупованій Україні. 1917–1923 / відп. ред. В. Смолій. Київ : Академперіодика, 2024. 548 с. 2. Петрушко Л. А. «Блажени плачющеи…»: сльози і печаль у Києво Печерському патерику : монографія / відп. ред. Н. М. Зубкова. Київ : НБУ ім. В. І. Вернадського, 2023. 428 с. 3. П'ядик Ю. В. Думи і роздуми. Т. 1 / упоряд.-ред.: І. Г. П'ядик-Халявка, С. П. Халявка. Київ : К.І.С., 2022. 422 с.
Книги: **Без автора**	1. Consumor aliis inserviendo: незламні освітяни Запорізького краю / редкол.: М. О. Фролов, О. І. Гура, Г. В. Микитів. Запоріжжя : ЗНУ, 2024. 215 с. 2. Epistemological Aspects of Tort Law Transfiguration in the Creation of Anti Corruption Legislation and its Enforcement : scientific monograph / T. Kolomoiets (ed.). Riga : Baltiqa Publishing, 2022. 312 p. 3. Адміністративне право України : підручник / авт. кол.: П. Діхтієвський, Ю. Ващенко, Н. Задирака [та ін.] ; за заг. ред. П. Діхтієвського. Київ : Людмила, 2023. 772 с. 4. Менеджмент міжнародного бізнесу в умовах індустрії 4.0 : кол. монографія / за заг. ред.: Д. Т. Бікулова, О. М. Олійника. Запоріжжя : ЗНУ, 2024. 424 с. 5. Права та обов'язки людини і громадянина в Україні : навч. посіб. / уклад.: В. В. Городовенко, Л. Г. Удовика, О. Л. Макаренков [та ін.] ; за заг. ред. Л. Г. Удовики. Запоріжжя : ЗНУ, 2024. 150 с.
Багатотомні видання	1. Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, О. М. Романів [та ін.]. Київ, 2022. Т. 24 : О. 944 с. 2. Верлос Н. В. Конституційне право : навч. посіб. у схемах і табл. : в 2 ч. Ч. 1. Запоріжжя : ЗНУ, 2023. 180 с. 3. Ленкавський С. Український націоналізм : твори. Т. 1 : Історія / упоряд. і ред. О. Сич. Вид. 2-ге, змін. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2022. 560 с. 4. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / редкол. вид.: В. Я. Тацій (голова) [та ін.]. Харків : Право, 2020. Т. 5 : Адміністративне право / редкол. 5 т.: Ю. П. Битяк (голова) [та ін.]. 960 с.

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Автореферати дисертацій	1. Агапова О. В. Адміністративно-правове регулювання публічного адміністрування у сфері юстиції України в умовах європейської інтеграції : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2024. 35 с. 2. Веремчук Е. О. Об'єктивація етичних категорій в англійській мові: лінгвокогнітивні та синергетичні параметри : автореф. дис. … д-ра філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2023. 40 с. 3. Сірко А. Ю. Забезпечення конкурентоспроможності підприємств в умовах антикризового управління : автореф. дис. … канд. екон. наук : 08.00.04. Запоріжжя, 2024. 20 с.
Дисертації	1. Алєксєєв О. О. Селянська мемуаристика Південної України XX століття: ґенеза, автори та тексти : дис. … д-ра філософії за спец. 032 «Історія та археологія». Запоріжжя, 2023. 268 с. 2. Андрушків В. В. Регіональне телебачення в умовах диджиталізації : дис. … д-ра філософії за спец. 061 «Журналістика». Запоріжжя, 2024. 228 с. 3. Барвіненко В. Д. Принципи побудови системи органів місцевого самоврядування в Україні: адміністративно-правове дослідження : дис. … д ра юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2024. 425 с.
Частина видання: книги	1. Коломоєць Т., Шарая А. Запобігання корупції у сфері публічної служби. *Адміністративне право України* : підручник / за заг. ред. П. Діхтієвського. Київ, 2023. С. 576–606. 2. Воронкова В. Г., Нікітенко В. О., Ажажа М. А. Цифрові технології промислового виробництва як дорожня карта четвертої промислової революції. *Цифрова трансформація промислового менеджменту: теорія і практика* : кол. монографія / за ред.: В. Г. Воронкової, Н. Г. Метеленко. Львів ; Торунь, 2023. С. 16–58. 3. Череп А. В., Олейнікова Л. Г. Інституційні умови та практичні інструменти запобігання корупційних порушень як умова забезпечення конкурентоспроможності податкової системи. *Theoretical and practical aspects of modern scientific research* : collective monograph / compiled by V. Shpak. Sherman Oaks, 2022. С. 57–61. 4. Коломоєць Т. О., Колпаков В. К. Адміністративно-правова доктрина на просторі правових оновлень. *Правова наука України: сучасний стан, виклики та перспективи розвитку* : монографія / редкол.: О. В. Петришин та ін. Харків, 2021. С. 354–369.
Частина видання: матеріалів конференцій (тези, доповіді)	1. Коломоєць Т. О. Службове право: яким може бути його викладання у ЗВО, які здійснюють підготовку здобувачів за спеціальністю 081 Право в Україні. *Актуальні проблеми правової науки* : матеріали Всеукр. наук. практ. конф. (м. Запоріжжя, 29 лют. 2024 р.). Запоріжжя, 2024. С. 43–47. 2. Панченко М. А., Батракова Т. І. Перспективи повоєнного відновлення сільського господарства України. *Відновлення сільських територій в умовах повоєнного відродження* : зб. матеріалів Круглого столу, м. Запоріжжя, 21 травня 2024 р. / за ред. С. О. Кушнір. Запоріжжя, 2024. С. 63–67. 3. Семерня О. М., Рудницька Ж. О. Інноваційні технології в природничій освіті. *Сучасні проблеми біології, екології та хімії* : зб. матеріалів VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 25–27 квітня 2024 р.). Запоріжжя, 2024. С. 293–295.

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Частина видання: **довідкового видання**	1. Коломоєць Н. В. Корупційне правопорушення. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. / редкол. вид.: В. Я. Тацій та ін. Харків, 2020. Т. 5 : Адміністративне право. С. 464–467. 2. Волкова Ю. М. Музей історії запорізького козацтва. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, О. М. Романів та ін. Київ, 2020. Т. 22 : Мр – На. С. 41. 3. Пирожкова Ю. В. Благодійна організація. *Адміністративне право України* : слов. термінів / за ред.: Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова. Київ, 2014. С. 54 55.
Частина видання: **періодичного видання (журналу, газети)**	1. Гордієнко А. В. Принципи адміністративно-правової охорони атмосферного повітря. *Ампаро*. 2024. № 1. С. 11–15. 2. Vengerska N., Ivanchenko I. Current state and prospects of cooperation between Ukraine and the United Kingdom in the context of economic recovery of frontline communities. *Фінансові стратегії інноваційного розвитку економіки*. 2024. № 1(61). С. 29–32. 3. Горелікова Т. О., Чопоров С. В. Аналіз методів захисту інформації від підміни та видалення, що грунтуються на технології блокчейн. *Computer Science and Applied Mathematics*. 2024. № 1. P. 54–65. 4. Верлос Н. В., Коломоєць Т. О., Шумейко І. П. Інноваційні методи викладання юридичних дисциплін в умовах євроінтеграції та цифрової трансформації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 665–669. URL: http://lsej.org.ua/5_2024/168.pdf (дата звернення: 26.11.2024). 5. Чорна С. Тризуб – символ суверенної держави і нашої свободи. *Голос України*. 2022. 19 лют. (№ 33). С. 4.
Електронні ресурси	1. Про дошкільну освіту : Закон України від 11.07.2001 № 2628-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text (дата звернення: 27.11.2024). 2. Малтиз В. В. Маркетинг комунікацій і соціальних мереж : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2024. 113 с. URL: http://files.znu.edu.ua/files/metodychky/2024/03/0056284.pdf (дата звернення: 27.11.2024). 3. Верлос Н. В., Пирожкова Ю. В., Мельковський О. В. Слідова картина при розслідуванні злочинів, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань). Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 9. С. 314 317. URL: http://lsej.org.ua/9_2024/77.pdf (дата звернення: 27.11.2024). 4. Караулова С. І., Тищенко В. О., Коваленко Ю. О. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Сер. : Педагогічні науки. 2024. № 1(146). С. 107–113. DOI: https://doi.org/10.24195/2617-6688-2024-1-16.
Законодавчі та нормативні документи	1. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с. 2. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення якості вищої освіти : Закон України від 02.05.2023 № 3062-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 69. С. 12.

Характеристика джерела	Приклад оформлення
	3. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 29.10.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556 18#Text (дата звернення: 26.11.2024). 4. Про реалізацію експериментального проекту щодо розвитку автономії деяких закладів вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 06.09.2024 № 1029. *Офіційний вісник України*. 2024. № 84. Ст. 5065. 5. Питання Національної премії України імені Тараса Шевченка : Указ Президента України від 10.09.2024 № 626/2024. Офіційний вісник України. 2024. № 85. Ст. 5148. 6. Про внесення змін до Положення про атестацію педагогічних працівників : наказ Міністерства освіти і науки України від 10.09.2024 № 1277. Офіційний вісник України. 2024. № 92. Ст. 5988.
Архівні документи	1. Лист Голови Спілки «Чорнобиль» Г. Ф. Лєпіна на ім'я Голови Ради Міністрів УРСР В. А. Масола щодо реєстрації Статуту Спілки та сторінки Статуту. 14 грудня 1989 р. *ЦДАГО України* (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2612. Арк. 63, 64 зв., 71. 2. Універсал Директорії Української Народної Республіки про злуку з Західно-Українською Народною Республікою. 22 січня 1919 р. *ЦДАВО України* (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 1429. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 5. Оригінал. Машинопис. 3. Витяг із постанови РНК УРСР і ЦК КП(б)У «Про переселення колгоспників у Куйбишевський район Кримської АРСР». 18 серпня 1944 р. *ЦДАГО України* (Центр. держ. архів громад. об-нь України). Ф. 1. Оп. 6. Спр. 772. Арк. 119, 123, 124.
Патенти	1. Люмінісцентний матеріал: пат. 25742 Україна: МПК6 C09K11/00, G01T1/28, G21H3/00. № 200701472; заявл. 12.02.07; опубл. 27.08.07, Бюл. № 13. 4 с. 2. Спосіб лікування синдрому дефіциту уваги та гіперактивності у дітей: пат. 76509 Україна. № 2004042416; заявл. 01.04.2004; опубл. 01.08.2006, Бюл. № 8 (кн. 1). 120 с.
Препринти	1. Математика і міфи – кількісний підхід до порівняльної міфології / Ю. В. Головач та ін. Львів : Ін-т фізики конденс. систем НАН України, 2018. 28 с. (Препринт. І-т фізики конденс. систем НАН України ; ICMP–18 01). 2. Сорокін С. В. Практична граматика турецької мови. Ч. 1. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2018. 358 с. (Препринт. Київ. нац. лінгв. ун-т).
Стандарти	1. ДСТУ 7152:2010. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках. [Чинний від 2010-02-18]. Вид. офіц. Київ, 2010. 16 с. (Інформація та документація). 2. ДСТУ ISO 6107-1:2004. Якість води. Словник термінів. Частина 1 (ISO 6107-1:1996, IDT). [Чинний від 2005-04-01]. Вид. офіц. Київ : Держспоживстандарт України, 2006. 181 с. 3. ДСТУ 3582:2013. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила (ISO 4:1984, NEQ; ISO 832:1994, NEQ). [На заміну ДСТУ3582-97; чинний від 2013-08-22]. Вид. офіц. Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. 15 с. (Інформація та документація).

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Каталоги	1. Деменко Л. «Supplementum»: додаткові відділи бібліотек польського короля Станіслава Августа Понятовського «Collectio Regia» та Волинського ліцею в Кременці : каталог. Київ : НБУ ім. В. І. Вернадського, 2021. 379 с. 2. Національна академія наук України. Анотований каталог книжкових видань. 2023 / упоряд.: М. В. Язвинська, Ю. В. Діденко. Київ : Академперіодика, 2024. 341 с. 3. Пам'ятки історії та мистецтва Львівської області : кат.-довід. / авт.-упоряд.: М. Зобків та ін. Львів : Новий час, 2003. 160 с.
Бібліографічні покажчики	1. Історія Запорізького національного університету (1944–2020) : бібліогр. покажч. / уклад.: О. В. Левчук, О. А. Горбань ; відп. за вип. Ю. О. Каганов ; Запорізький національний університет. Запоріжжя : Гельветика, 2021. 420 с. 2. Тарас Григорович Шевченко (1814–1861) – український поет, художник, мислитель : (до 210-річчя від дня народження) : бібліогр. покажч. наук. публ. викл. ЗНУ про Т. Г. Шевченка / уклад.: Т. В. Рєпка ; відп. за вип. Н. М. Чала ; Запорізький національний університет. 3-тє вид., допов. Запоріжжя : ЗНУ, 2024. 34 с. 3. Степан Євстахійович Сапеляк – поет, літературознавець, громадський діяч (1952–2012) : біобібліогр. покажч. / уклад.: Т. В. Добко, М. В. Пайонк ; редкол.: Л. А. Дубровіна (голова), В. І. Вітенко, Т. В. Добко. Київ : Світ Успіху, 2022. 148 с.

Додаток Л
Приклад оформлення додатків

Додаток А
Методика діагностики універсальних творчих здібностей для дітей (В. Синельников, В. Кудрявцев).

Методика діагностики універсальних творчих здібностей для дітей (В. Синельников, В. Кудрявцев) [42] складається з чотирьох діагностичних завдань. Вони дають змогу з’ясувати рівень сформованості в дитини реалізму уяви; уміння бачити ціле раніше частини; надситуативно-перетворювального характеру творчих рішень; здатності до експериментування.

Додаток М
Слова-маркери для логічного викладу наукового тексту

Д-р філол. наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка» Олена Левченко виокремлює типові «слова-маркери», які відповідають операціям наукового мислення та слугують логічності, чіткості викладу тексту.

Структуризація тексту.

Вище, нижче <...>.

Врешті (урешті), зрештою <...>.

Далі <...>.

Деякі додаткові зауваги щодо/стосовно Зупинімося на <...>.

Зупинімося докладніше Наведімо кілька прикладів <...>.

Надалі, в подальшому, згодом <...>.

Наприкінці <...>.

Нарешті, перейдімо до <...>.

Необхідно зупинитися <...>.

Необхідно розглянути <...>.

Основні переваги цього методу полягають у <...>.

Останніми роками, за останні роки <...>.

Перспективи дослідження полягають у/зумовлено <...>.

Перш ніж перейти до <...>, звернімося до <...>.

По-перше (а) по-друге, <...>.

Потім <...>.

Разом з тим <...>.

Розглянувши <...>, перейдімо до <...>.

Розгляньмо <...>.

Розгляньмо такі випадки, як-от <...>

Спочатку, насамперед, передусім, щонайперше, якнайперше <...>.

Ще раз, знову <...>.

Опис, ствердження, доповнення, уточнення.

З одного боку, <...>, а з іншого – <...>.

Зокрема (переважно в сполученні з іменником, уживають для підкреслення, виокремлення чогось з-поміж однотипного).

Особливо <...>.

Переважно, здебільшого <...>.

При цьому <...>.

При чому <...>.

Разом з тим <...>.

Так само і <...>.

Як-от (сполучник, який уживають переважно при переліку – уточнює конкретизує сказане раніше) <...>.

Вказівка на причиново-наслідкові зв’язки:

Адже (сполучник, який уживають на початку підрядного речення, стоїть після головного).

Бо (сполучник, який указує на відношення причиновості, пов’язані як головне і підрядне речення; його вживають зазвичай на початку підрядного речення, іноді після першого слова в підрядному реченні).

До того ж <...>.

З цієї причини <...>.

Завдяки тому, що <...>.

Завдяки цьому <...>.

Залежно від <...>.

Згідно з <...>.

Однак (незважаючи на щось) <...>.

Окрім того <...>.

Оскільки <...>, то <...>.

Отже, <...>.

Проте (незважаючи на щось) <...>.

Тим часом <...>.

Тимчасом як <...>.

Тоді як <...>.

Тому (внаслідок чого-небудь) <...>.

І тому <...>.

Тому що <...>,

У зв’язку з <...>.

У результаті <„>.

Унаслідок <...>.

Через те, що <...>.

Через це <...>.

Якщо, то <...>.

Втім [утім], а втім (незважаючи на щось) <...>.

Припущення.

Припустімо, що <...>, тоді <...>.

Вважаймо (уважаймо, що) <...>.

Переважно, здебільшого <...>.

При цьому <...>.

Цитування, наведення прикладів.

За даними [Г. Іваненка], <...>.

За повідомленням [Г. Іваненка], <...>.

На думку [Г. Іваненка], <...>.

На мою/нашу думку, <...>.

Наприклад (вставне слово, яке вживають при переліку, уточненні, при поясненні слова в реченні: вводить у речення слова, що слугують для ілюстрації, пояснення попереднього викладу), <...>.

Прикладом слугує <...>.

Такий <...>, як <...>.

У випадку <...>.

У разі <...>.

Як пише/стверджує [Г. Іваненко], <...>.

Класифікація, порівняння й зіставлення.

<...>, а <...>

<...>, але <...>.

Аналогічно <...>.

З одного боку, з іншого боку, <...>.

Зіставлення засвідчує <...>.

Із порівняння виходить, що <...>.

Подібно <...>.

Порівняно з <...>.

Разом з тим <...>.

Так само, як і <...>.

Також <...>.

Тимчасом, як <...>.

Тоді як <...>.

Таким самим способом <...>.

Як порівняти <...>, то <...>.

Якщо <...>, то <…>.

Оцінка.

Без сумніву, <...>.

Безперечно, <...>.

Безсумнівно, <...>

Безумовно, <...>.

Звичайно, <...>.

Зрозуміло, <...>.

Ймовірно, <...>.

Мабуть, <...>.

Можливо <...>.

На жаль, <...>.

Не викликає жодних сумнівів <...>.

Очевидно, що <...>.

Певна річ, <...>.

Узагальнення, підсумовування.

[Здійснений аналіз] дає змогу дійти висновку, що <...>.

Наприкінці відзначмо, що <...>.

Нарешті <...>.

Отже, <...>.

Отримані результати свідчать про <...>.

Підсумовуючи <...>.

Так (у значенні вставного слова уживають на початку речення, перед ілюстрацією, поясненням до попереднього висловлення), <...>.

Таким чином, <...>.

У результаті <...>.

Таким способом <...>.

Додаток Н
Декларація академічної доброчесності здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я _____, студент (ка) _____ курсу, форми навчання _____, факультету _____, спеціальність _____, адреса електронної пошти _____,

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «_____»
відповідає вимогам академічної доброчесності й не містить порушень, що визначені в ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений/ознайомлена;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згоден/згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності в будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата_____ Підпис_____ ПІБ (студент)_____
Дата_____ Підпис_____ ПІБ (науковий керівник)_____

Додаток П
Форма відгуку наукового керівника на кваліфікаційну роботу

ВІДГУК

наукового керівника на кваліфікаційну роботу
прізвище, ім’я, по батькові студента
«Назва роботи»

1. Актуальність досліджуваної теми: _____

_____

2. Теоретичне значення проведеного дослідження: _____

_____

3. Практичне значення проведеного дослідження: _____

_____

4. Характеристика ставлення студента до підготовки роботи (ступінь самостійності, креативності, виявлені вміння тощо):

_____

5. Думка наукового керівника про рівень якості виконаної роботи та її рекомендація до захисту: _____

_____

Науковий керівник
канд. психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології
Запорізького національного університету _____
(підпис керівника) (ПІБ)

Додаток Р
Форма рецензії на кваліфікаційну роботу

РЕЦЕНЗІЯ

на кваліфікаційну роботу
прізвище, ім’я, по батькові студента
«Назва роботи»

Актуальність рецензованої роботи: _____

_____

Теоретична й практична значущість рецензованої роботи: _____

_____

Позитивні сторони рецензованої роботи: _____

_____

Недоліки рецензованої роботи:_____

_____

Загальні висновки й рекомендації щодо використання пропонованих автором наукових рішень і розробок: _____

_____

Рецензент

Додаток С
Критерії оцінювання дипломних робіт

Рівні якості й критерії оцінювання тексту кваліфікаційної роботи та її захисту	***Шкала оцінювання в балах***
1. **Логіко-структурний рівень**: витриманість логічного ланцюжка «тема – об'єкт – предмет – мета – завдання – висновки», обґрунтованість актуальності теми, відповідність побудови роботи її назві, взаємозв'язок назв розділів і підрозділів.	0 – побудова кваліфікаційної роботи не відповідає цілям і завданням дослідження, об'єкт і предмет дослідження невизначені або не відповідають темі, висновки мають характер анотації 6 – побудова роботи частково відповідає поставленим меті й завданням, актуальність теми подана як констатація, логіка роботи витримана не повністю 8 – побудова роботи в цілому є логічною, формулювання об'єкта, предмета, мети, завдань, висновків мають несуттєві змістовні або редакційні недоліки 10 – побудова є логічною, взаємоузгоджені формулювання об'єкта, предмета, мети, завдань, висновків, актуальність обґрунтована й пов'язана з об'єктом дослідження
2. **Рівень пошукової глибини**: якість бібліографічного аналізу.	0 – відсутні актуальні джерела, література застаріла, переважна кількість навчальних видань не відповідають темі 6 – використано обмежену кількість джерел, відсутні актуальні полемічні публікації, наявні лише вітчизняні видання, навчальна література становить 50% опису 8 – використано репрезентативний масив класичних, полемічних зарубіжних і вітчизняних джерел, опублікованих у фахових виданнях, навчальна література становить не більше 30% опису 10 – використано репрезентативний масив класичних, полемічних зарубіжних і вітчизняних бібліографічних джерел, опублікованих у фахових виданнях, навчальна література становить не більше ніж 10% опису
3. **Науково-теоретичний рівень**: аналіз понятійного апарату досліджуваної предметної галузі, здатність здобувача до критичних зіставлень і узагальнень різних точок зору щодо постановки й вирішення досліджуваної проблеми; наявність теоретично обґрунтованої авторської позиції щодо способу розв'язання проблеми.	0 – критичні зіставлення й узагальнення відсутні, поняття невизначені, позиція автора не зазначена 6 – обмежений аналіз понятійного апарату (одне-два визначення), критичні зіставлення й узагальнення різних підходів до постановки й розв'язання проблеми наявні, але узагальнення відсутні або некоректні 8 – основні поняття здебільшого визначені, але не завжди наявні критичні зіставлення й узагальнення різних поглядів, авторська позиція не завжди проголошена 10 – визначені основні поняття, наявні критичні зіставлення та узагальнення різних поглядів, чітко зазначена авторська наукова позиція

Рівні якості й критерії оцінювання тексту кваліфікаційної роботи та її захисту	***Шкала оцінювання в балах***
4. **Аналітико-методичний рівень**: глибина проведеної діагностики проблеми, відповідність використаного методичного інструментарію меті й завданням дослідження, коректність інтерпретації результатів, застосування інструментів.	0 – простий переказ відомостей, інформацію щодо проблеми подано хаотично, без будь-якого узагальнення й упорядкування 6 – інформацію оброблено частково, методи й інструментарій частково відповідають завданням 8 – проведений аналіз відповідає в цілому вирішенню поставлених завдань, дає змогу провести необхідну діагностику досліджуваної проблеми, використовується адекватний інструментарій, є окремі недоліки в опрацюванні отриманих результатів, некоректності чи помилки в поданому аналізі 10 – проведено ґрунтовний аналіз проблеми, свідомо й обґрунтовано обрано доцільні методи дослідження та надано авторські коментарі щодо його результатів
5. **Конструктивний рівень**: експериментальне підтвердження пропозицій автора (моделі, практики, певної техніки, технології) щодо обґрунтування доцільності реалізації запропонованих рекомендацій, обґрунтування ефективності.	0 – пропозиції необґрунтовано, відсутні будь-які доказові розрахунки або використано те, що не є новим 6 – пропозиції є новими, але наявна обмеженість доказової бази 8 – пропозиція автора в цілому обґрунтована, визначені очікувані результати, обґрунтування висунутої пропозиції не завжди достатні чи коректні 10 – пропозиції обґрунтовано кількісними та якісними розрахунками, апробацією, надані рекомендації щодо впровадження, пропозиція є новою для запропонованих умов використання
6. **Рівень наукової етики**: розвиненість мови, оригінальність авторського стилю викладання матеріалу, дотримання в тексті правил оформлення рукопису й посилань на використані джерела, норм етики цитування.	0 – текст кваліфікаційної роботи не відповідає встановленим вимогам, відсутні посилання, стиль не є науковим, допущені стилістичні й граматичні помилки 6 – текст оформлено з окремими порушеннями вимог до оформлення таблиць, рисунків 8 – текст оформлено з дотриманням вимог, наявні незначні стилістичні порушення 10 – текст відповідає вимогам повністю
7. **Організаційний рівень**: дотримання термінів виконання дослідження, регламенту підготовчого періоду, своєчасне виправлення недоліків, урахування зауважень наукового керівника й членів експертної комісії, ступінь готовності роботи на етапі попереднього захисту.	0 – виконання без дотримання плану написання роботи, дослідження виконувалося без урахування зауважень наукового керівника, під час попереднього захисту виявлені суттєві недоліки 6 – запізнення в поданні до розгляду науковому керівнику структурних частин роботи, часткове або із суттєвим запізненням виправлення зауважень, під час попереднього захисту в експертній комісії виявлені недоліки роботи 8 – не завжди ритмічне виконання роботи протягом усього періоду, незначне порушення строків у поданні матеріалів на розгляд науковому керівнику, наявність окремих невиправлених зауважень на момент попереднього захисту

Рівні якості й критерії оцінювання тексту кваліфікаційної роботи та її захисту	***Шкала оцінювання в балах***
	10 – своєчасне виправлення недоліків, ритмічне виконання дослідження, представлення для відгуку науковому керівнику повністю завершеної роботи, відсутність зауважень під час попереднього захисту
8. **Доповідь** (логіка побудови доповіді): уміння чітко, з дотриманням регламенту, ясно та стисло викласти результати дослідження: його мету, основні положення, сформулювати робочу гіпотезу й зробити висновки щодо її підтвердження.	0 – доповідь непідготовлена, здобувач неспроможний викласти результати дослідження 6 – логіка доповіді не відпрацьована, здобувач плутано й невпорядковано викладає результати, порушує регламент 8 – доповідь логічно побудована, викладення результатів включає деталі, які виходять за межі теми дослідження, має місце перевищення регламенту 10 – доповідь логічно побудована, викладення результатів стисле та зрозуміле, регламент виконано
9. **Відповіді на запитання**: повнота, глибина, обґрунтованість відповідей на запитання, уміння аргументовано захищати свої пропозиції.	0 – здобувач неспроможний дати відповідь на запитання, відстоювати свою позицію 6 – здобувач дає неповні, поверхові, необґрунтовані відповіді на всі поставлені запитання, допускає помилки у визначенні ключових понять тощо 8 – здобувач у цілому відповідає на поставлені запитання, але в окремих випадках допускає неточності або відчуває невпевненість 10 – здобувач дає повні, ґрунтовні відповіді на всі запитання, здатен аргументувати й захищати свою позицію
10. **Організація презентації**: використання та якість підготовки ілюстративних матеріалів, володіння культурою презентації.	0 – ілюстративні матеріали не використовувалися 6 – ілюстративні матеріали низької якості, в організації презентації спостерігається невпевненість 8 – презентація гарно організована, доповідь супроводжується ілюстративними матеріалами, на які не завжди подані посилання в доповіді або ілюстративні матеріали оформлені з незначними зауваженнями 10 – презентація гарно організована, доповідь супроводжується посиланням на всі представлені ілюстративні матеріали

Додаток Т

Схема деонтологічного аналізу психологічних досліджень

(Горбунова В.В. Етичні та правові аспекти психологічних досліджень // Практична психологія соціальна робота. – № 3. – 2005. – С. 18-23.)

*Пр.: **Експеримент Дж. Уотсона з хлопчиком Альбертом.** 11-ти місячному Альберту показували щура, показ супроводжували різким неприємним звуком, який викликав страх. В результаті у Альберта було сформовано умовну реакцію страху.*
Методологічна визначеність дослідження:
* коректне визначення об'єкту та предмету дослідження; +
* адекватне формулювання мети та завдань дослідження. +
Вибір методів та процедури дослідження:
* вибір ефективних та науково обґрунтованих методів дослідження; –
* перевірка методів на адекватність меті та завданням дослідження; –
* перевірка методів на безпечність для психічного та фізичного здоров'я учасників. –
Дослідницькі впливи:
* збереження почуття власної гідності та психологічного комфорту учасників; –
* відсутність загрози для психічного та фізичного здоров'я учасників; –
* попередження та усунення можливих негативних наслідків дослідницьких впливів. –
Позиція дослідника:
* компетентність дослідника (відповідна освіта, досвід роботи тощо); +
* "безоціночне" неупереджене ставлення дослідника до учасників; +
* безумовна повага до учасників, їх потреб, цінностей, світогляду. –
Поінформованість учасників:
* інформування учасників про мету, можливі наслідки та особливості процедури; –
* інформування учасників про права та обов'язки сторін; –
* врахування можливості учасників відмовитись від дослідження або вийти з нього; –
* інформування учасників про отримані результати. –
Надійність результатів, дослідницький прогноз:
* перевірка надійності результатів (ретест, статистичне обґрунтування тощо); +
* адекватність дослідницького прогнозу (теоретична відповідність, прогностична валідність методу тощо). +
Використання результатів дослідження іншими особами:
* надання достатньої та необхідної інформації (за згоди досліджуваного) замовникам, родичам та іншим особам; –
* роз'яснення іншим особам психологічного змісту інформації та попередження її хибного тлумачення і неправильного використання; –
Представлення результатів дослідження:
* етичність представлення результатів дослідження громадськості (згода учасників, нерозголошення приватності, збереження конфіденційності інформації тощо). –
Окремі випадки:
* **обґрунтованість та наукова доцільність використання обману в дослідженні;**
* **обґрунтованість та наукова доцільність досліджень із ризиком негативних наслідків.** ?

Навчально-методичне видання

Горбань Галина Олександрівна
Губа Наталія Олександрівна
Мосол Наталія Олександрівна
Неманежина Анастасія Олександрівна

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА З ПСИХОЛОГІЇ

Навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти
другого магістерського рівня,
освітньо-професійна програма «Психологія»

Рецензент: Л.М. Коробка
Відповідальний за випуск Н.О. Губа
Коректор О.В. Філь